सुदूरपश्चिम प्रदेशमा निर्यात प्रवर्द्धन तथा आयात प्रतिस्थापन र अन्तरप्रदेश व्यापार संभावना भएका वस्तु तथा सेवाहरूको प्रोफाइल

२०८१

नेपाल सरकार

उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

विषय-सूची

क्र.स.	विवरण	पेज नं
१.	पृष्ठभूमि	१
२.	नेपालको समग्र आर्थिक परिदृष्य	३
३.	सुदुरपश्चिम प्रदेशको सामान्य परिचय	११
४.	सुदुरपश्चिम प्रदेशमा उत्पादन हुने, निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरुको विश्लेषण	२१
५.	सुदुरपश्चिम प्रदेशमा निर्यात सम्भाव्य वस्तु तथा सेवाहरुको विश्लेषण	२८
६.	निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकिने सेवाहरु	४५
७.	निष्कर्ष	६०
८.	सुझाव	६०
९	सिफारिस	६१
१०.	अनुसूची १ : कृषिजन्य उत्पादनको समग्र वस्तुस्थिति	६४
११.	अनुसूची २ : प्रादेशीक तथ्याँक	७०
१२.	अनुसूची ३ : बैदेशिक व्यापार	९०
१३.	अनुसूची ४ : नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०८० को वस्तुस्थिति	९४

पृष्ठभूमिक

नेपालको संविधान अनुसार मुलुक संघीय संचरनामा प्रवेश गरे सँगै प्रादेशिक सरकारको अवधारणा अुनसार मुलुकमा सातवटा प्रदेशहरुको व्यवस्था गरेको छ । यस व्यवस्था अन्तर्गत प्रदेशभित्रको व्यापार प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन, जल उपयोग तथा वातावरण व्यवस्थापन, कृषि तथा पशु विकास,कलकारखाना, औद्योगिकीकरण, व्यापार व्यवसाय, यातायात,उद्योग तथा खनिज र भौतिक पूर्वाधार पर्यटन, औद्योगीकरण अन्तरप्रादेशिक रूपमा फैलिएको जंगल, हिमाल, वन संरक्षण क्षेत्र जल उपयोग जस्ता विषयहरु प्रदेश सरकार संलग्न हुने क्रियाकलापका रुपमा संविधानको अनुसूचिमा व्यवस्था गरिएको छ ।

समानुपातिक विकास, प्रदेशभित्रका संभावनाहरुलाई उजागर गर्दै ती संभावनालाई कार्यान्वयनायोग्य बनाई आर्थिक वृद्धिबाट सम्वृद्धि हासिल गर्ने मुल मर्म प्रादेशिक संरचनाको व्यवस्थाभित्र अन्तरनीहित छ । यसकारण व्यवस्थित अध्ययनमा आधारित संभावनाको पहिचान गरी सोलाई मूर्त रुप दिने व्यवहारिक कार्यक्रमको आवश्यकता देखिन्छ । एकातिर कुनै प्रदेशका उत्पादनहरुले बजार पाई नरहेको अवस्था छ भने अर्कोतिर अन्य प्रदेशहरुमा ती वस्तुहरुको आपूर्तिमा न्युन हुन गई विदेशबाट हुने आयातबाट पूर्ति गरिरहनु परेको अवस्था विद्यमान छ । प्रदेशस्तरमा रहेको उत्पादनको यथार्थ अवस्था, उत्पादन वृद्धिका संभावनाहरु, नयाँ उत्पादन क्षेत्रको पहिचान र विद्यमान समस्याहरु तथा उत्पादन वृद्धिका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा प्रदेश अनुसार अपनाउनु पर्ने विधिको पहिचानको आवश्यताका पनि त्यत्तिकै टड्कारो रुपमा देखा परेको छ ।

मुलुकककको आयात दिनानुदिन तीव्रगतिमा बढिरहेको छ भने निर्यातमा झिनो र स्थीर प्रकृतिको वृद्धिले गर्दा मुलुकको व्यापारघाटा चिन्ताजनक रुपमा बढिरहेको छ । यसरी बढ्दो व्यापारघाटालाई न्युन गर्न नयाँ सम्भावनाहरुको पहिचान गर्न जरुरी भइसकेको छ ।

उपरोक्त पृष्ठभूमिमा प्रदेशमा उत्पादन हुने प्रमुख वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान गर्ने, सो का आधारमा आयात प्रतिस्थापन गर्न सक्ने तथा निकासी संभावना भएका भएका वस्तु तथा सेवाहरुको प्रोफाइल तयार गर्ने र अन्तरप्रादेशिक व्यापारको सम्भावना समेत पहिचान गर्नु पर्ने देखिन्छ । यही विषयलाई सम्वोधन गर्न नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा यस सम्वन्धी अध्ययन गरी प्रतिवदेन तयार गर्न कार्यक्रम वार्षिक बजेटमा समावेश गरेको परिप्रेक्ष्यलाई समेत दृष्टिगत गर्दै प्रदेशस्तरमा उपलव्ध निर्यात सम्भाव्य, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको प्रोफाइल तयार गर्न लागिएको हो ।

अध्ययनको उद्देश्य र अपेक्षित उपलव्धी

उपरोक्त पृष्ठभूमिमा प्रदेशस्तरमा विद्यमान सम्भावनाहरुको खोजी र ती संभावनाहरुलाई व्यवहारमा उतारी विशेष गरी प्रदेशको आर्थिक उन्नत्ति र समग्रमा देशकै आर्थिक समुन्नत्तिका लागि पहल थाल्नु आवश्यक देखिन्छ । यही पलहकदमीको एउटा पाटोको रुपमा प्रदेशस्तरमा निर्यात सम्भावना भएका, ायातप्रतिस्थापन गर्न सकिने र अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरु तथा सेवाहरुको प्रोफाइल तयार गर्न अध्ययनको थालनी गरिएको हो । यस अध्ययनको उद्देश्य र अध्ययनबाट प्राप्त उपलव्धी देहाय बमोर्जिम रहेको छ ।

उद्देश्यः

यस अध्ययनको उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेको छ ।

(१) प्रदेशलाई आर्थिक रुपमा आत्मनिर्भर बनाई निर्यात अभिवृद्धि मार्फत मुलुककोबढ्दो व्यापारघाटालाई कम गर्न सहयोग पुचाउने

(२) अन्तर प्रादेशिक व्यापारलाई अभिवद्धि गर्ने

(३) आयातित मालवस्तुहरुलाई प्रदेशमा उत्पादित मालवस्तुहरुले प्रतिस्थापन गर्ने,

(४) प्रदेशस्तरमा सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवा व्यापारका अवसरहरुलाई पहिचान गरी व्यापार प्रवर्द्धन तथा नीतिहरु तर्जूमा गर्न सहयोग पुचाउने ।

(५) भविष्यमा गरिने अध्ययनका लागि आधार दस्तावेजको रुपमा विकास गर्ने

उपलव्धीः

यो अध्ययन प्रतिवेदनबाट समग्रमा सिंगो मुलुकलाई र विशेषतः यस प्रदेशलाई देहाय बमोजिमका उपलव्धी हुने देखिएको छ ।

(१) प्रदेशका निर्यात सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको जानकारी हुने,

(२) प्रदेशमा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान हुने

(३) अन्तर प्रदेश व्यापारका सम्भावित वस्तु तथा सेवाहरुका सूचि तयार हुने

(४) उपरोक्त सूचिका आधारमा निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन हुने र अन्तर प्रदेश व्यापार सम्भावनाका बारेमा प्रदेशलाई नीति तर्जुमा गर्न उपयोगी हुने

(५) भविष्यमा समान प्रकृतिका अध्ययन गर्न सन्दर्भ सामाग्री रुपमा प्रयोग गर्न सकिने

अध्ययनको विधिः

यो अध्ययन गर्दा सर्वप्रथम विभिन्न श्रोतहरु जस्तै कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय, प्रदेश सरकारबाट प्रकाशित दस्तावेजहरु, उद्योग विभाग, कम्पनी रजिष्टारको कार्यालय, कृषि विभाग, खानी तथा भूगर्भ विभाग, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, वन विभागबाट विद्युत विकास विभाग, खाद्य तथा कृषि संगठन, आइटिसी, व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र लगायतका विभिन्न उपलव्ध द्धितीयक तथ्याङ्क (Secondary Data) उपयोग गरिएको छ। अध्ययनका क्रममा संख्यात्मक (Quantitative) र गुणात्मक (Qualitative) तथ्याँकहरु दुवै प्रयोग गरिएको छ । संख्यात्मक तथ्याँकहरु उपलव्ध हुन नसकेको अवस्थामा गुणात्मक तथ्याँकलाई समेत प्रयोग गरिएको छ । उक्त तथ्याङ्कबाट प्राप्त उत्पादन सम्बन्धी विवरण, उद्योग सम्बन्धी विवरण, खानी सम्बन्धी विवरणलाई तालिकिकरण तथा वर्गिकरण गर्ने कार्य गरियो । तत्पश्चात उक्त तथ्याङ्क तथा विवरणहरु उपर प्रदेश स्थित विभिन्न उद्योग वाणिज्य संघ, उद्यमी, व्यवसायीहरुसंग अन्तरक्रिया गरी रुजु गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो । त्यसबाट प्राप्त निस्कर्षहरुबाट प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरी उक्त प्रतिवेदनमा उल्लेखित विषयहरु उपर सरोकारवाला सरकारी निकायहरु, प्रदेश स्थित उ।वा। संघको सहभागितामा प्रदेशको राजधानीमा प्रस्तुतिकरण गर्नुका अतिरिक्त राय सुझाव संकलन गर्ने कार्य गरियो ।सम्पूर्ण राय सुझावलाई समेटी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

अध्ययनका सीमाहरु

यस अध्ययनका क्रममा देहाय बमोजिमका सीमाहरु रहेका छन् । यी सीमाहरुभित्र रही अध्ययनलाई सम्पन्न गरिएको छ ।

(१) द्धितीयक (Secondary) तथ्याँकको अधिक प्रयोग

(२) म्यानुफ्याक्चरिङतर्फ उत्पादनको तथ्याँक कमीले सूचनामा बढी निर्भर हुनु

(३) कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथ्याँक २०७८/७९ मा सीमित रहनु

(४) सेवा व्यापारतर्फको क्षेत्रगत तथ्याँक उपलब्ध हुन नसक्नु

(५) प्रदेशस्तरमा उपभोगको तथ्याँक उपलब्ध नहुनु

१.६ अध्ययनका चुनौतिहरु

(१) प्रदेशमा वस्तुको माग र आपूर्तिको तथ्याँक संकलन गर्न,

(२) आयातित वस्तुहरुको खपतको तथ्याँक संकलन गर्न,

(३) भविष्यमा उत्पादनको अनुमानर प्रक्षेपण गर्न,

(४) लगानीका अवसरहरुको खोजी गर्न ।

नेपालको समग्र आर्थिक परिदृष्य

कुल ग्राहस्थ उत्पादन

केन्द्रीय तथ्याँक विभागको प्रादेशिक कुल ग्राहस्थ उत्पादन सम्वन्धी प्रकाशित सन् २०७९८० को तथ्याँक अनुसार नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादन रु. ५३ खर्ब ४९ अर्ब करोड रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६७६८ मा नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादन रु. १५ खर्ब ५९ रहेको थियो ।

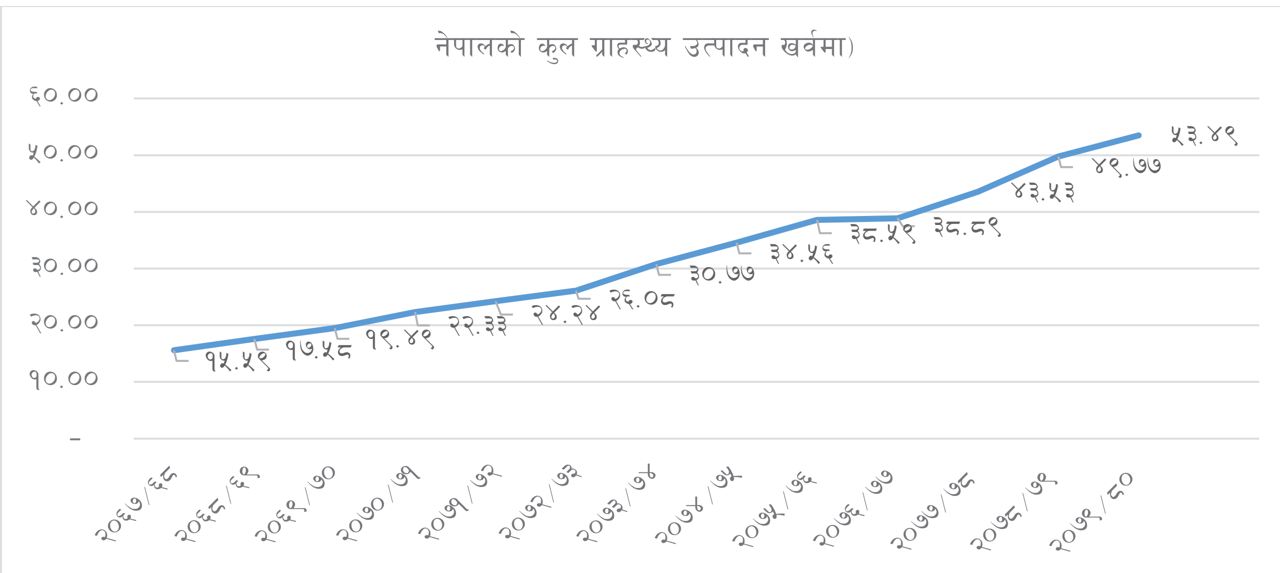

यस अवधिमा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा पनि संरचनागत परिवर्तनहरु देखा परेका छन् । कुल ग्राहस्थ उत्पदनमा कृषि र बन क्षेत्रको योगदान क्रमश घट्दै गएको देखिन्छ भने कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा गैरकृषि क्षेत्रको योगदानमा वृद्धि भईरहेको देखिन्छ ।

नेपालको वैदेशिक व्यापारको परिदृष्य

विगत दश वर्षको नेपालको वैदेशिक व्यापार तथ्याँक (वस्तुतर्फ)लाई हेर्दा आयातमा भारी वृद्धि देखिएको छ भने निर्यातको आकार र वृद्धिदर दुवै सानो देखिएको छ । विगत केही वर्षको तथ्याँकलाई हेर्दा नेपालबाट निर्यात भई रहेका प्रमुख वस्तुहरुमा पोलिष्टर तथा अन्य धार्गो, फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरु, ऊनी गलैचा, तयारी पोशाक, जुट तथा जुटका उत्पादन, जुस, चिया, टेक्सटाइल, अलैंची, पशिमना सल, फेल्ट, जडिवुटी, मुसुरोको दाल र जुत्ता रहेका छन् ।नेपालको निकासी व्यापारमा

भारत, संयुक्त राज्य अमेरिका, जर्मनी, टर्की, युके, चीन, फ्रान्स, बंगलादेश, इटाली, जापान, क्यानडा, अष्ट्रेलिया, नेदरलेण्ड्स डेनमार्क आदि प्रमुख रुपमा रहेका छन् । नेपालको विगत दश वर्षको वस्तु व्यापार तर्फको वैदेशिक व्यापारको संचरना देहाय अनुसार रहेको छः ।

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको प्रारम्भिक तथ्याँक अनुसार आ.व. २०७९/८० मा नेपालको कुल वैदेशिक व्यापार अघिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १६.६ प्रतिशतले ह्रास आई रु १७६८.८७ अर्वमा झरेको

छ । कुल व्यापारमा निकासी तथा पैठारीको योगदान क्रमशः ८.९ प्रतिशत र ९१.१ प्रतिशत रहेको छ । समीक्षा अवधिमा नेपालको कुल निकासीमा २१.४ प्रतिशतले ह्रास आई रु १५७.१४ अर्व तथा कुल पैठारीमा १६.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १६११.७३ अर्वमा झरेको छ । आ.व. २०७८/७९ मा निकासी–पैठारी व्यापारको अनुपात १:९.६ रहेकोमा आ.व. २०७९/८० को सोही अवधिमा निकासी– पैठारी व्यापारको अनुपात १:१०.३ रहन आएको छ ।

उक्त अवधिमा नेपालबाट निकासी भएका प्रमुख वस्तुहरुमा पामतेल, पोलिष्टर तथा अन्य धागो, ऊनी गलैंचा, फलाम तथा फलामका उत्पादनहरु, भटमासको तेल, अलैंची, जुट तथा जुटका सामानहरु, तयारी पोशाक, जुस, ऊनी फेल्टका उत्पादन, चिया, कुकुर विरालाका आहारा, पश्मिना शल, कपडा, चाऊचाऊ, रोजिन एण्ड रेजिन एसिड, जडीबुटी, नेपाली हातेकागज, अदुवा र जुत्ताचप्पल प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

समीक्षा अवधिमा पामतेलको निर्यातमा ५०.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु २० अर्ब ५१ करोडमा झरेको छ । समीक्षा अवधिमा भटमासको तेलको निर्यातमा ८२.४ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ८ अर्ब ४८ करोडमा सीमित भएको

छ । समीक्षा अवधिमा पोलिष्टर यार्नको निर्यातमा ८.१२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ११ अर्ब ९२ करोड पुगेको छ । ऊनी गलैंचाको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा २०.३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ११ अर्ब ५१ करोड पुगेको छ । फलाम तथा तिनका उत्पादनको निर्यातमा १७९.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु १० अर्ब ८२ करोड पुग्न गएको छ । तयारी पोशाकको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा १५.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ७ अर्ब ५२ करोड पुगेको छ । जुट तथा जुटका उत्पादनको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा ४.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ७ अर्ब ६४ करोडमा सीमित भएको छ । यसै गरी अर्को प्रमुख निर्यातजन्य वस्तु ऊनी फेल्टको निकासीमा समीक्षा अवधिमा ५.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ५ अर्ब २३ करोड पुगेको छ । समीक्षा अवधिमा जुसको निकासीमा ९.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.६ अर्ब ६३ करोड पुगेको छ ।

कृषिजन्य वस्तुको निर्यातमा अग्रणी स्थान हासिल गरिरहेको उत्पादन अलैंचीको निर्यातमा समीक्षा ७१.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ८ अर्ब २८ करोड पुगेको छ । यसै गरी कृषिजन्य वस्तुको निर्यातमा अग्रणी स्थान हासिल गरिरहेको अर्को उत्पादन चियाको निर्यातमा पनि समीक्षा अवधिमा १४.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ३ अर्ब ९४ करोड पुगेको छ ।

समीक्षा अवधिमा पामको तेल, भटमासको तेल तथा सुर्यमुखीतेल मा ६४ अर्ब २७ करोड बराबरको निकासी मूल्यमा ह्रास आएको हुँदा कुल निर्यातमा ह्रासको अवस्था देखिएको हो ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा प्रशोधित खाद्य तेल (भटमासको तेल, पामतेल, सुर्यमुखीतेल) को निर्यात नेपालको कुल निर्यातमा १९.७३ प्रतिशतको हिस्सा ओगट्दै प्रमुख निर्यातजन्य वस्तुका रुपमा कायमै रहेको छ । यस अवधिमा यी वस्तुहरुको कुल निर्यात रु २९ अर्ब ४३ करोड रहेको छ । प्रशोधित खाद्य तेलको निर्यात मध्ये पामतेल, भटमासको तेल तथा सूर्यमुखीतेलको निर्यातको हिस्सा नेपालको कुल निर्यातमा

क्रमशः: १३.१ प्रतिशत, ५.४ र ०.३ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा प्लाइउडको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा ५०९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। प्लाइउडको प्रमुख निर्यात गन्तव्य मुलुकमा भारत रहेको छ।

नेपालको निकासी व्यापारमा प्रमुख स्थान आगट्ने भारततर्फको निर्यातमा समीक्षा अवधिमा ३१.३ प्रतिशतले ह्रास आई रु १०६ अर्ब ७० करोडमा झरेको छ। भारततर्फको निकासीमा ह्रास आउनुमा भारततर्फ हुने पाम, भटमास तथा सूर्यमुखी तेलमा रु.६४ अर्ब २७ करोड बराबरको ह्रास आउनु नै प्रमुख कारणका रुपमा रहेको

छ। भारत बाहेकका अन्य मुलुकहरुको तर्फको निर्यातमा भने १२.६ प्रतिशतले वृद्धि देखिएको छ।

नेपालको कुल निकासीमा अघिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा भारततर्फको हिस्सा ७७.६० प्रतिशत रहेकोमा चालु आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा सो हिस्सा ६७.८९ प्रतिशतमा झरेको छ। नेपालको निर्यात व्यापारमा महत्वपूर्ण रहेका अन्य मुलुकहरुमा संयुक्त राज्य अमेरिका, जर्मनी, युके, टर्की, फ्रान्स, क्यानडा, चीन, अष्ट्रेलिया, जापान, इटाली, नेदरलेण्ड्स, युएइ र डेनमार्क, प्रमुख रुपमा रहेका छन्।

पैठारीतर्फ आ.व. २०७९/८० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा ७.३ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ३०९.७० अर्ब पुगेको छ। समीक्षा अवधिमा फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरुको आयातमा ९.७७ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १६७.२९ अर्ब, मशिनरी तथा पार्टसमा ३०.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १००.९८ अर्बमा झरेको छ। सूनको आयातमा २.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ४३.९० अर्ब पुगेको छ। इलेक्ट्रिक र इलेक्ट्रोनिक सामाग्रीहरुमा ५.४ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ६५.१७ अर्बमा सीमित रहेको छ। यातायातका साधन र तिनका पार्टपुर्जाको आयातमा ४७.७ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ५१.९७ अर्बमा झरेको छ। कच्चा भटमास तेलको आयातमा ३६.७ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ३५.५८ अर्बमा झरेको छ। अन्नको आयातमा २३.८ प्रतिशतले ह्रास आई ५६.६३ अर्बमा झरेको छ। समीक्षा अवधिमा औषधीको आयातमा ३७.९ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ४४.६४ अर्बमा खुम्चिएको छ। दुरसञ्चारका सामाग्रीको आयातमा ३२.३ प्रतिशतले ह्रास आई रु ३६.३१ अर्बमा झरेको छ। यसैगरी रासायनिक मलको आयातमा ९०.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ४०.७० अर्ब पुगेको छ। पाम तेलको आयातमा ३४.१ प्रतिशतले ह्रास आई २५.९१ अर्बमा सीमित भएको छ। नेपालको पैठारी व्यापारमा प्रमुख मुलुकहरुमा भारत, चीन, इण्डोनेशिया, युएई, अर्जेन्टिना, मलेशिया, संयुक्त राज्य अमेरिका, अष्ट्रेलिया, युक्रेन, कतार, थाइलेण्ड, ओमान, बेल्जियम र साउदी अरेबिया प्रमुख रुपमा रहेका छन्।

चालु आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा समग्र पैठारीमा ह्रास आउँदा व्यापारघाटामा सुधार भएको छ। यस अवधिमा व्यापारघाटामा १५.५ प्रतिशतले ह्रास आई कुल व्यापारघाटा रु. १४५४.५९ अर्वमा झरेको छ।

आर्थिक वर्ष	निर्यात रु. अर्बमा	आयात रु. अर्बमा	व्यापार घाटा रु. अर्बमा
२०६५/६६	६८.६०	२९१.००	२२२.४०
२०६६/६७	६०.९५	३७५.६१	३१४.६६
२०६७/६८	६४.५६	३९७.५४	३३२.९७
२०६८/७९	७४.०९	४९८.१६	४२४.०७
२०६९/७०	७७.३५	६०१.२१	५२३.८६
२०७०/७१	९१.३६	७२२.७८	६३१.४२
२०७१/७२	८६.६४	७८४.५८	६९७.९४

२०७२/७३	७१.१४	७८१.१५	७१०.०१
२०७३/७४	७३.१३	९८५.९५	९१२.८३
२०७४/७५	८१.३३	१,२४५.१९	१,१६३.८६
२०७६/७७	९७.७१	१,१९६.८०	१,०९९.०९
२०७७/७८	१४१.१२	१,५३९.८४	१,३९८.७१
२०७८/७९	२००.०३	१,९२०.४५	१,७२०.४२
२०७९/८०	१५७.१४	१,६११.७३	१,४५४.५९

श्रोतः व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

यसै गरी नेपालमा आयात हुने प्रमुख वस्तुहरुमा पेट्रोलियम पदार्थ, फलाम तथा स्टील र तिनका उत्पादनहरु, मशिनरी तथा पार्ट्स, यातायातका साधन र तिनका पार्टपुर्जा, इलेक्ट्रिक र इलेक्ट्रोनिक सामाग्रीहरु, अन्न, हवाईजहाज तथा हवाईजहाजका पार्ट्स, तयारी पोशाक, सुन, चाँदी र हिरा, औषधी पोलिथिन ग्रेन्युल्स, रासायनिक मल, सिमेन्ट क्लिङ्कर, दुरसञ्चारका सामाग्रीहरु रहेको पाइन्छ । नेपालको पैठारी व्यापारमा भारत, चीन, युएई, फ्रान्स, इण्डोनेशिया, थाइलेण्ड, क्यानडा, मलेशिया, स्वीट्जरलेण्ड, संयुक्त राज्य अमेरिका, अर्जेन्टिना, भियतनाम, साउदी अरेबिया, युक्रेन प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

नेपालको निर्यातमा झिनो आकारको वृद्धि तथा सानो आयातन एवम् आयातमा विद्यमान ठूलो आकार र भारी वृद्धिका कारण मुलुकको व्यापार घाटा बर्षेनी भारी दरले वृद्धि भई रहेको छ । तर यो व्यापारघाटाका पछाडि सकारात्मक पक्षहरु पनि अन्तरनीहित रहेका छन् । भौतिक संरचना निर्माणका सामाग्रीहरु जस्तै फलाम, स्टील तथा तिनका सामानहरु, सिमेन्ट, आलुमुनियम, तामा जस्ता वस्तुहरुको आयातमा भएको वृद्धिले मुलुकको विकासमा सकारात्मक योगदान दिएको देखिन्छ । यसै गरी मुलुकका लागि अति आवश्यक औद्योगिक कच्चापदार्थहरु जस्तै कच्चा पाम आयल, सिमेन्ट क्लिंकर, पोलिथिन ग्र्यानुअल, रबर, रसायन जस्ता वस्तुहरुको आयात उल्लेख्य रुपमा भएको छ । मलको आयातमा वृद्धि देखितापनि यस्तो आयातले कृषि उत्पादन वृद्धिमा ठूलो भूमिका खेलिरहेको देखिन्छ ।

पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा वृद्धि भए तापनि पेट्रोलियम पदार्थको अधिकाँश आयात औद्योगिक उत्पादन, मालवस्तु ढुवानी तथा सार्वजनिक यातायातमा खर्च भई रहेको सन्दर्भमा यी वस्तुहरुको आयातले पनि मुलुकको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन महत्वपूर्ण योगदान दिएको पाइन्छ ।

नेपालले विगतमा निर्यात गरिरहेका तर वर्तमानमा आयात गरिरहेको वस्तुहरु

विगत केही दशक यता नेपालको निर्यात व्यापारमा सँरचतनागत परिर्वतनहरु देखा परेका छन् । कृषिजन्य काष्ठजन्य वस्तुहरुको खुद निर्यातकर्ता मुलुक हाल आएर यी उत्पादनहरुको खुद आयाताकर्ता भएको छ । निर्यातकर्ता व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको तथ्याँक अनुसार नेपालमा विगतमा धान, चामल, जुट तथा जुटका सामानहरु, गहुँको पीठो उल्लेख्य मात्रा निकासी गरिहेको पाइए तापनि हाल आएर यी वस्तुको आयात भारी मात्रा हुने गरेको छ । उक्त वस्तुहरु मध्ये धान, चामल आदि भारतमा निकासी भई रहेका हुन्थे भने गहुँको पीठो चीनतर्फ निकासी हुने गर्थ्यो । हाल कच्चा जुट विदेशबाट आयात गरेर जुटका प्रशोधित उत्पादनहरु निकासी गरिहेको छौं ।

कुनै समय भारतमा ठूलो परिमाणमा काठ निकासी भईरहे तापनि हाल आएर म्यानमार, इण्डोनेशिया जस्ता मुलुकहरुबाट काठहरु आयात भईरहेको छ । नेपालले विगतमा निकासी गरेका र हाल आयात गरिरहेका वस्तुहरुको उत्पादनलाई बृद्धि गर्ने सम्भावना रहि आएको परिप्रेक्षमा ती वस्तुहरुको उत्पादन अभिबृद्धि गरी पुनः निकासी तथा अन्तरप्रदेश व्यापार गर्न सकिन्छ ।

नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०८० का विशेषता

आधार वर्ष आ.व.२०७८/७९ मा रहेको व्यापार र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ४८.१ प्रतिशतबाट २०८४/८५ मा ५५ प्रतिशत पुर्याउने तथा आधार वर्ष आ.व. २०७८/७९ मा रहेको वस्तु तथा सेवाको निर्यात र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ६.३ प्रतिशतबाट २०८४/८५ मा २० प्रतिशत पुर्याउने लक्ष्य सहितको नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०२३ प्रकाशित भएको छ।

वाणिज्य नीतिको साथै विश्व व्यापार संगठनमा प्रवेश गर्ने तयारीसँगै नेपालले सन् २००३ मा नेपाल व्यापार तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अध्ययनको पछिल्लो प्रयास नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको तेश्रो सँस्करणका रुपमा नेपाल व्यापार रणनीति २०२३ सावर्जनिक भएको छ। विगतका दुई रणनीतिहरुले अपेक्षित लक्ष्यहरु प्राप्त गर्न प्रभावकारी नभएको विगतको अनुभव एवम् विगतका व्यापार एकीकृत रणनीतिले पहिचान गरेका वस्तु तथा सेवाको निर्यात वृद्धि दर कमजोर रहेको, नेपाल विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति हुने निर्णयसँगै सन् २०२६ पछि नेपालले अतिकम विकसित राष्ट्रको हैसियतले अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा पाइरहेको सुविधा कटौतीको अवस्था, मुलुक संघीय शासन पद्धतिमा उपलब्ध आन्तरिक आपूर्ति तथा मूल्य श्रृंखला निर्माणमा नयाँ अवसर सिर्जना, गरिबी निवारण, समावेशी विकास एवम् लैंगिक सशक्तीकरण र सामाजिक समावेशीकरणको अवधारणा अनुरूप व्यापार रणनीतिको परिमार्जन गर्नुपर्ने परीस्थितिको पृष्ठभूमिमा नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति, २०८० को तर्जुमा गरिएको छ।

यस रणनीतिमा समेटिएका ११ वटा विषयहरुको मिहीन विश्लेषण गरिएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार विस्तार र विश्‍व बजारसँग व्यापार एकीकरणको लागि समष्टिगत आर्थिक तथा विकास नीतिको दृष्टिकोण र सुधारको समीक्षा, संघीयता, विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति र आर्थिक कूटनीतिका विषयलाई व्यापारिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने उपायको खोजी, व्यापारमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता निर्माण र व्यापारबाट हुने लाभको समन्यायिक वितरणको लागि श्रम, सामाजिक समावेशिता र विपन्नको लागि बजारसँग सम्बन्धित विषय र गर्नुपर्ने सुधार, व्यापारिक पूर्वाधार विकास र व्यापार सहजीकरणको विद्यमान अवस्था र गर्नुपर्ने सुधार, नेपालका व्यापार साझेदार मुलुकका खाद्य तथा बाली गुणस्तर सम्बन्धी मापदण्डको सन्दर्भमा नेपाली उत्पादनलाई ती बजारमा प्रवेश गर्न र प्रतिस्पर्धी हुन सहज बनाउन गर्नुपर्ने सुधार, औद्योगिक उत्पादनको गुणस्तर मापन गर्ने पूर्वाधारमा सुधार र गुणस्तर सम्बन्धी मापदण्ड परिपालना सुनिश्चित गर्न आवश्यक नीति तथा संस्थागत सुधारका विषय, वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धनको लागि असल नियामकीय वातावरण, लगानी सहजीकरण, सुशासन र बौद्धिक सम्पत्तिको रक्षा सम्बन्धी सुधारका विषय, उत्पादन तथा व्यापारको लागत न्यूनीकरण गर्न र उत्पादित वस्तुको गुणस्तर तथा आपूर्तिमा नियमितताको लागि चौथो र पाँचौं पुस्ताका औद्योगिक प्रविधि-उद्योग ४.० र उद्योग ५.० को उपयोगको सम्भावना, गर्नुपर्ने तयारी र सुझाव जस्ता विषयहरु उपर यस रणनीतिमा व्यापक अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ।

यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने वस्तुको पहिचान तथा उदीयमान वस्तुको विकासका उपाय, अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने सेवाको पहिचान तथा सेवा क्षेत्रको विकासको लागि गर्नुपर्ने कार्य, रणनीति कार्यान्वयनको संयन्त्र तथा विधिका क्षेत्रमा समेत अध्ययन केन्द्रित गरिएको छ।

यस रणनीति कार्यान्वयन गर्न रु.४ खर्ब ६३ अर्ब २५ करोड ७ लाख २० हजारको लागत लाग्ने अनुमान यो रणनीतिको विशेष आकर्षक पक्ष रहेको छ।

विश्व माग सूचकलाई शून्य दशमलव ३५ अँक भार र निर्यात सम्पादन सूचकलाई शून्य दशमलव ६५ अँक भार दिई सो आधारमा वस्तु र सेवाको चयन गरिएको छ। यसरी ५० वटा उच्च अंक प्राप्त गर्ने वस्तुको

पहिचान गरी सूचीमा पर्न गएका धातुको स्क्र्याप, पिना र खाद्य उद्योगको खेर गएका सामग्रीलाई हटाएर सम्भावना भएका विद्यमान वस्तु, उदीयमान वस्तु र पछि निर्यात बढ्न सक्ने वस्तुको अनुसार ६ अंकको एचएस कोडका आधारमा वस्तुहरु चयन गरिएका छन् । विद्यमान वस्तुहरुलाई समेत कृषिजन्य, वनजन्य, ठूला उद्योगजन्य, साना उद्योगजन्य गरी चार वर्गमा वगीकृत गरिएको छ ।

कृषिजन्य वस्तुहरुमा अलैंची,, अदुवा, दलहन, जुट र चियालाई सुचीकृत गरिएको छ । यसैगरी वन्यजन्य क्षेत्रमा जडीबुटी तथा सुगन्धित वनस्पति, रोजिन र टर्पेन्टाइन, लोक्ताबाट बनेको हाते कागज रहेका छन् । यसैगरी ठूला उद्योगका निर्यातजन्य वस्तुहरुमा फलाम तथा स्टिल, धागो तथा कपडा र तयारी पोशाकलाई समेटिएको छ । साना तथा घरेलु उद्योगका उत्पादनहरुमा गलैंचा, गहना, पश्मिना, पास्ता, ऊनबाट बनेका फेल्ट लगायत सामानहरुलाई नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिमा समावेश गरिएको छ ।

उदीयमान क्षेत्रमा सुगन्धित तेल, हिमालयन स्प्रिंग वाटर, तरकारी, फलफूल र तिनका प्रशोधित सामग्री, मसलाहरू, (दालचिनी, बेसार, लसुन, केसर, जीरा, मरिच र तेजपात), हस्तकला, लामा रेशाका कपडाहरू (अल्लो र हेम्पका रेशाहरू), कफी, पिपिसी सिमेन्ट, छुर्पी तथा महलाई समेटिएको छ ।

नयाँ तथा भविष्यमा सम्भावना हुन सक्ने वस्तुहरुमा हाइड्रोजन ऊर्जा, बहुमूल्य पत्थर, ढुंगा तथा ढुंगाजन्य उत्पादनहरु, सरोकारवालाहरुसँगको समन्वयमा आवश्यक नीतिगत तथा कानुनी परिमार्जन गरी हेम्प वा हेम्पजस्तै वनस्पति एवम सो बाट बनेका औषधीय गुण भएका वा सुगन्धित वस्तुहरुलाई समावेश गरिएको छ ।

सेवा व्यापार निर्याततर्फ पर्यटन, सूचना प्रविधि र इन्टरनेटमा आधारित सेवा, जलविद्युत्, निर्माण सेवा तथा दक्ष तथा अर्धदक्ष श्रम सेवा (विप्रेषण आउने सेवा) ५ वटा क्षेत्रहरुको पहिचान यस नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०२३ उल्लेख गरिएका छन् ।

सेवा निर्यातको प्रवर्द्धनको लागि उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयमा कुनै प्रबन्ध नभएको पृष्ठभूमिमा उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको मौजुदा दरबन्दीभित्रै रही विद्यमान संगठन संरचनामा सामान्य फेरबदल गरी बहुपक्षीय व्यापार तथा व्यापार सहायता महाशाखा अन्तर्गत नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन, वस्तु तथा सेवा निर्यात प्रवर्द्धन तथा व्यापार सहजीकरणका लागि प्रशासन समूहको एकजना उपसचिव, दुईजना शाखा अधिकृत र एकजना तथ्यांक अधिकृतको दरबन्दी हुने बजार विद्वता तथा निर्यात प्रवर्द्धन (Market Inteligence and Export Promotion) शाखा राख्न यस रणनीतिमा सिफारिस गरिएको देखिन्छ ।

नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्यांकन, समन्वय तथा मार्गदर्शन गर्न नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यान्वयनको वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट स्वीकृत गर्ने, स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट संशोधन गर्ने, नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यान्वयनको प्रगति समीक्षा, अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने र मार्गदर्शन दिने तथा नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य कार्य गर्ने गरी उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रीको अध्यक्षतामा २१ सदस्यीय राष्ट्रिय निर्देशक समितिको पनि प्रस्ताव गरिएको छ । यसैगरी नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिको कार्यान्वयन र समन्वय गर्न उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको बहुपक्षीय व्यापार तथा व्यापार सहायता महाशाखाका सहसचिव संयोजक रहने गरी प्राप्त बजेट सीमाको आधारमा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट निर्माण गर्ने, वार्षिक कार्ययोजना तयार गर्ने र प्रत्येक कार्यान्वयन निकायलाई अख्तियारी दिनुपर्ने रकमको निर्णय गर्ने, रणनीति कार्यान्वयनको प्रगति अनुगमन गर्ने र त्रैमासिक तथा वार्षिक प्रगति विवरण तयार गर्ने, कार्यान्वयनको क्रममा देखिएका

समस्याको बारेमा छलफल गर्ने, समाधान खोज्ने र कार्यान्वयन गर्ने निकायलाई सहयोग गर्ने, साझेदार निकायसँग समन्वय गर्ने तथा राष्ट्रिय निर्देशक समितिले तोकेका अन्य कार्य गर्ने गरी राष्ट्रिय कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई गठन गर्न प्रस्ताव गरिएको छ ।

नेपाल एकीकृत व्यापार रणनीति २०२३ लाई क्षेत्रगत अवधारणा (SWAP) अनुरूप कार्यान्वयन गर्ने ढाँचा अपनाउन सिफारिस गरिएको छ भने नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति कार्यान्वयन गर्न छुट्टै बजेट उपशीर्षकको व्यवस्था गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । रणनीतिको आधारमा तयार गरिएको वार्षिक कार्यक्रमको लागि यसै उपशीर्षकमा बजेट प्रबन्ध गर्ने र बजेटको अख्तियारी राष्ट्रिय कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाईलाई दिने व्यवस्था गर्न प्रस्ताव गरिएको छ । इकाईले सम्बन्धित कार्य कार्यान्वयनको लागि जिम्मेवार निकायलाई स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार बजेटको अख्तियारी विधिलाई पनि रणनीतिमा प्रस्ताव गरिएको छ ।

यसै गरी बजेट तर्जुमा गर्दा रणनीति कार्यान्वयन बजेट सीमाको आधारमा राष्ट्रिय कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाईले सम्बन्धित निकायलाई बजेट सीमा सहित कार्यक्रम प्रस्ताव गर्न अनुरोध गर्ने, सम्बन्धित निकायबाट प्राप्त प्रस्तावको आधारमा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गरी राष्ट्रिय निर्देशक समितिबाट स्वीकृत गराई अर्थ मन्त्रालय तथा राष्ट्रिय योजना आयोगमा कार्यक्रम तथा बजेट प्रस्ताव गरिने विधिलाई यस रणनीतिमामा प्रस्ताव गरिएको छ ।

यो रणनीति कार्यान्वयन गर्न उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका स्वायत्त संस्था, निजी क्षेत्रका छाता संस्था तथा मातहतका निकायहरू, विषयगत मन्त्रालय तथा निकायहरू, विदेशस्थित नेपाली कूटनीतिक नियोगहरू, अवैतनिक वाणिज्यदूत र नेपालस्थित विदेशी कुटनीतिक नियोग र मुलुकका अवैतनिक वाणिज्यदूत, विकास साझेदारबीचको सहकार्य, सहयोग र समन्वयलाई प्रभावकारी आवश्यक रहेको पक्षलाई आत्मसात् गर्दै यसका लागि पनि रणनीतिमा कार्यान्वयन विधिको प्रस्ताव समेत गरिएको छ ।

प्रदेशको सामान्य परिचयः

नेपालको संविधान बमोजिम नेपाललाई ७ प्रदेशमा विभाजन गरियो । यी मध्ये साविकका महाकाली अञ्चलका ४ जिल्ला र सेती अञ्चलका ५ जिल्लाको सुदूरपश्चिम प्रदेश कायम भयो । भौगोलिक रुपमा यस प्रदेशले हिमाल, पहाड र तराई गरी तिनै धरातलीय स्वरुपलाई समेटेको छ । त्यस्तै हावापानीको दृष्टिकोणले हेर्दा पनि यस प्रदेशमा नेपालमा पाइने सबै प्रकारको (उष्ण मनसुनी देखि टुन्ड्रा) हावापानीविद्यमान रहेको छ ।

यो प्रदेश १०९ मिटर देखी ७१३२ मिटर सम्म उचाई र २८° २२" उत्तरी अक्षांश देखि ३०° ०९" उत्तरी अक्षांश र ८०° ०३" पूर्वी देशान्तर देखि ८१° २५" पूर्वी देशान्तरका सम्म फैलिएको छ। यस प्रदेशकोसबैभन्दा अग्लो भू(भागको रुपमा अपि हिमाल (७,१३२ मीटर) र होचो भू(भागको रुपमा कैलाली जिल्लामा (१०९ मिटर) रहेको छ ।

नेपालको कुल क्षेत्रफल १,४७,१८१ वर्ग कि.मि. मध्ये सुदुरपश्चिम प्रदेश ले १९,५३९ वर्ग कि.मि. अर्थात् १३.२७५ क्षेत्रफल ओगटेको छ । यसमा प्रदेशको कुल क्षेत्रफलमा हिमाली भू.भाग ७,९३२.८३४वर्ग कि.मि. (४०.६०५), पहाडी भू.भाग ६,७४८.७७०६ वर्ग कि.मि. (३४.५४५) र तराई भू.भाग ४,८५७.३९५४ वर्ग कि.मि. (२४.८६५) पर्दछ । यस प्रदेशमा पहाडी तथा हिमाली भु(भाग बढी रहेकोछ । यो प्रदेश नेपाल राज्यको करीब पश्चिम भागमा पर्दछ । यो प्रदेशका २ जिल्ला (कैलाली र कञ्चनपुर) तराई क्षेत्रमा, ४ जिल्ला (डोटी, डडेल्धुरा, अछाम, बैतडी) पहाडी क्षेत्रमा र ३ जिल्ला (दार्चुला, बझाङ र बाजुरा) हिमाली क्षेत्रमा पर्दछन ।

यस प्रदेशको सिमाना पूर्वमा कर्णाली प्रदेशका सुर्खेत, दैलेख, कालीकोट र मुगु जिल्ला तथा ५ न. प्रदेशको बर्दिया जिल्ला पर्दछ । पश्चिम र दक्षिणमा भारत, उत्तरमा कर्णाली प्रदेशको हुम्ला जिल्ला तथा मित्र राष्ट्र चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत रहेको छ ।

नेपालको संविधान अनुसार नेपालको शासकीय स्वरुप संघीय संरचनामा नेपाललाई ७५३ स्थानीय तह, ७ प्रदेश र संघीय सरकारको रुपमा विभाजन गरिएको छ । यो विभाजन मध्ये यस सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत दार्चुला, बैतडी, डडेल्धुरा र कञ्चनपुर, सेती अञ्चलका बझाङ्ग, बाजुरा, डोटी, अछाम र कैलाली गरी जम्मा ९ जिल्ला रहेका छन् । १ उपमहानगरपालिका, ३३ नगरपालिका र ५४ गाउँपालिका गरी जम्मा ८८ स्थानीय तह रहेका छन् ।

२०६८ सालको जनगणना यस प्रदेशको जनसंख्या २६,९४,७८३ रहेको छ । यस मध्ये पुरुषको जनसंख्या १२,१७,८८७ र महिलाको जनसंख्या १४,२१,९९७ रहेको छ ।

प्रमुख नदीनाला र तालहरु

यस प्रदेशका प्रमुख नदीहरुमा सेती नदी र महाकाली हुन अन्य सहायक नदीहरुमा चमेलीया, बुढीगंगा, दरगंगा, सुर्नाया, ढिकगाड, होपरीगाड, रंगुन, डोटेली गाड, स्पालगाड, खुवटया, मोहना, श्चशसैया, बानरा, आदि हुन । यस क्षेत्रका पर्ने प्रमुख तालहरुमा कैलाली जिल्ला घोडाघोडी ताल विश्व सम्पदा सूचीमा सूचिकृत सिमसार क्षेत्रको रुपमा परिचित हुनुका साथै धार्मिक दृविकोणबाट समेत प्रर्सिद्ध छ । कञ्नपुर जिल्लामा रहेको झिलमिला ताल, बेदकोट ताल, डडेल्धुराको आलीताल, डोटी जिल्लामा रहेको छतिवन ताल आदि छन् भने डोटी, अछाम, बझाङ र बाजुरा जिल्लाको बिचमा रहेको खप्तडताल यस क्षेत्रको प्रमुख पयिटकीय आर्कषणको रुपमा रहेको छ ।

प्रमुख धार्मिक स्थलहरु

यस प्रदेशमा थुप्रै धार्मिक स्थलहरु रहेका छन । जसमध्ये डोटीको खप्तड, अछामको रामारोशन, बाजुराको बडीमालिका, बझाङको तपोवन, ऋषिकुण्ड र सुर्मासरोबर, बैतडीको रौलाकेदार र सिगास, दार्चुलाको मार्लकार्जुन, लटीनाथ, गल्लाकेदार र हुनैनाथ, कैलालीको बेहडाबाबा आदि हुन । यस क्षेत्रका प्रमुख मन्दीरहरुमा बाजुरामा बडीमालिका, बझाङमा सुर्मादेबी, जल्फादेबी, मष्टा र दुर्गा, दार्चुलाको मार्लकार्जुन, लटीनाथ, गल्लाकेदार, बैतडीको त्रिरपुरासुन्दरी, निङ्गलासैनी, जगन्नाथ, ईश्वरी गंगाधाम, कृष्णमन्दिर, महारुद्र, मेलौली भगवती, ग्वालेक केदार र राताशिला, डडेल्धुराको उग्रतारा, भागेश्वर, घण्टेश्वर, डोटीघटाल र बेताल, अछामको बैजनाथ, बर्मादेवी, डोटीको शैलेश्वरी, केदार, लानाकेदारेश्वर, कञ्चनपुरको सिद्धनाथ, बैजनाथ र विष्णु मन्दिर, कैलालीको गोदावरी,वनदेवी, बेंहणा बाबा तथा नैनादेवी आदि प्रमुख हुन ।

प्रमुख पर्यटक स्थलहरु

यस क्षेत्रका प्रमुख पर्टक स्थलहरुमा खप्तड, बुढीनन्दा देवी, शुक्लाफाटा, सुर्मासरोबर ताल, महाभारतपर्वत, घनघश्यालेक, भेल्छडा, पाताल भुमेश्वर, रौलाकेदार, घोडाघोडी ताल, अजयमेरुकोट, आलीताल, बेतकोट, व्यास हिमाल, सैपाल हिमाल, बडीमालीका, मेलौली भगवती,उग्रतारा मन्दिर, टिकापुर पार्क,अपि हिमाल, रामारोशन क्षेत्र,दोधाराचादनी झोलुङ्गे पुल,कर्णाली पुल आदि पर्दछन ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशस्थित भन्सार कार्यालयहरु मार्फत वैदेशिक व्यापार

अन्य प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु र सुदूरपश्चिमका भन्सार कार्यायलहरु मार्फत हुने निर्यात आयातमा तात्विक भिन्नता छ । विशिष्ट भौगोलिक उपस्थितिका कारण कैलाली भन्सार कार्यालय, कञ्चनपुर भन्सार कार्याल, झुलाघाटा भन्सार कार्यालय र ती भन्सार कार्यालय माहहतका छोटी भन्सार कार्यालयहरु मार्फत हुने निर्यात आयात सुदूरपश्चिमको बजार लक्षित आयात निर्यात हुने गर्दछ । ती भन्सार विन्दूहरुबाट हुने निर्यात आयात अन्य प्रदेशमा जाने सम्भावना न्युन रहेको स्थानीय व्यवसायीहरुको भनाई रहेको छ । यसर्थ यी भन्सार विन्दू भएर हुने निर्यात आयात सूदूरपश्चिम प्रदेशबाट हुने निर्यात आयातका रुपमा लिन सकिन्छ ।

साविक सुदूरपश्चिम विकास क्षेत्र र हाल सुदूरपश्चिम प्रदेशको सीमाना एउटै भएको हुँदा विगतको तथ्याँकलाई समेत हेर्दा यस प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु मार्फत भएको निर्यात र आयातको प्रवृत्ति देहाय बमोजिम रहेको छ ।

निर्यात

सदूरपश्चिम प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु मार्फत भएको प्रमुख वस्तुहरुको निर्यात	
वस्तुको नाम	**मूल्य रु हजारमा**
रोजिन, रेजिन एसिड र टर्पेन्टाइन तेल	५९६,३८६
वनस्पतिका उत्पादनहरु	१२७,३५४
कच्छ	१८,४३५
जीवित जनावर	१६,७६६
हस्तकलाका सामानहरु	१२,२३८
सारतेल	३,७३३
अन्य	१,७०६
कुल	७७६,६१८

श्रोतः व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

आयात

सदूरपश्चिम प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु मार्फत भएको प्रमुख वस्तुहरुको आयात	
वस्तुको नाम	**मूल्य रु हजारमा**
खनिज इन्धन	७,०२५,१६२
मशिनरी तथा पार्ट्स	२,०८८,१८२
अन्न	१,१८०,७३८
यातायातका साधननहरु	९२१,९६३
तयारी खाद्य पदार्थ	८७६,६५०
कागज	७७१,२८३
खाद्य उद्योगको परिकारहरु	६३०,९११
तरकारी	५३९,७८५
विजुलीको सामानहरु	३६९,६७८
फलफुल	३४७,५२७

सदूरपश्चिम प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु मार्फत भएको प्रमुख वस्तुहरुको आयात	
वस्तुको नाम	**मूल्य रु हजारमा**
अन्य	३,५७६,८८९
कुल	१८,३२८,७६९

श्रोतः व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

सुदुरपश्चिम प्रदेशमा अवस्थित भन्सार विन्दूहरुबाट भएको प्रमुख कृषिजन्य वस्तुको आयात

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा हिमाल पहाड तराई तिनै थरीको भुगोलमा शीतोष्ण, समशीतोष्ण र ग्रीष्म तीनै ओटा जलवायुमा फल्न सक्ने कृषि उत्पादनको संभावना भएतापनि यस प्रदेशमा कृषिजन्य वस्तुहरुको आयात पनि प्रशस्त मात्रामा हुने गरेको छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु मार्फत आर्थिक वर्ष २०७४।७५ भएको कृषि जन्य वस्तुहरुको प्रमुख आयात देहाय बमोजिम रहेको छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशका भन्सार कार्यालयहरु मार्फत भएको कृषि जन्य वस्तुहरुको प्रमुख आयात		
वस्तुको नाम	**परिमाण मेट.मा**	**मूल्य रु हजारमा**
माछा	५४८	६७,७४४
फुल	१५७	२,९५१
आलु	९९,४७१	३८२,५६१
ताजा प्याज	४५५	१४,६८४
सुख प्याज	५,८६१	६८,५८८
केरा	५८९	२७,५१५
आँप	४८३	१८,५६४
अँगुर	५२०	२७,९६१
स्याऊ	९०७	६१,२२३
मकै	१२,९१३	३०१,५०४
चामल	१८,८२९	८२८,०८५
ममफली	२	१९७५।२५१
सर्स्यु	२,११९	९५,७६९
चिनी र मिठाई	१,७७१	१०७,६३९
विस्कुट	५,२६८	७०९,९५५
टोष्टेड ब्रेड	२५०	४२,०२६
बेकरीका परिकारहरु	३०५	७२,०३९
दालमोठ	१,८३५	२९०,०३५
कुरमुरे	५	१,१७७
स्पिरीट	८४०	६०,२६८
पिना	११,८३३	५७६,२७६
सूर्ती	१४३	३३,००३

व्यापारका दृष्टिमा सुदूरपश्चिम प्रदेश SWOT विश्लेषण

साहित्य पुनरावलोकन, प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रसँग गरिएको अन्तरक्रियाका आधारमा सुदूरपश्चिमको समग्र पक्ष (सबलता, दुर्बलता, अवसर र हाँक) को विश्लेषण गर्दा देहाय बमोजिमको निचोडहरु प्राप्त भएका छन् ।

सबल पक्ष	कदुर्वल पक्ष
• जलविद्यतुमा एकतिहाई हिस्सा • भारत र चीन जोडन् प्रदेश • भारततिरको ठूलो जनसख्या • हिमाल पहाड तराईको सँगम • खाद्यान्नमा लगभग लगभग आत्मनिर्भर • बहुमूल्य जडीबुटीको भण्डार • भुगोल अनुसार बैमौसमी अर्गानिक उत्पादन हुने • पर्यटनको उज्ज्वल सम्भावना • अपि सयपाल हिमालको अवसथिति • मानसरोवरको छाटो बाटो	• पूर्वाधारको कमी • दक्ष जनशक्तिको कमी • शिक्षाको कमी
हरु अवसर	**हाँक**
• लगानीका लागि उर्वर • भारत र चीनको बजार • उर्जाको भण्डार • सस्तो श्रम • कम खर्चिलो जीवनयापन	• अन्तरप्रदेशीय प्रतिस्पर्धा • खुल्ला सीमाना • इकोनोमी स्केलको कमी • जनताको क्रयशक्ति न्युन

सुदूरपश्चिम प्रदेशका केही प्रमुख कृषिजन्य वस्तुहरुको उत्पादन स्थिति

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा हिमाल देखि तराईसम्म फल्ने सबै प्रकारका खाद्यान्नहरु प्रशस्तमात्रामा उत्पादन हुन्छ । सुदूरपश्चिमको वर्तमान जनसंख्या, नेपालको औसत प्रतिव्यक्ति उपभोग र उत्पादनका आधारमा हेर्दा सुदूरपश्चिम प्रदेशको प्रधान खाद्यान्न बालीको उत्पादन उपभोग र सन्तुलनको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको छ ।

खाद्यान्न

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा अन्न उत्पादनको अवस्था			
खाद्यान्न	**उत्पादन मे.ट.**	**उपभोग मे.ट.**	**सन्तुलन मे.ट.**
चामल	४०३४६२	३२९,४४५	७४०१८
मकै	९८९४७	४९,२२१	४९७२६
गहुँ	२९४०३४	५९,२८९	२३४७४५
कोदो	१५०५३	९,७८८	५२६५
फाफर	१५८	२८०	–१२२
जौं	६६१३	२८०	६३३३

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय तथा केन्द्रीय तथ्याँक विभागको एनुअल हाउसहोल्ढ सर्बे २०१४।१५ तथा राष्ट्रिय जनगणना २०६८

सुदूरपश्चिम प्रदेश खाद्यान्न जस्तै नगदेवाली लागि प्रख्यात रहेको छ। यस प्रदेशमा तेलहन र आलु प्रशस्त मात्रामा उत्पादन हुने गरेको पाइन्छ। यस प्रदेशका प्रमुख नगदेबालीहरुको आर्थिक तेलहन, आलु र उखुको उत्पादन देहाय बमोजिम रहेको छ।

तेलहन	क्षेत्रफल हेक्टरमा	३०,७३१
	उत्पादन मे. ट.	३९,८९३
आलु	हेक्टरमा	१४,९१८
	उत्पादन मे. ट.	२००,३६८
उखु	हेक्टरमा	५,६६५
	उत्पादन मे. ट.	२४६,४७०

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय,

प्रमुख तेलहनको उत्पादन

तोरी	क्षेत्रफल हेक्टरमा	२७,२७१
	उत्पादन मे. ट.	२९,६३१
सस्यू	क्षेत्रफल हेक्टरमा	१२७
	उत्पादन मे. ट.	७९
रायो	क्षेत्रफल हेक्टरमा	४३
	उत्पादन मे. ट.	३१
सूर्यमुखी	क्षेत्रफल हेक्टरमा	७८
	उत्पादन मे. ट.	८८
तिल	क्षेत्रफल हेक्टरमा	५२८
	उत्पादन मे. ट.	५३६
बदाम	क्षेत्रफल हेक्टरमा	७७
	उत्पादन मे. ट.	९९
आलस	क्षेत्रफल हेक्टरमा	५४५
	उत्पादन मे. ट.	३४४

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय,

मसलाजन्य वस्तुहरु

मसलामा प्रयोग हुने कृषिजन्य उत्पादनहरु पनि सुदूरपश्चिम प्रदेशमा प्रशस्तमात्रामा उत्पादन हुने गर्दछ। कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको को तथ्याँक अनुसार प्रदेशमा मसलाजन्य कृषि वस्तुहरुको उत्पादन देहाय बमोजिम रहेको छ।

अलैची	कुल क्षेत्रफल	१८
	उत्पादित क्षेत्रफल	७
	उत्पादन	३
अदुवा	क्षेत्रफल हेक्टरमा	१,५९०
	उत्पादन मे. ट.	२६,४०८

लसुन	क्षेत्रफल हेक्टरमा	१,६४७
	उत्पादन मे. ट.	१४,९९१
बेसार	क्षेत्रफल हेक्टरमा	१,३५०
	उत्पादन मे. ट.	१५,७८१
खुर्सानी	क्षेत्रफल हेक्टरमा	१,०६५
	उत्पादन मे. ट.	३,५४६

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय,

पशुपक्षी

तीनओटा जलवायुयुक्त भुगोलको कारण सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सबैप्रकार पशुपक्षीहरु प्रशस्त मात्रामा पाइन्छन् । प्रशस्तमात्रा चरन क्षेत्रको उपलव्धता तथा पशुपालन आयआर्जनको मुख्य श्रोत रहेका कारण पनि यस प्रदेशमा पशुपक्षीहरु पालन हुने गरेको छ जसको विवरण यसप्रकार रहेको छ ।

पशुपक्षीको नाम	संख्या
गाईवस्तु	१,०१०,८४५
भैसी	५१९,५९९
भेडा	१०२,५७१
बाखा	१,०७८,२९०
सुँगुर	६०,२८८
कुखुरा	२,९८७,४२८
हाँस	१३,६१८

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय,

दुध उत्पादनको अवस्था

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा गाई भैसी सबैप्रकार दुध उत्पादन हुने गरे तापनि भैसीको दूधको हिस्सा अरु दुधको हिस्साको तुलनामा बढी रहेको छ। गाई र भैसीको संख्या लगभग बराबर रहेतापनि कुल दुध उत्पादनमा भैसीको दुधको हिस्सा करिव ५६ प्रतिशत रहेको छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा दुधालु गाई भैसी र दुध उत्पादनको विवरण यसप्रकार रहेको छ ।

गाईवस्तुको नाम	संख्या
दुध दिने गाई	१४८०५५
दुध दिन भैंसी	१४८४६५
गाईको दुध मे.ट.मा	९२०६२
भैसीको दुध मे.ट. मा	११६७९२
कुल दुध उत्पादन मे.ट. मा	२०८८५४

मासु उत्पादन ()

मासुको प्रकार	उत्पादन मे.ट.मा
रागा	१८६०५
खसी	७३५४

सागुर	१०२४
कुखुरा	२८०२
हाँस	७
कुल	२९७९२

पँक्षी र अण्डा

विवरण	संख्या हजारमा
कुखुराको अण्डा	४७९१३
हासको अण्डा	५०३
कुल	४८४१६

माछा

विवरण	सुदूरपश्चिम प्रदेश
पोखरी संख्या	२,५०२
क्षेत्रफल	३१३
उत्पादन मे.ट.	१,३७७

तरकारी

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा तीनवटै जलवायुमा छ ओटै ऋतुमा फल्ने तरकारीहरु उत्पादन हुने गरेको छ। कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको मा प्रकाशित तथ्याँक अनुसार यस प्रदेशमा उत्पादित तरकारीको विवरण यसप्रकार रहेको छ।

विवरण	उत्पादन मे.ट.	विवरण	उत्पादन मे.ट.
काउली	२१,९१८	भाण्टा	१४,८८३
बन्दा	२४,३१२	प्याज	२१,३२३
ब्रोकाउली	९३०	काक्रो	२१,१५९
टमाटर	२२,६९१	फर्सी	१४,८१२
मुला	२१,०१३	तितेकरेला	८,५३२
साग	१२,५५१	बरेला	३१८
गाँजर	६७१	घिरौला	६,४४७
गाण्टेमुला	२३३	चिचिण्डो	५,०३९
भेडे खुर्सानी	१,२५६	लौका	१३,५१०
केराऊ कोसा	३,४८७	कुपिण्डो	६४६
गेडागुडी	३०५७८	तरबुजा	५,७११
रुख टमाटर	२०	धनियाको पात	५,९६९
अबकरे	२६९	मेथीको पात	६,००६
खुसार्नी	२०,८७१		

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय

प्रमुख उद्योगहरुको विवरण

सुदूरपश्चिम प्रदेश औद्योगिकीकरणको युगमा प्रवेश गर्न लागेको छ । यस प्रदेशमा चिनी, विस्कुट, मदिरा, खाद्य प्रशोधन लगायत ठूला र साना उद्योगहरु स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छन् । यसप्रदेशमा रहेका उद्योगहरुको संक्षीप्त विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशको उद्योग, पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार जिल्लामा कुल २०५३७ विभिन्न स्तरका उद्योगहरु स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको पाइन्छ । ती उद्योगहरु कुल रु १२ अर्ब लगानी रहेको र सोबाट वार्षिक रु ५३ अर्बको उत्पादन हुने तथ्याँक रहेको उक्त मन्त्रालयको तथ्याँकमा उल्लेखित छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशमा निम्न प्रकारका उद्योगहरु कम्पनी रजिष्टारको कार्यालयमा दर्ता भई सञ्चालनमा आएका छन् ।

कम्पनी रजिष्टारको कार्यालयमा दर्ता भएका सुदूरपश्चिम प्रदेश अवस्थित कम्पनीहरुको वर्गीकरण					
निर्माण	२१५	धातु	४	जियोटेक	१
व्यापार	९९	बजार व्यवस्थापन	३	ब्राखा अनुसन्धान	१
कृषि	९१	पशुआहार	२	हार्डवेयर	१
शिक्षा	८७	इटा	२	ह्याचरी	१
परामर्श	५६	विजुली उद्योग	२	लगानी	१
यातायात र ढुवानी	५४	मत्स्यपालन	२	मासु	१
तालीम केन्द्र	४३	जुत्ता	२	औषधी आपूर्ति	१
आतिथ्य उद्योग	३३	तयारी पोशाक	२	पानी	१
सञ्चार	३१	इन्टरनेट सेवा	२	प्याराग्लाइड	१
टुर एण्ड ट्राभल	२२	गहना	२	गहना	१
प्राविधिक केन्द्र	२१	खनिज	२	प्लाष्टिक उद्योग	१
इन्जिरियरिङ	२०	तेल	२	प्लाई	१
क्लिनिक	१५	कृषि बन	१	छापखाना	१
अस्पताल	१४	कृषि अनुसन्धान	१	अनसन्धान	१
अटोमोबाइल	११	कृषि पर्यटन	१	अनुसन्धान	१
सुरक्षा सेवा	६	वभेरेज	१	बालुवा प्रशोधन	१
वित्त सेवा	५	केवल	१	स्क्र्याप	१
खाद्य उद्योग	५	केवलकार	१	विऊ कम्पनी	१
रिसोर्ट	५	डिटरजेन्ट	१	साबुन उद्योग	१
मनोरञ्जन	४	इकमर्श	१	बहुमूल्य पस्तर	१
जडीबुटी तथाक काष्ठ	५	पशुआहार उद्योग	१	धागो उद्योग	१
मदिरा	५	पार्केटिङ	१	वन्यजन्तु अनुसन्धान	१

श्रोत कम्पनी रजिष्टारको कार्यालय

खनिज र खनिजका उत्पादनहरु

सुदूरपश्चिम प्रदेश खनिज श्रोतमा पनि धनी प्रदेशका रुपमा रहेको छ । खानी तथा भूगर्भ विभागको तथ्याँक अनुसार यसप्रदेशका उपलव्ध खानीको जिल्लागत विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उपलब्ध खानीहरु	
जिल्ला	**खानीको विवरण**
अछाम	बेसिक रक, सुन, काइनाइट, माइका, पेगमाइट, पाइराइट, युरेनियम, बेसिक रक
	सुन
	काइनाइट
	माइका
	पेगमाटाइट
	पाइराइट
	युरोनियम
	बेसिक रक
बैतडी	कोबाल्ट
	डोलोमाइट
	सुन
	फलाम
	चुनढुँगा
	म्याग्नेसाइट
	फोस्फोराइट
	टाल्क
	युरोनियम
	जिंक
बझाङ	एण्टीमोनी
	आर्सेनिक
	बेसिक रक
	क्रोमियम
	कोबाल्ट
	कोबाल्ट
	सुन
	ग्रेनाइट
	फलाम
	म्याग्नेसाइट
	माइका
	पेगमाटाइट
	फोस्फोराइट
	पाइराइट
	क्वार्ज
	क्वार्जाइट
	स्लेट
	टिन
	युरोनियम
बाजुरा	जिंक
	बेसिक रक
	कोबाल्ट

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उपलब्ध खानीहरु	
जिल्ला	**खानीको विवरण**
	सुन
	फलाम
	फोस्फोराइट
	युरोनियम
डडेल्धुरा	तामा
	ग्रेनाइट
	चाँदी
	स्लेट
	टिन
	टँगस्टन
	जिंक
	आर्सेनिक
	विसमथ
	कोबाल्ट
	सुन
दार्चुला	बेसिक रक
	कोबाल्ट
	कोबाल्ट
	डोलोमाइट
	सुन
	फलाम
	लिड
	म्याग्नेसाइट
	पाइराइट
	क्वार्जाइट
	टाल्क
	टँगस्टन
	युरोनियम
कैलाली	सुन

सेवा व्यापार

सेवा व्यापारका क्षेत्रमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पर्यटन र स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा बढी सम्भावनाहरु देखिएका छन् ।

(क) पर्यटनः

सुदूरपश्चिम भौगोलिक दृष्टिकोणले विविधतायुक्त र सुन्दर प्रदेश भएतापनि यस प्रदेशमा घुम्न आउने विदेशी पर्यटकहरुको संख्या अत्यन्त न्युन रहेको छ । पर्यटन मन्त्रालयबाट प्रकाशित तथ्याँक अनुसार यस प्रदेशमा कुल ५ हजार ४ सय ६० पर्यटकले भ्रमण गरेको पाइन्छ ।। यस अतिरिक्त कुल देवताको पुजा, जात्रा, पर्व मान्न र पुख्यौली तीर्थस्थलमा नेपालभित्रैबाट पनि हजारौं हजार मानिसहरु सुदूरपश्चिम प्रदेश घुम्ने गरेको पाइन्छ । यातायातको उपलब्धतासँगै हालका वर्षहरुमा अपि सयपाल पदयात्रा, खप्तड,

रामारोशन, बडिमालिका आदि क्षेत्रमा घुम्न जाने नेपालीहरुको संख्या पनि बढ्न थालेको स्थानीय व्यवसायीहरुको भनाइ रहेको छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशको पर्यटकीय स्थलहरु

यस क्षेत्रमा पर्यटकीय हिसाबले महत्वपूर्ण सैपाल हिमाल, बडिमालिका, रामारोशन, सुर्मा सरोवर, अपिनम्पा संरक्षण क्षेत्र, घोडाघोडी रामसार क्षेत्र, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, टिकापुर पार्क, कर्णाली चीसापानी, खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायत अन्य सिमसार तालतलैयाहरू रहेका छन् ।

पर्यटकीय महत्वका सुदूरपश्चिम प्रदेश को पुरातात्विक सम्पदाहरु

यस प्रदेश अन्तर्गत साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्व सम्पदाहरूमा मुख्यतः उकुका भग्नावशेषहरू, पातीका नाउला, देवलहाटका नाउला, देवलहाटका देवलहरू, रिमगाउँका देवलहरू, मगरगाउँको ढुंगेधारा, धर्मशाला, तल्लादेही भगवती मन्दिर, देवल दिव्यपुरका देवलहरू, मणिलेक देवल, अजयमेरुकोट, जगन्नाथ मन्दिर, अजयमेरुका न्याउलाहरू, हाटगाउँका देवलहरू, वीरखम्बको धर्मशाला, कोटेलीको देवल, अमरगढी किल्ला, निलपनल मन्दिर, चिपुरको सभामण्डप, अमरगढी धर्मशाला, गोरेल भगवती मन्दिर, बुढी घटाल, डागेश्वरी मन्दिर, घटालस्थानको दक्षिण डाँडाको प्राचीन भग्नावशेषहरू, सिंहपुरको पुरातात्विक स्थल, देवल बाँफ, बडीमालिका, डुडीमुग्र, नाउला, चन्द्रनाथ मन्दिर, बडीमालिका मन्दिर, मालिका गढी र मालिका मन्दिर, उजेली गाउँको देवल, शैलेश्वरी मन्दिर, रानी पौवा, दिपायलकोट र कोट भैरव, कालागाउँको देवल, विनायकका पञ्चदेवल, तालकोटाको देवल, विनायकको कनिका देवल, विनायकको ढुँगेधारा कुचीबिहार, दर्नाकोट दरबार, भागेश्वरको एकदेवल, बाँससैनको देवल, देवलगडाको एक देवल, कालागाउँको ढुंगेधारा, नाईगाउँको ढुंगेधारा, मंगलेश्वरी मन्दिर, सेराको ढुंगेधारा र प्राचीन अवशेषहरू, एक देवल, धमालीका दुइ देवल, दर्नाकोट नजिकको पञ्चदेवल, गर्भा दरबार, धनगढी दरबार, सात बहिनी देवीकी, १२ भाई मष्टाको अठार भाई बण्डालीका थानहरु, घेघ्रको बण्डाली, मण्टोमाडौं, बाल्यामाडु, लट्याका थान, साचुला, पाँचुली, मनान्या थान, सात बहिनी देवीकी, वैजनाथ रहेका छन् ।

(ख) स्वास्थ्य सेवा

सुदूरपश्चिमको कैलालीको गेटामा अवस्थिति आँखा अस्पतालमा नेत्र उपचारका लागि हजारौं भारतीयहरु आउने गर्दछ । यस वापत नेपाललाई करौडौं आम्दानी हुने गर्दछ । यस क्षेत्रको व्यवस्थित विकास गर्ने हो भने भविष्यमा सुदूरपश्चिम प्रदेश नेत्र उपचारका लागि भारतीयहरुको आकर्षक केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना प्रबल रहेको देखिन्छ ।

यता स्वदेशमा पर्याप्त चिकिस्सक र अस्पतालको अभावमा अन्य विरामीहरु ठुलो संख्यामा भारत जाने र सो वापत ठूलो रकम बाहिरिने गरेको स्वास्थ्य क्षेत्रसँग सम्वन्धित सरोकारवालाहरुको भनाई रहेको छ ।

शिक्षा सेवाः

प्रदेशमा उच्च शिक्षाका लागि पर्याप्त शैक्षिक संस्थाहरुको कमीले गर्दा भारत र मुलुकका अन्य भूभागमा विद्यार्थीहरु पढ्न जाने गरेका पाइन्छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उत्पादन हुने, निर्यात सम्भावना भएका, आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तुहरुको विश्लेषण

अन्तरप्रदेश व्यापार तथा आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने वस्तुहरु

(१) धान चामल:

श्रोत: गुगल इमेज

नेपालको उत्पादन:

नेपालमा मा चामलको कुल उत्पादन ५१ लाख ३९ हजार ६ सय २५ मे.ट. भएको पाइन्छ । प्रदेशगत आधारमा हेर्दा प्रदेश कोशी, मधेश , लुम्बिनी तथा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा चामलको उत्पादन अधिक भएको पाइन्छ । यसरी सुदूरपश्चिम प्रदेशमा अधिक भएको चामल विशेष गरी पायक पर्ने नजिकको प्रदेश कर्णाली प्रदेशमा आपूर्ति गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

नेपालमा प्रधान अन्नको उत्पादनको अवस्था							परिमाण मे.ट.
प्रदेश	**धान**	**मकै**	**गहुँ**	**कोदो**	**जौ**	**फापर**	**कुल**
कोशी	१,२६३,७१४	९२०,४४७	१४७,३३१	९८,४००	१,९०४	५,४५८	२,४३७,२५४
मधेश	१,३८९,२०५	१९०,८१६	६२८,९०९	१,६६९	१७०	-	२,२१०,९८९
बागमती	५०६,७८९	६९६,४०९	१७३,४७२	६७,६२८	२,५६४	४,८९३	१,४५०,७४२
गण्ढकी	४०६,३३६	४५४,२६५	९९,०३८	११०,१५१	१,७०२	३,१२३	१,०७४,६१४
लुमविनी	९९९,५२२	४५८,३७६	५३३,०७२	१३,७११	३,६७६	१,७४९	२,०१०,१०७
कर्णाली	१२५,१४६	२५०,१५१	१८७,३५५	२४,६७७	११,८२७	३,३५५	६०२,५१०
सुदुरपश्चिम	४३९,९१३	१३५,९३३	३७५,३९०	२३,२२६	१०,३१४	७१२	९८५,४८७

नेपालमा प्रधान अन्नको उत्पादनको अवस्था							परिमाण मे.ट.
प्रदेश	**धान**	**मकै**	**गहुँ**	**कोदो**	**जौ**	**फापर**	**कुल**
नेपाल	५,१३०,६२५	३,१०६,३९७	२,१४४,५६८	३३९,४६२	३२,१५६	१९,२९०	१०,७७२,४९८

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय

भारतले धान उत्पादनमा कायम गरेको मानकलाई आधार मानी सोही अनरुप उत्पादन गर्न सक्ने हो भने सुदूरपश्चिम प्रदेशमा थप ८६ हजार १ सय ६१ मे.ट. धान उत्पादन हुने देखिन्छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उत्पादित धान			
जिल्ला	**क्षेत्रफल**	**उत्पादन**	**उत्पादन मेट प्रति हेक्टर**
बाजुरा	४,१५०	१०,८३२	२.६१
बझाङ	६,३६७	१६,५५३	२.६०
दार्चुला	३,४९४	९,४३३	२.७०
अछाम	१५,००३	३१,८८७	२.१३
डोटी	९,६३३	२२,४०६	२.३३
बैतडी	७,२१९	१६,६७६	२.३१
डडेल्धुरा	५,७९९	१७,८०३	३.०७
कैलाली	७२,३७७	१८१,८५९	२.५१
कञ्चनपुर	४८,७४५	१३२,४६५	२.७२
सुदरुपश्चिम प्रदेश	**१७२,७८६**	**४३९,९१३**	**२.५६**
नेपाल	४,१५०	१०,८३२	२.६१

नेपालको धान, चामल आयात

नेपाल कृषिप्रधान मुलुक भएतापनि ठूलो परिमाणमा धान चामल विदेशबाट आयात भई रहेको छ। नेपालको कुल धान चामल आयातमा भारतको हिस्सा करिव ९९ प्रतिशत रहेको छ ।

नेपालको धान चामल आयातको विवरण				
देश	**परिमाण मे.ट.मा**	**मूल्य रु अर्बमा**	**प्रतिशत हिस्सा**	**प्रति केजी मूल्य रु मा**
भारत	७८९,२६०.५९	३६.४०	९९	४६
अन्य	२,४७१.३०	०.२६	१	१०५
कुल	७९१,७३१.८९	३६.६६	१००	४६

कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय उत्पादन सम्बन्धी तथ्याङ्क तथा केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको मानवले प्रतिदिन उपभोग गर्ने परिमाण (प्रति वर्ष प्रति व्यति ११७.८ के.जी)लाई हेर्दा नेपालको धान उत्पादन अपुग रहेको छ । चामलको मानव उपभोगका साथै विभिन्न मदिरा जन्य उद्योग, गाँइ वस्तुको दाना, फेल्क्स आदिमा उपयोग भइरहेको छ । यदि मुलुकमा सिंचाइ, उन्नत जातको बीउ र समयमा मलहरु पुऱ्याउन सकियमा अधिक उत्पादन भई आयातलाई न्यून गर्न सकिन्छ ।

गहुँ

श्रोतः कृषि अनुसन्धान परिषद

नेपालको अर्को प्रमुख खाद्यबालीमा गहुँ पनि पर्दछ । विश्वको कुल गहुँ उत्पादनमा नेपालको हिस्सा करीव ०.२४ प्रतिशत रहेको छ । कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा गहुँ उत्पादन ३ लाख ७५ हजार ३ सय ९० मे.ट रहेको छ । नेपालको गहुँ उत्पादनको प्रति हेक्टर उत्पादनलाई कायम गर्न सक्ने हो भने यस प्रदेशमा थप ७१ हजार ८ सय ९३ मे.ट. थप गहु उत्पादन गर्न सकिने देखिन्छ । यो परिणाम अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

सुदुरपश्चिम प्रदेशमा गहुँको उत्पादनको जिल्लागत विवरण

जिल्ला	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादन केजी प्रति हेक्टर
बाजुरा	१०,४५०	१५,६७५	१.५०
बझाङ	१०,९२७	२१,९४४	२.०१
दार्चुला	५,९६२	९,६५८	१.६२
अछाम	१४,७३०	२४,६७६	१.६८
डोटी	१४,३०२	२८,१६२	१.९७
बैतडी	१५,४००	२४,१२२	१.५७
डडेल्धुरा	८,७४४	२३,९०५	२.७३
कैलाली	३४,९४४	१२५,२५२	३.५८
कञ्चनपुर	३१,३५५	१०१,९९५	३.२५
सुदरुपश्चिम प्रदेश	**१४६,८१४**	**३७५,३९०**	**२.५६**
नेपाल	**७१६,९७८**	**२,१४४,५६८**	**२.९९**

नेपालको गहुँ आयातको विवरण (आर्थिक वर्ष २०७४/७५)

देश	परिमाण मे.ट.मा	मूल्य रु अर्बमा	प्रतिशत हिस्सा	प्रति मेट मूल्य रु मा
भारत	४६१०१	२.०१	९९.९८	४४
अन्य	०	०.००	०.०२	११३५
कुल	४६१०१	२.०१	१००.००	४४

नेपालमा गहुँ मानव उपभोगका साथै विभिन्न मदिरा जन्य उद्योग, पशुपक्षीको आहार (दाना), चाऊचाऊ, विस्कुट, ओट्स,, पाउरोटी आदिमा उपयोग भइरहेको छ । यदि मुलुकमा सिंचाइ, उन्नत जातको बीउ र समयमा मलहरु पुऱ्याउन सकिएमा अधिक उत्पादन भई आयातलाई न्यून गर्न सकिन्छ ।

मकै

श्रोतः कृषि अनुसन्धान परिषद

नेपालको अर्को प्रमुख खाद्यबालीमा मकै पनि पर्दछ । कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार सुदुरुपश्चिममा मकै उत्पादन १ लाख ३५ हजार ९ सय ३३ मे.ट रहेको र औसत राष्ट्रिय उपभोगका आधारमा हिसाव गर्दा यस प्रदेशमा ४९ हजार २ सय ११ मे.ट. मकै उपभोग भई बाँकी ४९ हजार ७ सय २६ मे.ट. बचत भएको देखिन्छ । मकैमा वचतको अवस्था देखिएतापनि यो मानव उपभोगका दृष्टिले मात्र बचत रहेको र औद्योगिक प्रयोजन, फ्लेक्स, मदिरा लगायत पशुआहारमा समेत प्रयोग हुने पक्षले गर्दा मकैको आयात गर्नु पर्ने अवस्था सिर्जिना भएको हो । अतः सूदुरपश्चिम प्रदेशमा रहेको मबैको वतच परिणाम अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

यो परिणाम अन्तरप्रदेश व्यापार तथा अन्य खाद्य उद्योगमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । सिंचाई मल, विऊ आदिकि पर्याप्त व्यवस्था गर्न सकेको खण्डमा यस प्रदेशमा थप २३ हजार ६ सय ७१ मे.ट. मकै उत्पादन हुन सक्ने देखिन्छ ।

विवरण	मकै		
जिल्ला	क्षेत्रफल हेक्टर	उत्पादन मे.ट.	उत्पादन हेक्टर प्रति हेक्टर
बाजुरा	3,293	4,850	1.47
बझाङ	4,050	6,599	1.63
दार्चुला	5,530	15,401	2.78
अछाम	6,688	20,714	3.10
डोटी	3,998	12,038	3.01

बैतडी	10,864	32,078	2.95
डडेल्धुरा	3,810	11,430	3.00
कैलाली	6,130	21,289	3.47
कञ्चनपुर	3,250	11,534	3.55
सुदरुपश्चिम प्रदेश	**47,613**	**135,933**	**2.85**
नेपाल	**985,565**	**3,106,397**	**3.15**

* स्टाटिकाडटकम र कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय

नेपालको मकै आयातको विवरण (आर्थिक वर्ष २०७४/७५)				
देश	**परिमाण मे.ट.मा**	**मूल्य रु अर्बमा**	**प्रतिशत हिस्सा**	**उत्पादन प्रति हेक्टर मूल्य रु मा**
भारत	४३४,४७२	१६.७५	९७.५३	३८.५५
अन्य	४,४०१	०.४२	२.४७	९६.३६
कुल	४३८,८७४	१७.१७	१००.००	३९.१३

उखुः

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उखु उत्पादन भई त्यसबाट चिनी तथा स्पिरीट समेत उत्पादन हुने गरेको छ ।

सुदूर पश्चिम प्रदेशमा उखु उत्पादन				* सुदूरपश्चिम अनुमानित चिनी उत्पादन मे.ट.
विवरण	**क्षेत्रफल हेक्टरमा**	**उत्पादन मे.ट. मा**	**उत्पादकत्व प्रति हेक्टर प्रति केजी**	
ऊखु	६,३३७	३५७,८२४	५६.४७	३५७४२

फोर्ब्सइण्डियाका अनुसारमा भारतमा प्रति हेक्टर उखु उत्पादन औसत ८० मे.ट. रहेको सन्दर्भमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पनि वर्तमान उखुखेतीलाई नै कायम राखी उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने हो भने थप १५ हजार मे.ट चिनी उत्पादन हुन सक्ने देखिन्छ। औसत चिनी खपत अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा करिव २१ हजार मे.ट. चिनी आवश्यक रहेको र बाँकी २४ हजार मे.ट. चिनी अन्य प्रदेशमा आपूर्ति गर्न सकिने या विदेश निर्यात गर्न सक्ने देखिन्छ।

देश	परिमाण केजी	मूल्य रु हजार
भारत	५०,३५४,५७०	२,७०७,४११
इनडोनेसिया	४५७	२४
ब्रिटिश हिन्द महासागर क्षेत्र	१०	०
निकारागुआ	३५	२
कोरिया गणतन्त्र	१	०.१७
टर्कि	२,८३२	५१०
युके	१	१
संयुक्त अरब इमिरेट्स	५	२
नामिविया	४०	१

देश	परिमाण केजी	मूल्य रु हजार
जनवादी गणतन्त्र चीन	३९०	४१
थाइल्याण्ड	१८०	३२
कुल	५०,३५८,५२०	२,७०८,०२४

श्रोतः व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

आलु

तस्वीर श्रोतः डा. कालिकाप्रसाद उपाध्याय

नेपालको प्रमुख तरकारीमा आलु पनि पर्दछ। कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालयको तथ्याँक अनुसार सुदुरपश्चिम प्रदेशमा आलु उत्पादन २ लाख ६२ हजार ६ सय ५५ मे.ट रहेको छ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आलुको उत्पादन			
जिल्ला	**क्षेत्रफल**	**उत्पादन मे.ट**	**उत्पादन मेट प्रति हेक्टर**
बाजुरा	१,६५५	२४,९९१	१५.१०
बझाङ	१,५४५	२२,८६६	१४.८०
दार्चुला	९८५	१०,७८९	१०.९५
अछाम	१,०१२	१४,६७४	१४.५०
डोटी	१,९४८	२७,८५६	१४.३०
बैतडी	१,२४५	२०,४८०	१६.४५
डडेल्धुरा	१,४४०	२५,२८६	१७.५६
कैलाली	४,८५९	८५,०३३	१७.५०
कञ्चनपुर	१,८६५	३०,६७९	१६.४५

सुदरुपश्चिम प्रदेश	१६,५५४	२६२,६५५	१५.८७
नेपाल	१९८,२५६	३,४१०,८२९	१७.२०

नेपालको आलु आयातको विवरण

देश	परिमाण केजी	मूल्य रु हजाारमा
भारत	२९८९०	८२८
नेदरल्याण्ड्	१००	१६७
बंगलादेश	३५२८०००	८५१४६
भारत	३०३०४७३३७	७७२९७६१
इन्डोनेसिया	१५	०
कुल	३०६६०५३४२	७८१५९०२

ऊन

श्रोतः इसिमोड

सुदूरपश्चिमका बाजुरा बझाङ, दार्चुला र कैलाली जिल्ला(स्थानीय भेडा) मा प्रशस्त मात्रामा भेडा उत्पादन हुने गरेको पाइन्छ । यी भेडाहरुबाट बार्षिक सरदर ६ हजार ९ सय ८ केजी ऊन उत्पादन गरेको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा उन्नत्त भेडापालन गर्ने हो भने वार्षिक ३ हजार ६ सय मे.ट ऊन उत्पादन गर्न सकिन्छ ।

जिल्ला	भेडाको संख्या	
बाजुरा	३,१८६	२,४२९
बझाङ	५३५	४१६
दार्चुला	२६,५७४	२२,८३७
अछाम	१९,७६३	१६,७५०
डोटी	४४५	३४४
बैतडी	२२,९६६	१७,६०४
डडेल्धुरा	६६५	४५२
कैलाली	१४,६३५	६,२२३
कञ्चनपुर	४,६६६	२,०२५
प्रदेशको कुल	९३,४३५	६९,०८०
नेपालको कुल	७७१,२०५	५६७,४१२

निर्यात सम्भाव्य वस्तु तथा सेवाहरुको विश्लेषण

अल्लोका उत्पादनहरु

अल्लो

१.१ परिचयः

अल्लो परम्परागत रुपमा कपडा उत्पादन गर्न प्रयोग गरिने वनस्पति हो जसका बोक्रामा अद्वितीय शक्ति, चिप्लोपन र उल्लेख्य रुपमा चमक भएका फाइबरहरू विद्यमान हुन्छन् । यसलाई अँग्रेजीमा हिमालयन नेटल, स्टिङिङ नेटल भनिन्छ भने वनस्पतिशास्त्रको वर्गीकरणमा यो Urticaceae परिवारको (Girardinia diversifolia) वर्गसँग सम्बन्धित एक झाडीका रुपमा वर्गीकृत गरिएको छ। अल्लो नेपालको पहाडी भूभागका जङ्गलहरूका खुल्ला स्थान, खोला तथा बाटोको छेउछाउ ओसिलो स्थानमा आफै उम्रने गर्दछ । यो वनस्पति ३ मिटरसम्म अग्लो हुने गर्दछ । सिस्नो जस्तै देखिए पनि अल्लो १२०० मिटरभन्दा माथि मात्रै पाइन्छ । यो वनस्पतिको जमिन माथिको भाग मसिना तिखा विषालु काँडाहरूले ढाकेको हुन्छ। काण्डको बोक्राबाट प्राप्त हुने रेशा नरम, बलियो र चम्किलो हुने भएकोले यसको रेशा धागो उत्पादनमा प्रयोग गरिन्छ।

साधारणतया कात्तिकदेखि पुस महिनासम्म अल्लोको बोक्रा संकलन गर्नु उपयुक्त मानिन्छ । यस वनस्पतिको काण्डको भित्री बोक्रा नै धागो उत्पादनमा प्रयोग गरिन्छ । स्थानीयस्तरमै विभिन्न प्रविधिको प्रयोग गरी यसको रेशा उपयोगयोग्य बनाउन सकिन्छ। रेशा उत्पादनका लागि संकलन गरिएका अल्लोका बोक्रालाई २ देखि ३ दिनसम्म पानीमा डुबाएर राखिन्छ। त्यसपछि ढाडिएको बोक्रालाई कास्टिकसम्डा वा खरानी राखेर उमालिन्छ। करिब दुई घण्टासम्म उमालीसकेपछि अल्लोका बोक्रालाई १० देखि २४ घण्टासम्म त्यतिकै छोडिन्छ। त्यसपछि पाकेको अल्लोको बोक्रालाई खोलामा लगेर सफा पानीमा पखालिन्छ। यसरी पखाल्दा रेशाहरू छुट्टिने गर्दछन रेशालाई छुट्याउन बिस्तारै काठको मुंङ्ग्रोले ठोक्दै पखाल्ने गरिन्छ। साधारणतया १ किलोग्राम अल्लोको बोक्राबाट ५०० ग्रामदेखि ६०० ग्राम रेशा उत्पादन हुने गर्दछ । यसरी प्राप्त भएको रेशालाई मकैको पिठो, ढुटो वा कमेरोसँग मिसम्एर घाममा सुकाइन्छ। यस्तो गर्नाले अल्लोको रेसा मुलायम र सेतो रंगको हुन्छ । दिनभरि घाममा सुकाइएको उक्त रेशालाई फेरि काठको मुंङ्ग्रोले ठोक्दै पखालिन्छ र घाममा सुकाइन्छ। यसरी उत्पादन गरिएको रेशा नै धागो उत्पादनका लागि प्रयोग गरिन्छ।अल्लोका रेसाहरूबाट धागो उत्पादन गर्न परम्परागत उपकरण कतुवा अथवा चर्खा प्रयोग गरिन्छ। धागो बनिसकेपछि यसलाई रंगमा डुबाइन्छ र सुकाइन्छ । यसरी तयार गरिएको अल्लोको धागोबाट हाते तान वा आधुनिक उपकरणको प्रयोग गरी कपडा बुन्नुका साथै विभिन्न किसिमको बस्तुहरु निर्माण गरिन्छ । गुणस्तरको लागि अल्लोको धागोमा सुती धागो पनि मिसाउने गरिन्छ । अल्लोको कपडा मानविय स्वास्थ छाला का लागि राम्रा मानिन्छ।

अल्लो नेपालका विभिन्न स्थानमा पुवा, ठूलो सिस्नो, लेकाली सिस्नो, भांग्रे सिस्नो, भल्लो आदि नामले चिनिन्छ भने अंग्रेजीमा जायन्ट हिमालयन नेटल तथा निलगिरी नेटलनामले चिनिन्छ ।

१.२ अल्लोका उत्पादनहरु

अल्लोबाट करिव २१०० ओटा विभिन्न खालका वस्तुहरु उत्पादन गर्न सकिने राष्ट्रिय अल्लो उद्यमी सँघको भनाई रहेको छ । सँघका अनुसार अल्लाको उत्पादनलाई देहायका भागमा वगीकृत गर्न सकिन्छ ।

(क) कोठामा प्रयोग हुने उत्पादनः पर्दा, तन्ना, बेडसिट, कार्पेट,

(ख) परिहनः सबैप्रकारका तयारी पोशाक, टोपी

(ग) गाडीः सिट बेल्ट, डेकोरेशन

(घ) फर्निचरः सोफाका कभर

(ङ) खेलौनाः

(च) प्याकिङ र क्यारिङ सामाग्री तथा झोला, बोरा :

(छ) झुल लगायत विभिन्न प्रकारका नेटहरु

(ज) अल्लोका सहउत्पादनः व्रिकेट, दाउरा

२. अल्लो उत्पादन

२.१ विश्वमा अल्लो उत्पादन

विश्वमा अल्लो उत्पादनको प्रकाशित तथ्याँक उपलव्ध नभएतापनि नेपाल, भारत र भुटानमा अल्लो प्रशस्तमात्रा उपलव्ध रहेको पाइन्छ। भारतको उत्तराखण्ड राज्यमा मात्रै करिव करिव ११ हजार मे.ट. अल्लो उपलव्ध रहेको छ भने उत्तरपूर्वी भारत, हिमालञ्चल प्रदेश तथा जम्मु काश्मीरमा पनि सम्हेी अनुपातमा अल्लो उपलव्ध रहेको एक अनुमान लगाउन सकिन्छ। समान जलवायु भएको पाकिस्तानका केही पहाडी जिल्लाहरुमा पनि अल्लो केही मात्रा उपलव्ध रहेको देखिन्छ।

विश्वमा अल्लो उत्पादन बेल्ट

२.२ नेपालमा अल्लो उत्पादन

नेपालको उच्च लेकाली भेगमा प्रशस्त मात्रामा अल्लो उत्पादन हुने गर्दछ। जिल्लागत रुपमा हेर्दा रोल्पा रुकुम, म्याग्दी, बझाङ, अछाम, हुम्ला, मुगु, जुम्ला, कालिकोट, जाजरकोट प्रमुख रुपमा रहेका छन्। क्षेत्रगत रुपमा हेर्दा मध्य तथा सुदूर पश्चिमी पहाड र हिमालका जिल्लाहरुमा नेपालको कुल अल्लो उत्पादनको करिव ६० प्रतिशतको हारीहारीमा अल्लो उत्पादन हुने गर्दछ।

नेपालमा अल्लो उत्पादनको विवरण	
प्रदेश	**वर्तमान उपलध उत्पादन मे.ट.**
कोशी	७७५
बागमति	६४०

नेपालमा अल्लो उत्पादनको विवरण	
प्रदेश	**वर्तमान उपलध उत्पादन मे.ट.**
गण्डकी	१,५७०
लुम्बिनी	१,२५०
कर्णाली	२,७६०
सूदुरपश्चिम	१,४००
कुल	८,३९५

श्रोत: राष्ट्रिय अल्लो उद्यमी सँघ

हाल सम्म उपयोग गरिएको कुल अल्लोमा करिव ६१ प्रतिशत अल्लो यही क्षेत्रबाटसंकलन भएको देखिन्छ। यस्तै नेपालका अल्लोको खेती गर्ने प्रयोजनका लागि यस क्षेत्रको कुल सम्भावित क्षतामा पनि नेपालको कुल सम्भावित क्षमताको करिव ६० प्रतिशत क्षमता यही क्षेत्रमा रहेको छ।

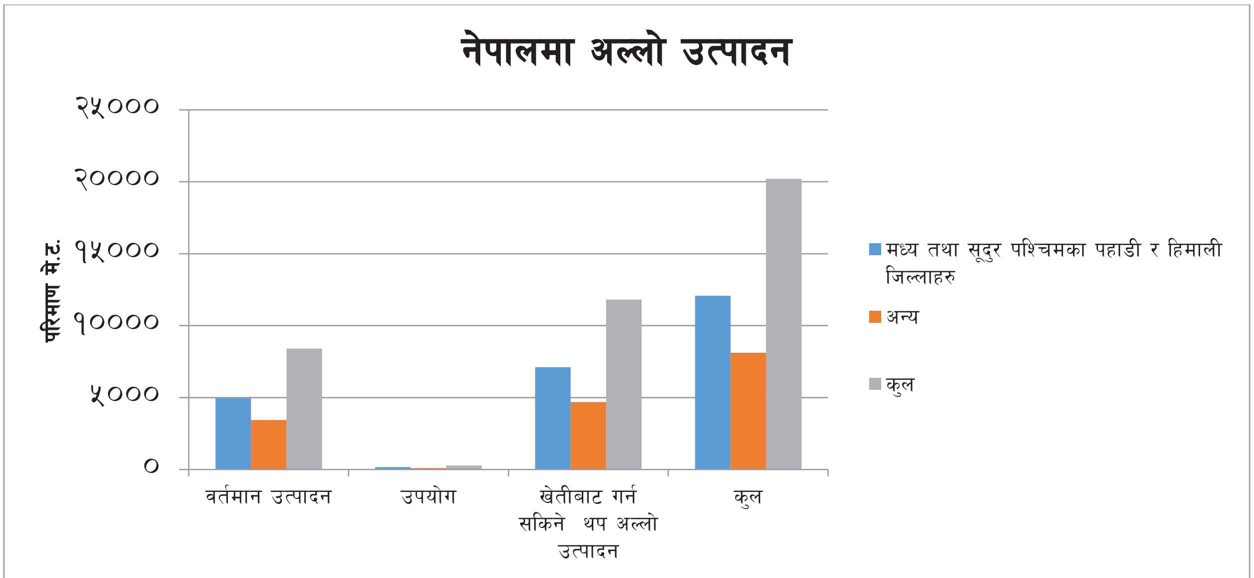

२.२.१ नेपालमा अल्लो र यसका कपडाको वर्तमान उत्पादन र उत्पादन सम्भावना

अल्लो उत्पादनको मूल्य योगको वस्तुगत अवस्था

एक केजी काँचो अल्लाको रेशाबाट कम्तीमा आधा केजी अल्लो धागो उत्पादन हुने गर्दछ। एक केजी अल्लोबाट करिव ३ मिटर कपडा उत्पादन हुने गर्दछ। एक केजी अल्लोको रेशाको वर्तमान मूल्य रु २१० जति पर्न आउँछ। यसबाट तयारी मालवस्तु बनाउँदा तयारी मालवस्तुको मूल्य करिव रु ३ हजार १५० जति हुन आउँछ । यसरी काँचो अल्लोबाट तयारी मालवस्तु बनाउँदा लाग्ने कुल लागतमा आधा जति अर्थात् रु १ हजार ५७५ ज्यालामा खर्च हुने गर्दछ। अल्लोका उत्पादन, मूल्ययोग यसप्रकार छ।

कच्चा अल्लो केजी	**धागो केजी (न्युनत्तम)**	**प्रतिकेजी कच्चा रेशाको मूल्य**	**अल्लोको तयारी वस्तुको उत्पादनको मूल्य**	**ज्यालामा खर्च हुने रकम**	**अल्लोको कपडा उत्पादन मिटर**
८,३९५,०००	४,१९७,५००	२१०	१३,२२२,१२५,०००	६,६११,०६२,५००	१२,५९२,५००

श्रोत: राष्ट्रिय अल्लो उद्यमी सँघ

यसरी वर्तमान समयमा उपलव्ध रहेको अल्लोको मात्र पुर्ण उपयोग गर्न सकेको खण्डमा देशमा करिव १ करोड २६ लाख मिटर कपडा उत्पादन गर्न सकिने देखिएको छ ।

वातावरणीय लाभः

कपासबाट पनि यही अनुपातमा कपडा तयार हुन्छ । तर कपास खेतीको लागत अल्लोको तुलनाका धेरै महँगो र वातावरण अमैत्री रहेको छ । कपास खेती गर्न प्रधान खाद्यान्न बालीको विस्थापन हुने गर्दछ जसले खाद्य असुरक्षाको स्थिति खडा गरिदिन्छ । यी सबै दृष्टिले कपास लगायत अन्य कृत्रिम रेशाका कपडाका साटो अल्लोको रेशालाई उपयोग गर्ने हो भने यसले नेपालमा आयातीत रेशा र कपडालाई विस्थापित गर्ने देखिन्छ । फेरी अल्लो खेतीलाई व्यवस्थित गर्न सकेको खण्डमा यसले वातावरणमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने देखिन्छ ।

आर्थिक लाभः

वर्तमान समयमा सँकलन गर्न सकिने अल्लोलाई मात्र प्रशोधन गरी कपडा र तिनका वस्तुहरु उत्पादन गर्न सकेको खण्डमा मुलुकमा करिव रु १३ अर्ब बराबरको थप आर्थिक करोबार मुलुकमा हुने देखिन्छ । अल्लोको रेशा कटानदेखि तयारी मालवस्तु बनाउने चरणसम्म आईपुग्दा कुल लागतको करिव ५० प्रतिशत रकम ज्यालामा खर्च हुने हुँदा करिव ६ अर्ब ५० करोड जति ज्याला कामदारमा वितरण हुने देखिन्छ ।

सामाजिक प्रभाव

अल्लोका उत्पादन दुर्गम पहाडमा हुने गरेको र अल्लोले राष्ट्रिय उद्योगको स्वरुप धारण गरी उपरोक्त अल्लोलाई पूर्ण रुपमा उपयोग गर्न सकेको खण्डमा वार्षिक रु ६ अर्ब भन्दा माथिको रकम सो क्षेत्रमा वितरण हुने हुँदा त्यस क्षेत्रको गरिबी निवारण भई जनताको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार आउने देखिन्छ ।

रोजगारी सृजना

वर्तमान समयमा यस क्षेत्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष गरी करिव १० हजार जति रोजगारी सिर्जना भएको छ । नेपालमा तत्काल सँकलन गर्न सकिने करिव ८ हजार ३९५ मे.ट. अल्लोको पूर्ण उपयोग गरी तयारी मालवस्तु उत्पादन हुँदा यस क्षेत्रमा ५० हजार जति रोजगारी उत्पन्न हुने देखिन्छ ।

अल्लो क्षेत्रको विकासमा रहेका प्रधान चुनौतीहरु

वर्तमान अवस्थामा पम्परागत चर्खा र तानको प्रयोग गरी अल्लोको कपडा उत्पादन भर्ै रहेको छ । यसमा आधुनिक प्रविधिको अभ्यास स्थापित हुन सकिरहेको छैन । अल्लोमा अन्य रेशा मिश्रण गरिँदा एक केजी अल्लोको रेशाबाट करिव १.५ केजी धागो र तयसबाट करिव ४.ج मिटर कपडा उत्पादन हुने देखिन्छ ।

भारतको प्रतिव्यत्ति आय एवम् नेपालको प्रतिव्यत्ति आयलाई समेत तुलना गर्दा तथा भारतको प्रतिव्यक्ति कपडा खपत को तथ्याँकका आधारमा गणना गर्दा नेपालमा प्रतिव्यक्ति कपडा खपत करिव ३० मिटर जति हुन
आउँछ । यस अनुसार नेपालमा वार्षिक कपडा खपत करिव ९० करोड मिटर जति हुन आउँछ । यसका लागि करिव ३ लाख मे.ट. (३० करोड केजी) धागो आवश्यक पर्दछ । अल्लोलाई राष्ट्रिय रेशाको रुपमा विकास गर्ने हो भने यसको अधिकाँश हिस्सा अल्लोले विस्थापन गर्न सक्ने देखिन्छ । यसमा लागि करिव ६

लाख मे.ट. अल्लो सँकलन गर्ने क्षमता नेपालले हासिल गर्नुपर्दछ। ६ लाख मे.ट. कच्चा अल्लो सँकलन गरी कपडा तयार गर्दा सम्म मुलुकको अर्थतन्त्रमा देहायको प्रभाव पर्ने देखिन्छ।

राष्ट्रिय अल्लो उद्यमी सँघका अनुसार प्रति एकड करिव २.५ मे.ट. (प्रति हेक्टर ६.२५ मे.ट.) अल्लो उत्पादन हुने गरेको बताइएको छ। यस अनुसार नेपालको कुल कपडा आयातलाई अल्लोले विस्थापन गर्न करिव ९६००० हेक्टर क्षेत्रफलमा रहेको अल्लोको पूर्ण उपयोग हुनु आवश्यक छ।

जैविक तरकारीः

श्रोतः कृषि अनुसन्धान परिषद

सुदूरपश्चिम प्रदेश भारतको आर्थिक गतिविधिको महत्वपूर्ण केन्द्र नयाँ दिल्लीको नजिकको प्रदेशका रहेको छ । विश्व भरी उक्त क्षेत्रमा विषादी रहित रैथाने जातको र मौसमी तरकारीको नेपाल लगायत विश्व भरी नै आकर्षण बढ्दो छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशको भूगोलमा हिमाली पहाडी र तराई तीनवटै भुभागमा फरक फरक मौसममा रैथाने जातका तरकारी उत्पादन गरी भारतीय बजारमा निकासी गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। साथै मुलुकका अन्य प्रदेशहरुलाई यस प्रकार तरकारीहरु आपूर्ति गर्ने पनि सम्भावना देखिन्छ। तरकारीको उत्पादनको अवस्था (क्षेत्रफल हेक्टर, उत्पादन मेट र उपज मेट प्रति हेक्टर)

वस्तु	सुदूरपश्चिम			नेपाल कुल		
	क्षेत्र	उत्पादन	उपज	क्षेत्र	उत्पादन	उपज
फूलगोभी	१,९६१	३०,५२७	१५.५७	३९,२१४	६११,०१५	१५.५८
बन्दकोबी	२,१४३	३५,२७७	१६.४६	३४,३१४	५८७,६६८	१७.१३
ब्रोकाउली	४९	६८२	१३.८३	२,६६५	३०,५२३	११.४५
टमाटर	१,९१५	२९,४७४	१५.३९	२२,९११	४२२,७०३	१८.४५
मूला	१,५७४	२४,८४५	१५.७८	१८,१७५	२८९,५५८	१५.९३
फराकिलो पात तोरी	७४६	१२,४४९	१७	११,६५८	१७१,२१५	१४.६९
गाजर	६३	८१८	१२.९४	३,२६४	३७,१७६	११.३९

वस्तु	सुदूरपश्चिम			नेपाल कुल		
	क्षेत्र	उत्पादन	उपज	क्षेत्र	उत्पादन	उपज
शलजम	१८	१२६	७.२०	४५७	५,९००	१२.९२
क्याप्सिकम	२६४	३,३९१	१२.८५	१,९३१	२०,००२	१०.३६
मटर	३८६	३,७८९	९.८१	८,४२५	७७,१२१	९.१५
फ्रान्सेली बीन्स	२७८	२,६६१	९.५७	३,०११	२७,७२८	९.२१
फ्रेन्च बीन्स - पोल प्रकार	३	२५	८.३७	३,९७५	४१,७६९	१०.५१
फ्रान्सेली बीन्स - बुश प्रकार	२	१३	६.५३	१,४६१	१२,७३८	८.७२
फ्रान्सेली बीन्स - तरवार प्रकार	२	१३	६.५३	१,४१३	११,७०१	८.२८
फराकिलो बीन्स	१५	१४३	९.५५	१,६८२	१२,७८४	७.६०
Asparagus बीन्स	४३३	५,९०२	१३.६३	४,५६३	४९,७५७	१०.९०
काउपी	७८	६७१	८.५९	३,८१४	३५,५०८	९.३१
अन्य (फलफूल)	२	८	४.००	१,५८८	१३,७६३	८.६६
Asparagus	५	२६	५.०९	१७५	१,२५८	७.१९
टमाटरको रूख	३	१५	४.९२	१३८	१,३८३	१०.०१
मिर्च अकाबरे	६	४१	६.५८	१,७२८	११,२२४	६.४९
खुर्सानी	६४०	७,५५३	११.७९	७,९४५	७५,६६४	९.५२
भिंडी	८५२	१३,०७७	१५.३६	९,३९७	११२,२६०	११.९५
बैंगन	६२८	१०,१९०	१६.२४	८,८७१	१२९,९३८	१४.६५
प्याज	१,३४८	२१,६७०	१६.०८	१३,१८९	१६६,९०४	१२.६५
काकडी	१,२६९	१८,७९०	१४.८१	१०,३०९	१५९,६२५	१५.४८
कद्दू	८१२	१४,३३६	१७.६५	७,२३८	१०८,५३३	१५.००
स्क्वास	२३६	४,१३३	१७.५०	२,७६८	३९,५८१	१४.३०
तिते करेला	८०२	८,७९९	१०.९७	९,७२८	१३४,११२	१३.७९
पोइन्ट गर्ड	८	६२	७.७५	३,८५८	५१,४६८	१३.३४
स्पन्ज लौकी	४७७	७,७४२	१६.२२	६,८५७	९२,५९४	१३.५०
लौकी	५१७	६,३१०	१२.२१	१,४७०	१८,१२३	१२.३३
सर्प लौकी	३६२	६,६१६	१८.२८	१,७१६	२३,२५४	१३.५५
बोतल लौकी	७१९	१३,४८४	१८.७५	७,९१८	१२९,६०२	१६.३७
खरानी लौकी	२०	२६१	१३.३६	७१४	९,८२७	१३.७६
बलसम लौकी	३५	२९४	८.३९	२३२	२,२६२	९.७४
काकारी	-	-		२०१	२,७८८	१३.८६
कुन्द्रु	-	-		१०७	१,२८२	१२.०३
चायोटे	२	२१	१०.५५	१,६८९	२८,१३२	१६.६५
तरबूज	१४०	१,४९१	१०.६५	२,४७३	५२,५५०	२१.२५
अन्य (Ccurbits)	१५	१३९	९.१०	८३६	९,७३३	११.६५
ड्रमस्टिक्स	-	-		१५६	२,८२७	१८.१६

वस्तु	सुदूरपश्चिम			नेपाल कुल		
	क्षेत्र	उत्पादन	उपज	क्षेत्र	उत्पादन	उपज
सलाद	–	–		९७	८१७	८.३८
फनेल पात	२	२५	१२.५०	१५९	१,५४२	९.७१
धनियाको पात	१६८	१,००१	५.९७	१,८१८	१७,२३६	९.४८
पालक	३०२	५,२३०	१७.३४	१,७८१	१९,०७४	१०.७१
क्रेस	१५५	१,५५८	१०.०४	१,३८१	१३,२५८	९.६०
अमरान्थस	३२९	३,१०१	९.४२	१,४४१	१४,७५८	१०.२४
मेथीको पात	२९१	२,५६८	८.८४	१,०९७	९,५४३	८.७०
स्विसचार्ड	२७	४२५	१५.८७	५७३	४,९८४	८.७०
अन्य (पातदार तरकारी।)	३३	२८९	८.७६	१,५९३	१९,१२७	१२.००
कोलोकासिया	५१४	७,६७९	१४.९४	४,८३८	५७,८७४	११.९६
याम	२९	३५२	११.९९	१,३२३	१९,७६६	१४.९४
याम	–	–		८८०	१६,८१०	१९.१०
अन्य (कन्द)	२१	२२४	१०.६८	९७१	१२,८१९	१३.२०
अन्य (शाकाहारी)	४८५	३,७०१	७.६३	७,७०४	१२४,८१७	१६.२०
कुल	**२१,१८४**	**३१२,०१७**	**१४.७३**	**२८९,८३९**	**४,१५३,१५७**	**१४.३३**

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय

(क) जैतुनको तेल

श्रोतः दि हिमालयन टाइम्स

पृष्ठभूमिः

ओलिभ तेल विश्वको खाद्य तेल परिकारको प्रमुख वस्तुका रुपमा रहेको छ । यस बालीलाई अंग्रेजीमा ओलिभ (Olive) र संस्कृत, हिन्दी, नेपाली, अरबिक भाषामा जैतुन (Jaitun) भनिन्छ । युरोपमा खेती गरिने जैतुनको बैज्ञानिक नाम ओलिया युरोपा (Olea europaea var. Sativa L.) हो र नेपालको उत्तर-पश्चिमी जिल्लाहरुमा पाइने स्थानीय जातको जंगली जैतुनलाई (Olea cuspidata) भनिन्छ । भूमध्य सागरीय क्षेत्र जैतुन खेतीको लागि उर्बर भूमि भएकोले परापूर्वकाल देखि यसको खेती गरिदैं आएको छ र आज पनि विश्वमा जैतुनको कूल खेती मध्ये ९५ प्रतिशत खेती त्यही क्षेत्रमा गरिन्छ ।

जैतुनको तेल खान र घस्नको लागि सबै तेल मध्ये उत्तम मानिन्छ । यो तेलमा चिल्लो एवं लेसिलोपन कम हुने भएकोले रोगी, बालक, बृद्ध र मोटा मानिस समेतले सहजै सेवन गर्न सक्छन् ।

नेपालमा जैतुन (ओलिभ) को अवस्था

रैथाने जातको जङ्गली जैतुन परापूर्व कालदेखि प्राकृतिक रुपमा पहाडको १००० मिटर देखि २३०० मिटरको उचाईमा हुर्कदै-फैलिदै आएको देखिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा जैतुनलाई मुख्य रुपमा अक्षांशको हिसाबले नपुग्ने चिसो पहाडको उचाइले पूरा गर्ने, वार्षिक वर्षा पनि कम (१००० मि. मि. भन्दा तल) हुने, करिब तीन महिना चिसो हुने र बाँकी नौ महिना न्यानो हुने भएको कारणले उत्तर-पश्चिम क्षेत्र जैतुन खेतीको लागि उपयुक्त देखिएको छ । यस क्षेत्रमा विशेष गरेर बझाङ, बाजुरा, मुगु, हुम्ला, कालिकोट, डोल्पा, रुकुम, जाजरकोट, मुस्ताङ्गको जंगली जैतुन पाइने सूक्ष्म पकेट क्षेत्र मा उन्नत जातका जैतुन राम्रो हुन सक्ने देखिएको छ । सन् १९७८ देखि नेपालका विभिन्न ठाउँमा विभिन्न समयमा केही जैतुनका विरुवा लगाउने काम भएपनि वैज्ञानिक ढङ्गले व्यवस्थित रुपमा नेपाल सरकारको अनुरोध र पहलमा इटली सरकारको आर्थिक सहयोग एवं को प्राविधिक सहयोगमा बाजुराको कोल्टी र डोल्पाको जुफालमा २८ जातका युरोपियन जैतुन विरुवा सन् २००६ मा लगाई अध्ययन परीक्षण बगैंचा स्थापना गरिएको छ । ती प्रयोगहरु सन्तोषजनक पाइए पछि नेपाल सरकारले जैतुन विकासका लागि आ.व. २०७२।०७३ देखि २०८१।०८२ सम्मको १० वर्षे कार्यविधि बनाई कार्यक्रम सुरु गरेको छ । बाजुरा जिल्लालाई जैतुन जोन घोषणा गरी त्यस क्षेत्रमा जैतुन

विकासका निम्ति कार्य थालनी गरेको छ र बाजुराकै कोल्टी क्षेत्रमा फलफूल विकास निर्देशनालय अन्तरगत जैतुन विकास केन्द्र स्थापना हुने भएको छ ।

(श्रोतः फलफुल विकास निर्देशनालय, कीर्तिपुर) ।

ओलिभ तेलको विश्व उत्पादनको अवस्थाः

विश्वका ओलिभ तेलको उत्पादनमा युरोपेली र मध्यपूर्व एशियाली तथा उत्तरी अफ्रिकी देशहरुको वर्चस्व रहेको छ । यी देशहरुले मात्र विश्वको ओलिभ तेल उत्पादनको करिव ८४ प्रतिशत हिस्सा ओगटेको पाइन्छ ।

सुदूर पश्चिम प्रदेशमा ओलिभ तेल उत्पादनको सम्भावना

फलफुल विकास निर्देशनालयका अनुसार बाजुरामा हाल २० हजार हेक्टर क्षेत्रफलमा ओलिभका बोटहरु फैलिएका छन् । बाजुरा जिल्लाको ओलिभ तेलको सम्भावना र बजारलाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- बाजुराः २०००० हेक्टर (श्रोत, फलफुल विकास निर्देशनालय)
- उत्पादकत्वः विश्वको औसत १.८ मेट
- बाजुरामा तत्काल गर्न सकिने अनुमानित उत्पादन : ३६००० मेट
- तेलको उत्पादन (दानाको तौलको ३० प्रतिशत): १२००० मेट
- नेपालको जैतुनको तेलको आयातको औसत मूल्यः रु ४३९.३८
- बाजुराको जैतुनको तेलको कुल मूल्यः रु ५.२७ अर्ब अनुमानित
- स्वदेशको आयात प्रतिस्थापनः रु ०.०५ अर्ब
- निर्यात गर्न सकिने मूल्यः रु ५.२२ अर्ब बजार
- भारतमा हाल उपलव्ध बजारः रु ४.४ अर्ब
- चीनमा हाल उपलव्ध बजारः रु १८.५ अर्ब

ओलिभ तेल क्षेत्रमा नेपालमा विद्यमान समस्याः

सरकारको प्राथमिकता, विश्वको आकर्षक बजारमा र स्वदेशमा पनि ओलिभ तेलको उपभोग गर्न प्रवृत्तिमा आएको वृद्धिका बाबजुद पनि ओलिभ तेलको विकास अझै पनि शैशवास्थामा नै रहेको छ । विशेष गरी जैतुनको खेती विस्तार, तेल निकाल्ने, त्यसको बजारीकरण गर्ने र गुणस्तर कायम गर्ने विषयमा समानुपातिक रुपमा अघि बढ्न नसक्दा यस क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको छैन ।

लक्षित बजारः

ओलिभ तेलको लागि चीन, युरोपियन युनियन, भारत तथा संयुक्त राज्य अमेरिका प्रमुख बजारमा रुपमा रहेका छन् । यी बजारमा हरुमा ओलिभ तेल निर्यात गर्न सम्वन्धित मुलुकले लागु गरेका गाास्तरका प्रावधानहरु विशेष गरी साइटोएण्डफाइटो सेनिटरीको प्रमाणपत्र, लेबलिङ (स्टोरेजको अवस्था, सम्भावित

हानीकारक तत्वको जानकारी), आयात अनुमति र आयात गरिने उत्पादन दर्ता, सुक्ष्म जीवाणु सीमा र एमआरएल सम्वन्धी प्रावधानको पालना, रेक्समा दर्ता भई सो अनुसार निर्यात गरिनुपर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

ओलिभ तेलको विकासका लागि चालिनु पर्ने कदमहरुः

(क) आर्थिक प्राविधिक सहयोगः ओलिभ तेलको विकास गरी यसलाई निर्यात प्रवर्द्धन, आयात प्रतिस्थापन, स्थानीय रोजगारी सिर्जना, गरिबी निवारण तथा समानुपातिक विकास प्रवर्द्धनका लागि ओलिभ तेलको विकास गरिनु अति आवश्यक छ । यसका लागि जैतुन खेतीको विकास र विस्तारका लागि विशेष गरी सरकारले छनौट गरेको बाजुरा जिल्लामा स्थानीय कृषकहरुलाई आवश्यक विरुवा लगायत आर्थिक र प्राविधिक सहयोग गरिनु अति जरुरी छ ।

(ख) खरिदको प्रत्याभूतिः यसका साथै जैतुन उत्पादक कृषकहरुको उत्पादनको खरिद गर्न सरकारले खरिदको प्रत्याभूतिको व्यवस्था गर्नु पनि त्यत्तिकै आवश्यक छ ।

(ग) आधुनिक कारखाना स्थापनामा सरकारको सहयोगः ओलिभ तेलको प्रशोधन र प्रविष्टनका लागि आधुनक ओलिभ मिल स्थापनामा निजी क्षेत्र र सरकारीक्षेत्रले संयुक्त पहलकदमी लिनु आवश्यक छ ।

(घ) गुणस्तर प्रमाणीकरणको प्रयोगशाला स्थापनाः ओलिभ तेलको गुणस्तर प्रमाणीकरणका लागि आवश्यकपर्ने प्रयोगशाला र मान्यता प्राप्त प्रमाणपत्रको व्यवस्था गर्नु अझ बढी टड्कारो आवश्यकताका रुपमा देखा परेको छ ।

(ङ) विदेशी लगानीः ओलिभ तेलको सन्दर्भमा मुलुकभित्र अनुभवको कमी एकातिर रहेको छ भने अर्कोतिर यसको उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरणमा हामी धेरै नै पछि छौं । यस कमजोर पक्षलाई सम्वोधन गर्न ओलिभ तेलको उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरणमा सिद्धहस्त मानिएका र कहलिएका देशहरु स्पेन, इटाली, पोर्चुगल, ग्रीस, जर्मनी लगायतका देशहरुका निजी क्षेत्रसँग सहकार्यहरु हुन पनि त्यत्तिकै जरुरी छ । विशेष गरी यस क्षेत्रमा वैदेशिक लगानीका माध्यमबाट प्रविधि हस्तान्तरण र बजार विस्तार गर्ने रणनीति अँगीकार गर्नु उचित देखिन्छ । विशेष गरी टिस्टुङ क्षेत्रमा जर्मनीको सँलग्नता र बाजुरामा इटालीको संलग्नताबाट ओलिभ तेलमा यी दुई देशको ईच्छा कुनै न कुनै रुपमा प्रकट भएको छ । उता भारत र चीन पनि ओलिभ तेलको आयातकर्ताका रुपमा उदाईरहेको परिप्रेक्ष्यमा जर्मनी, इटाली, भारत र चीनको सहकार्यमा नेपाली कृषक, उद्यमी र व्यवसायहरुको संयुक्त पहलकदमीमा नेपाललाई ओलिभ तेलको दक्षिण तथा पूर्वी एशियाको केन्द्र बनाउने गरी रणनीतिहरु तर्जुमा गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

(च) थप जिल्लाका खेती विस्तारः हाल बाजुरमा मात्र सीमित रहेको ओलिभ तेलको संभावनाहरु बझाङ, अछाममा पनि उत्तिकै रहेको अवस्थालाई समेत दृष्टिगत गर्दा सुदूरपश्चिमका पहाडका जिल्लाहरुले सिंगो दक्षिण र पूर्वी एशियामा उपलव्ध ओलिभ तेलको मागलाई सहजै धान्न सक्ने क्षमता राख्दछन् ।

(छ) बजार प्रवर्द्धनः अन्तर्राष्ट्रिय मेला प्रदर्शनीमा व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको पहलमा निरन्तर सहभागिता, बिटुबी सम्मलेनको आयोजना गरिनु पनि आवश्यक देखिन्छ ।

(ज) आन्तरिक बजार प्रवर्द्धनः मुलुक भित्र पनि ओलिभ तेलको महत्वका बारेमा पर्याप्त जानकारी हुन नसकिरहेको परिप्रेक्ष्यमा ओलिभ तेलको तेलको बारेमा सँगठित प्रचारप्रसार गरिन संस्थागत व्यवस्था हुन पनि जरुरी छ ।

जडीबुटी

श्रोतः नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद

सुदूरपश्चिम प्रदेश जडिबुटीको भण्डार नै हो । सम्वन्धित जिल्ला बन कार्यालयहरुले गरेको अध्ययन अनुसार सुदूरपश्चिम प्रदेशमा करिव ६ हजार २ सय ७१ मे.ट.जडीबुटी संकलन गर्न सकिने अवस्था विद्यमान रहेको देखिन्छ । जबकि गत आर्थिक वर्षमा नेपालकै कुल जडीबुटी निर्यात ५ हजार ५ सय २६ मे.ट. मात्र रहेको थियो । नेपालको गत आर्थिक वर्षमा निर्यात भएको जडीबुटीहरुको औसत मूल्यलाई आधार मान्ने हो भने पनि सुदूरपश्चिम प्रदेशमा वार्षिक रुपमा रु १ अर्ब २४ करोडको जडीबुटी निकासी गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ । उपलब्ध जडीबुटीहरुको दीगो पक्षलाई समेत दृष्टिगत संकलनका साथ साथै रोपण कार्यलाई पनि सोही अनुरुप अनिवार्य गरिनु आवश्यक देखिन्छ । यी व्यवस्थाहरुबाट एकातिर यस प्रदेशबाट विदेशमा जडीबुटी निर्यातबाट प्रशस्त लाभ लिन सकिने अवस्था रहेको छ भने अर्कोतिर प्रदेशस्तरमा आयुवेर्दित औषधी उत्पादनका लागि चाहिने कच्चापदार्थ र अन्य प्रदेशका आयुर्वेदिक औषधी उत्पादन उद्योगलाई चाहिने जडीबुटी आपूर्ति समेत गर्न सक्ने देखिन्छ ।

क्र.सं	जिल्ला	प्रमुख जडिबुटीहरु
१	कैलाली	कुरिलो, मेन्था, अमला, सर्पगन्धा
२	कञ्चनपुर	तेजपात, अमला, बोझो, कुरिलो, सिकाकाई, पिपला, सतावरी, हर्रो, बर्रो, भ्याकुर
३	अछाम	अमला, झ्याउ, काउलो र पावन, रिठा, तेजपात र दालचिनी, लोक्ता, अल्लो, बोझो, चुत्रो, लौठसल्ला, तितेपाती, टिमुर, चिराईतो, कुरिलो, पाखनवेद, सुगन्धवाल, सिस्नु, जिवन्ती/सुनगाभा
४	डोटी	अमला, रिठा, टिमुर, ओखर, हर्रो, बर्रो, बेल, तेजपात, लौठसल्ला, असुरो, सिस्नु, तितेपाती, अल्लो, लोक्ता, भोर्लाको बोक्रा, काउलो, दालचिनी, दार गिठी बोक्रा, चुत्रो, चिराईतो, सुगन्धवाल, पाखनवेद, बोझो, विषजरा, सतुवा, कुरिलो गुच्ची च्याऊ, जिवन्ती (प्रतिवन्धित) झ्याउ (प्रतिवन्धित)
५	डडेल्धुरा	झ्याउ, सुगन्धवाल, बोजो, तेजपात, खोटो, रिठा, टिमुर, पाषाणवेद
६	बैतडी	तेजपात, अमला, रिठा, पाषणभेद, सुनगाभा, सुनाखरी, काउलोको बोक्रा, बोझो, च्याउ, चुत्रो, झ्याउ, चिराइतो, सोमलता, काकडसिंगे, कुरिलो, सुगन्धवाल, गर्जोलहरौ, बेलदाना, लोक्ता

क्र.सं	जिल्ला	प्रमुख जडिबुटीहरु
७	दार्चुला	तेजपात, रिठा, काउलो बोक्रा, पाषणवेद, अमला, दालचिनी बोक्रा, चुत्रो वोक्रा, सुगन्धवाल, टिमुर, यार्सागुम्वा, साधारण च्याउ,, गुच्ची च्याऊ, चिराईतो ।
८	बझाङ	यार्सागुम्बा, कुड्की, काउलो, चिराइतो, सतुवा, विष जरा, तेजपात, दालचिनी, सुगन्धवाल, पाँचआउँले, पाषणबेद, बन लसुन, सेतकचिली, कालो मुस्ली, सेतो मुस्ली, भेंडाक्षेती
९	बाजुरा	पाँचआउँले, पाषणबेद, तिम्मुर, कुरिलो, चिराइतो, गिढ्ढीगानो, सतिस, तेजपात, चुत्रो, कुड्की, सिकाकाई, बायजडी, निरविसी, पदमचाल, मजेठो, बोझो, लौठ, किम्बु, ओखर, सिलाजित, विषकाब्रो, गुज्रो, पिपली, ऐजरु, सुगन्धवाल, सुनपाती, कालादाना, काँकडसिगी, बर्जदन्ति, गुच्ची च्याउ, झ्याउ, भोजमत्र, विषजरा, मुश्ले, तन्जडी, यार्सागुम्बा

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा संकलन गर्न सकिने जडीबुटी	
जिल्ला	**जडीबुटी परिमाण केजीमा**
बझाङ	१७५५३१५
कैलाली	५८०५००
डोटी	८६५५००
कञ्चनपुर	७००००
बैतडी	३४७७७०
डडेल्धुरा	५८४०००
बाजुरा	६०६१९८
अछाम	६८७३००
दार्चुला	७७४०५४
कुल	६२७०६३७

श्रोतः सम्वन्धित जिल्ला वन कार्यालयका प्रकाशनहरु

सन् २०१८ मा १ अर्ब ४४ करोड युएस डलर बराबरको जडीबुटी आयात भएको थियो । जडीबुटीको यो बजारलाई एकातिर नेपालले उपयोग गर्न सक्ने अवस्था विद्यमान छ भने अर्कातिर मूल्ययोग सहित नेपाली जडीबुटीहरुको वस्तु र बजार विविधिकरण गर्न सक्ने सम्भावना पनि देखिन्छ। सुदुरपश्चिम प्रदेशमा उपलव्ध जडीबुटीलाई दीगो व्यवस्थापनको विधिका बाट संकलन गरी भविष्यसम्म यस क्षेत्रलाई नेपालकै आय आर्जनको क्षेत्रका रुपमा विकास गर्न सकिने संभावना देखिन्छ ।

नेपालबाट जडीबुटी निर्यात		
देश	**परिमाण केजी**	**मूल्य रु हजार**
कम्बोडिया	१९३	१२८५६६
चीन	१९९९६९	४३६२२
फ्रान्स	२४७८	७२७२
जर्मनी	४४८५	१०५८८
हंगकंग	५९३८४	२०८०२७
इटाली	२	९७८
कोरिया, गणतन्त्र	०	६२

नेपालबाट जडीबुटी निर्यात		
देश	**परिमाण केजी**	**मूल्य रु हजार**
मलेसिया	३७	१३६०९
सिङ्गापुर	१४	१३१८२
ताइवान, चीनको प्रान्त	४	२५९७
युनाइटेड किंगडम	८	२०६३
संयुक्त राज्य अमेरिका	१७३	११६०४
भियतनाम	१६४०५३	६९३६४
बहराइन	१०	९८
बंगलादेश	१०१६९१	१४९६१
क्यानडा	१५०	११४९
भारत	५०७३८४६	११०११५४
जापान	५३९५	१८३३५
कजाकस्तान	१०	३
म्यानमार	५६११३५	१५४१९५
पाकिस्तान	११०५७०	१५०९०
कतार	२२१	११४
स्विट्जरल्याण्ड	८५०	१०७०
संयुक्त अरब इमिरेट्स	२९६१०१	६९९६९
कुल	**६५८०७७८**	**१८८७६७२**

श्रोतः व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा उत्पादित जडीबुटीलाई प्रदेशस्तरमा आयुवेर्दिक औषधी उत्पादन, प्रशोधित जडीबुटीको निर्यात र भारतका अतिरिक्त अन्य मुलुकहरुमा पनि जडीबुटी निर्यात गर्न रणनीति लिन आवश्यक देखिन्छ ।

टर्पेन्टाइन तेल, रोजिन एण्ड रेजिन तेल

सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट निर्यात भईरहेको प्रमुख वस्तुमा रोजिन र रेजिन तेल पनि पर्दछ । सुदूरपश्चिमबाट स्थित भन्सारकार्यालयहरुबाट टर्पेन्टाइन तेल, रोजिन र रेजिन एसिड निर्यात भएको देखिन्छ ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा संकलन गर्न सकिने खोटो	
जिल्ला	**परिमाण केजीमा**
बझाङ	२९९८७२
कैलाली	४५६५०००
डोटी	७४४०००
कञ्चनपुर	
बैतडी	३८५६०००
डडेल्धुरा	३५०००००
बाजुरा	४१२५०००

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा संकलन गर्न सकिने खोटो	
जिल्ला	**परिमाण केजीमा**
अछाम	२९०००००
दार्चुला	१६६३२२
कुल	२०१५६१९४

टर्पेन्टाइन तेल तथा रोजिन र रेजिन एसिड निर्यात

परन्तु खोटो संकलनमा दीगो पक्षलाई ध्यान नदिंदा यस उद्योगमा समस्याहरु देखा परेका छन् । त्यसैले वृक्षारोपण र खोटो संकलनलाई सँगसँगै लगेर यस उद्योगको विकास गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसले भारत लगायत अन्य लक्षित बजारमा खोटोका उत्पादनहरु निर्यात गर्न सकिने र स्वदेशी रँग उद्योगका लागि आवश्यक पर्ने कच्चापदार्थ परिपूर्ति गर्न सकिने देखिन्छ ।

फलफुल :

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा सबै प्रकारका फलफुलहरु उत्पादन हुने भौगोलक वातावरण उपलब्ध छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशमा शीतकालीन फलफुलको सम्भावित क्षेत्रमा उत्पादन गर्ने हो भने थप ११ हजार मे.ट. फलफुल उत्पादन गर्न सकिने देखिन्छ। यसै गरी सबै सम्भावित क्षेत्रफलमा गृष्मकालीन फलफुल गर्ने हो थप १४ हजार मे.ट. फलफुल यस प्रदेशमा उत्पादन गर्न सकिन्छ। यसरी कुल २५ हजार मे.ट. बढी फलफुल उत्पादन गर्न सकिने सम्भावना यस प्रदेशमा रहेको छ। यसरी उत्पादन हुने फलफुल विदेशमा निर्यात गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

शीतकालीन फलफुलहरु

जिल्ला	उत्पादन हुन सक्ने क्षेत्रफल	उत्पादित क्षेत्रफल	उत्पादन	प्रतिह हेक्टर उत्पादन मे.ट.मा
बाजुरा	६७२	२४१	१,५१५	**६.२८**
बझाङ	३०३.५	१८०.५	१,१२८	**६.२५**
दार्चुला	४४१.६	३६६	३,२७०	**८.९३**
अछाम	७९३.५	१३२	७९३	**६.०१**
डोटी	५००	३६४	१,६०६	**४.४१**
बैतडी	६५८	३००.६	१,५५९	**५.१९**
डडेल्धुरा	५८१.५	२६०.५	१,७३८	**६.६७**
कैलाली	७०	६१	४७४	**७.७७**
कञ्चनपुर				
सुदूरपश्चिम	**४०२०.१**	**१९०५.६**	**१२,०८२**	**६.३४**
नेपाल	**३३५७२.७**	**१७९७९.०४**	**१३२,०३१**	**७.३४**

गृष्मकालीन फलफुलहरु

जिल्ला	उत्पादन हुन सक्ने क्षेत्रफल	क्षेत्रफल	उत्पादन	प्रतिह हेक्टर उत्पादन मे.ट.मा
बाजुरा	२३१	८२	७९७.६	९.७२६८३
बझाङ	३३०	१९१	१५९९.६८	८.३७५२९
दार्चुला	२०८	१३७	१४०८.७२	१०.२८२६
अछाम	१९६.०५	७८.८	७१०.६७३	९.०१८७
डोटी	१७४	१४३	१२८८.३२	९.००९२३
बैतडी	९९.९	६३.७८	७१९.७९६	११.२८५६
डडेल्धुरा	७०५	३०५	२३७१.७	७.७७६०७
कैलाली	२३०९	१८४३	२६०७५.६	१४.१४८४
कञ्चनपुर	११९७	१०७८	१५४७९.५	१४.३५९५
सुदूरपश्चिम	**५४४९.९५**	**३९२०.९८**	**५००२७.५**	**१२.७५८९**
नेपाल	**९९७७०**	**७९२३६.८**	**९७८५७०**	**१२.३४९९**

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय

यसरी पुरै सम्भाव्य क्षेत्रफलमा फलफुल खेती विस्तार गर्ने हो भने सुदूरपश्चिममा ६९ हजार ८ सय ५३ मे.ट. फलफुल उत्पादन गर्न सक्ने देखिन्छ।

दुग्धजन्य पदार्थ

सुदुर पश्चिम प्रदेश दुग्ध पदार्थ विशेष गरी भैसीको दुधको लागि प्रख्यात छ । स्थानीय दुग्ध उद्यमीबाट पाइएको जानकारी अनुसार यस प्रदेशमा प्रदेशमा भदौं देखि चैत्र सम्म भैंसीको दुध अधिक उत्पादन हुने गरेको छ। यस मौसममा उत्पादन हुने अतिरिक्त दूध ढुवानीको राम्रो व्यवस्था गरी अन्य प्रदेशमा आपूर्ति गर्न सकिने अवस्था छ भने दूध कम उत्पादन हुने मौसम बैसाख देखि श्रावण महिना सम्मका लागि धुलो दूधको कारखाना स्थापना गरी आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिन्छ।

सुदूरपश्चिम प्रदेशमा दुध दिने जनावरको अवस्था

जिल्ला	गाईको सँख्या	भैसी सँख्या	गाईको दुध	भैसीको दुध	कुल
बाजुरा	७,३७५	९,५५६	३,९०८	७,४११	११,३१९
बझाङ	१९,४४८	१५,५३४	११,८८६	१२,०५४	२३,९४०
दार्चुला	१३,२९२	८,९६३	७,६४३	६,३१९	१३,९६२
अछाम	१४,३९९	६,१३६	७,५३७	४,३४९	११,८८६
डोटी	१५,३९२	६,१८७	९,४७६	४,८२२	१४,२९८
बैतडी	१०,१९९	७,९३६	४,६३९	५,०३५	९,६७४
डडेल्धुरा	१७,४४७	१६,३९०	१०,६८७	१३,३१०	२३,९९७
कैलाली	३५,६१७	५४,८८२	३४,५८९	५१,४७२	८६,०६१
कञ्चनपुर	२७,१६४	३७,४६९	२५,५७३	३४,८५२	६०,४२६

सुदूरपश्चिम	१६०,३३४	१६३,०५३	११५,९३८	१३९,६२४	२५५,५६३
नेपाल	१,२२३,०६१	१,६६६,८२७	१,१०१,८१२	१,४६४,८०२	२,५६६,६१४

श्रोतः कृषि तथा पशुपक्षी विकास मन्त्रालय

नेपालको दुग्धपदार्थ निर्यात

देश	परिमाण केजी	मुल्य रु हजारमा
चीन	१०८९	१०१०
क्यानडा	२४५	५३८
भारत	३०४२३	१७४६८
संयुक्त राज्य अमेरिका	६४५३९	९९७६७
कोरिया गणतन्त्र	२०	७२
हंगकङं	२२	१३
जापान	२१२७३	२३९८०
अस्ट्रेलिया	३०२४	२५७१
कुल	१२०६३४	१४५४१९

जलविद्युत

जलविद्यतु उत्पादनमा पनि सुदूरपश्चिम प्रदेश सम्भावना बोकेको प्रदेश हो । यस प्रदेशमा करीव ३ हजार ७ सय मेगावाट विजुली उत्पादनको पाइपलाइन छन् । यो परिमाणको विजुली उत्पादन गरी प्रदेशका ताप प्रणाली, पाक प्रणाली र यातायात प्रणालीलाई विद्युतमा आधारित प्रणालीमा रुपान्तरण गर्ने हो भने पेट्रोलियम पदार्थको आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिन्छ । सुदरपश्चिमको कुल सम्भाव्य जलविद्युत आयोजनाहरुबाट विद्युत उत्पादन गर्न सकेको अवस्थामा सो विजुली भारतमा निर्यात गर्न सकिने अधिक सम्भावना छ ।

सुदरपश्चिम प्रदेशमा जलविद्युत उत्पादन हुने पाइपलाइनका आयोजनाहरु	
विवरण	**क्षमता मेगाबाटमा**
सरकारको बास्केटमा रहेका योजनाहरु	८०
सरकारले अध्ययन गरिरहेको योजना	२०२
सञ्चालनमा रहेको योजना	३९
सौर्यउर्जाको सर्वे लाइसेन्स	२
उत्पादन लाइसेन्स लिएको कुल	९२
सर्वे लाइसेन्स प्राप्त आयोजनाहरु	३,१७१
उत्पादन लाइसेन्स जारी भएको आयोजना	८९
कुल	**३,६७४**

श्रोतः विद्यतु विकास विभाग

भौगोलिक संकेतका आधारमा निर्यात गर्न सकिने वस्तु

(क) बिजयसालका उत्पादनहरु : विजयसाल विदेश गरी कञ्चनपुर जिल्लाम पाइने साल प्रजातिको रुख हो । यस प्रजातिको रुखिको काठबाट विभिन्नि खालको अम्खोराहरु बनाउने गरिन्छ । यस अम्खोरामा पानी राखेर खाँदा शरीरलाई फाइदा हुने विश्वासका साथ यसको लोकप्रियता स्वदेश तथा विदेशमा पनि रहेको छ

। यस उत्पादनलाई पनि भौगोलिक संकेतका आधारमा ब्राण्डिङ गरी स्वदेश तथा विदेशको बजारमा स्थापित गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ।

(ख) राउटेका काठका उत्पादनहरु: सुदूरपश्चिम प्रदेशका निश्चित वनहरुमा राउटेहरुले काठका विभिन्न उत्पादनहरु उत्पादन गर्ने गर्दछन् । ती उत्पादनहरुलाई पनि भौगोलिक संकेत प्रदान गरी सोही ब्राण्डमा स्वदेश तथा विदेशमा ती काष्ठजन्य उत्पादनहरुको बजार प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक छ ।

(ग) अछामी नौमुड्के गाईको दुग्ध परिकार: विश्वकै दुर्लभ अछाम जिल्लामा पाइने नौ मुड्के गाईलाई पनि भौगोर्लिक संकेत प्रदान गरी ती गाईबाट हुने प्राप्त हुने दुग्धपदार्थलाई सोही अनुरुप स्वदेश र विदेशमा ब्राण्डिङ गरी निर्यात तथा अन्य प्रदेशमा आपूर्ति गर्न सकिने देखिन्छ ।

(घ) जोरायलको बासमती: डोटी जिल्लाको सदुमुकाम सिलगढीदेखि १२० कि.मी. दक्षिण पूर्व क्षेत्रमा अवस्थित जोरायल उपत्यकामा जोरायली वास्मती धान लगाउने गरिन्छ । यो धानलाई व्यापारीहरुले कृषकको खेतीबारीबाट सोझै खरीद गरी कैलालीको धनगढी अत्तरीयामा समेत मिलमा प्रशोधन गरी विक्री वितरण गर्ने गरेको पाईन्छ । यस चामलको स्वाद, वासना र मिठास साह्रै मनमोहक रहेको पाईन्छ । यसको क्षेत्र विस्तार गरी उत्पादित बासमति धानलाई मुलुकको मख्य व्यापारिक क्षेत्रहरुको ठूला ठूला डिपार्टमेण्टल स्टोरहरुमा विक्री वितरणको लागि यसको व्यापाक रुपमा प्रचार प्रसार गर्नुपर्ने तथा विदेशी बजारमा समेत यसको बजार प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने देखिन्छ । जोरायल क्षेत्रलाई वासमतिको पकेट क्षेत्रका रुपमा विकास गरी भौगोर्लिक संकेत प्रदान गरी बजार प्रवर्द्धन गर्नु पर्ने देर्खिन्छ ।

(ङ) ढकिया: थारु समुदायले उत्पादन गर्ने हस्तकलामा सामानहरु मध्ये ढकिया पनि पर्दछ । यी वस्तुहरु कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाका पुराना थारु बस्तीहरुमा परम्परागत रुपमा उत्पादन हँदै आएका छन् । यी वस्तुहरुलाई पनि सम्वन्धित गाऊका का नाममा भौगोलिक संकेत प्रदान गरी विशिष्ट पहिचान सहितको ब्राण्डिङमा विदेश निर्यात र अन्य प्रदेशमा आपूर्ति गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

(च) मह: सुदूरपश्चिमका अधिकाँश पहाडी जिल्लाहरुमा प्रशस्त मात्रामा मह उत्पादन हुने गरेको छ । विशेष गरी डोटी र अछामको समिावर्ती क्षेत्रहरु महका प्रख्यात दछन् । यी क्षेत्रमा उत्पादित महलाई पनि भौगोलिक संकेत प्रदान गरी गुणस्तर प्रमाणीकरण हुने गरी स्वदेशी तथा विदेशी बजारमा स्थापित गर्न सकिने देखिन्छ । नेपालमा उत्पादन हुने मह उच्च गुणस्तरको भए तापनि उचित प्रयोगशालाको अभावमा यसको जाँच राम्रोसंग हुन सकेको छैन । केही वर्ष अगाडि सपम्म प्रमुख रुपमा निकासी भैरहेको महको गुणस्तर परिक्षण हुन नसक्दा यसको निकासीमा धेरै ऱ्हास आएको छ । तसर्थ महको निकासी बढाउनको लागि गुणस्तर कायम राख्न र मौरी चरण क्षेत्रका बोटहरुमा कुनै पनि प्रकारको रासायनिक पदार्थ छर्किनु नहुने तर्फ सचेत रहनु आवश्यक छ । यस प्रदेशमा उत्पादित मह व्यवसायिक उत्पादनका लागि आवश्यक सहयोग हुन पनि जरुरी छ । साथै मौरी पालन सम्वन्धी तालिम तथा मौरी सहितको घार वितरण गर्ने तथा त्यस सम्वनधी उचित शिक्षा दिलाउन सकेको खण्डमा यसको भविष्य राम्रो देखिन्छ ।

नेपालमा मह उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना भएतपनि लक्षित बजारले मह आयात गर्दा लागु गरेको गुणस्तरका प्रावधानहरु पुरा गर्न नसक्दा नेपालको मह अपेक्षित रुपमा निर्यात हुन सकिरहेको छैन । यसै गरी मह उत्पादनलाई व्यवस्थित गरी विश्वसनीय रुपमा ग्राहक समक्ष पुर्‍याउन नसक्दा नेपालभित्र पनि नेपाली महको बजार सोचे विस्तार हुन सकिरहेको छैन । यी दुईओटा पक्षमा ध्यान दिन सक्ने गरी गुणस्तर प्रमाणीकरण, लेवलिङ, प्याकेजिङ र भौगोलिक संकेतका आधारमा ब्राण्डिङ गर्न सकेको खण्डमा सुदूरपश्चिमको मह उत्पादनबाट आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकिने सेवाहरु
हिलस्टेशन पर्यटन

पृष्ठभूमिः

नेपालको छिमेकी मुलुक भारतमा ब्रिट्रिश शासनकालमा हिमालय पर्वत श्रृंखलाको फेदीमा आनन्द सेवन हेतु पूर्वदेखि पश्चिम सम्म १८२ ओटा हिलस्टेशनहरुको जग हालिएको थियो । ती हिलस्टेशनहरु मध्ये भारतीय राज्य उत्तराखण्ड र हिमाञ्चल प्रदेशमा अवस्थि हिलस्टेशनमा पनि भारतको आन्तरिक पर्यटनका लागि आकर्षक गन्तव्य बन्न पुगेका छन् ।

पर्यटन पुर्वाधारमा भारत सरकारको लगानी, प्रचारप्रसार र आयस्तर अनुसारका होटेल र भोजनगृहको प्रयाप्त व्यवस्था, सस्तो र सर्वसुलभ विभिन्न प्रकारका यातायातका साधनहरु, सुरक्षित र गुणस्तरीय मार्गहरु, यातायातका साधनहरुको निर्वाध आवागमनको सुविधा, ब्रिट्रिशहरुले स्थापना गरिदिएको साख र मौसमी हिमपात, समशितोष्ण सदावहार जलवायु, पर्वतीय हरियालीयुक्त सुन्दरता, हिमालयहरुको अवलोकन र मर्यादित होटल व्यवसायका कारण हिटस्टेशनहरुमा भारतका मैदानी भागका पर्यटकहरुको घुइँचो लाग्ने गरेको छ । यसैले गर्दा भारतको नयाँ दिल्ली, पश्चिम युपी, हरियाणा, पञ्जावतिरका वासिन्दाहरुको लागि गर्मी छल्ने, विदामा घुम्न गन्तव्यका रुपमा सुदूरपश्चिम प्रदेश जस्तै वातावरण र दृष्यावली भएका सिमला, नैनीताल, देहरादुन, कुल्लु, मनाली, अल्मोडा, काँकडाजस्ता स्थानहरु पर्दछन् । सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पनि हिलस्टेशनहरु विकास गरी उचित वातावरण सिर्जना गर्ने हो भने भारतीय पर्यटकहरु विशेष गरी नयाँ दिल्ली, पश्चिम युपी, हरियाणा र पञ्जावतिरका पर्यटकहरुलाई सुदूरपश्चिम प्रदेशमा आकर्षिक गर्न सक्ने ठूलो सम्भावना रहेको छ । यसका लागि सुदूरपश्चि प्रदेशमा हिलस्टेशनमा पर्यटक आकर्षित गर्न देहायका कदमहरु चालिनुपर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

(क) यसका लागि सर्वप्रथम मर्यादित, सुरक्षित र इमान्दारीयुक्त सेवाको प्रत्याभूतिः भारतीय पर्यटकहरुलाई पर्यटक नै नमान्ने, अपशव्द बोल्ने र चर्को मूल्यमा गुणस्तरहीन सेवा दिने गलत प्रचलनलाई नेपाल सरकार र होटल व्यावसायीहरुका छाता सँगठनहरुले नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

(ख) पारिवारिक वातावरणः भारतीय पर्यर्टकहरुलाई परिवारहरु सँगै बसेर आनन्द लिन सक्ने मर्यादित मनोरञ्जनको व्यवस्था गरिनु पनि अति आवश्यक देखिन्छ ।

(ग) भारतीय पर्यटकहरुको रुचिगत विविधताको ध्यान: पर्यटन सेवाको विविधिकरण गर्दै द्युत पर्यटन (क्यासिनो), साहसिक, सेमिनार, गोष्ठी, बैठक, साँस्कृतिक, धार्मिक, सौन्दर्यपान, पदयात्रा, उच्चस्थानका दौडहरु, खेलकुद, अवलोकन, अनुसन्धान, अभ्यास आदि जस्ता क्षेत्रहरुको समानुपातिक विकास गर्नु पनि जरुरी छ।

(घ) पूर्वाधारमा लगानी : हिमाञ्चल, उत्तराखण्डमा पर्यटन पुर्वाधारको विकास गरिएको छ सोही अनुरुप नेपालले पनि विश्वस्तरका पर्यटकीय पूर्वाधारहरुको विकास गनुपर्दछ।

(ङ) भारतबाट आउने पर्यटकहरुको नेपाल आउने यात्रा र बसाईमा सहजता : नेपालका होटलहरुमा हुने होहल्ला झैझगडा जस्ता अमर्यादित क्रियाकलापहरुलाई नियन्त्रण गर्ने संयन्त्रको विकास गरिनुपर्दछ। विशेष गरी होटलमा बस्दा दर्ताको प्रक्रियामा रहेको खुकुलोपना र लापरवाही र बिना परिचयपत्र, छद्यम परिचयपत्रका आधारमा कोठा उपलव्ध गराउने प्रवृत्तिलाई कडाईका साथ नियन्त्रण गरिनुपर्दछ।

(च) भारतीय निजी सवारी साधनहरुलाई निर्वाध र निशुल्क रुपमा नेपाल प्रवेश गर्ने र आवागमनको सविधा : भारतीय पर्यटकहरु आफ्ना गाडीमा सुरक्षित र सुविधाजनक रुपमा नेपालमा घुमफिर गर्न सकुँन।

(छ) ठूला दरका भारतीय नोटहरुलाई नेपालमा पनि सहजरुपमा साट्न पाउने व्यवस्था: उनीहरुले निर्वाध रुपमा नेपाली वस्तु तथा सेवाको खरिददारी गर्न सकुँन।

(ज) भारतीय पर्यटकहरुलाई आकस्मिक रुपमा आईपर्ने घटनाहरुबाट सुरक्षाका लागि आकस्मिक सेवाको प्रत्याभूति

(झ) हिलस्टेशनहरु चौविसै घण्टा खुल्ला रहने गरी सुरक्षाको प्रत्याभूति

(ञ) भारतका सञ्चार माध्यमहरुमा नेपालका हिलस्टेशनहरुका बारेमा पर्याप्त मात्रामा प्रचारप्रसार गर्न सरकार र निजी क्षेत्रबाट तर्फबाट संयक्त पहल

(ट) हिलस्टेशनमा गुणस्तरीय सुपरमार्केटहरुको स्थापना

दृष्यावलोकन पर्यटन:

सुदूरपश्चिम प्रदेश मनोरम प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण प्रदेशका रुपमा रहेको छ। विशेष गरी देहायका पर्यटकीय स्थलहरु दृष्याकलोकनका केन्द्रका रुपमा विकसित गरिनु जरुरी छ।

(क) शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज

(ख) घोडाघोडी ताल

(ग) रामारोशन

(घ) बैतडी पाटन

(ङ) खप्तड

(च) बडीमालिका

(छ) सुर्मा सरोवर

(ज) अपि सइपाल बेसक्याम्प

(ज) कञ्चनपुरको झोलुङ्गे पुल

(झ) कर्णाली पुल

धार्मिक पर्यटन

तीर्थ केन्द्रित पर्यटनः

सुदूरपश्चिम प्रदेश भारत र चीन जोडने सबैभन्दा पायक पर्ने प्रदेश हो । यसका साथै पश्चिम र पश्चिमोत्तर भारतमा घुम्न जाने पर्यटकहरुका लागि सुदूर पश्चिम प्रदेश प्रवेशद्वार पनि हो । यी दुई ओटा कोणबाट हेर्दा सुदूर पश्चिम प्रदेशमा देहायका क्षेत्रमा ठूलो सम्भावनाहरु लुकेका छन् ।

(१) मानसरोवर यात्राः

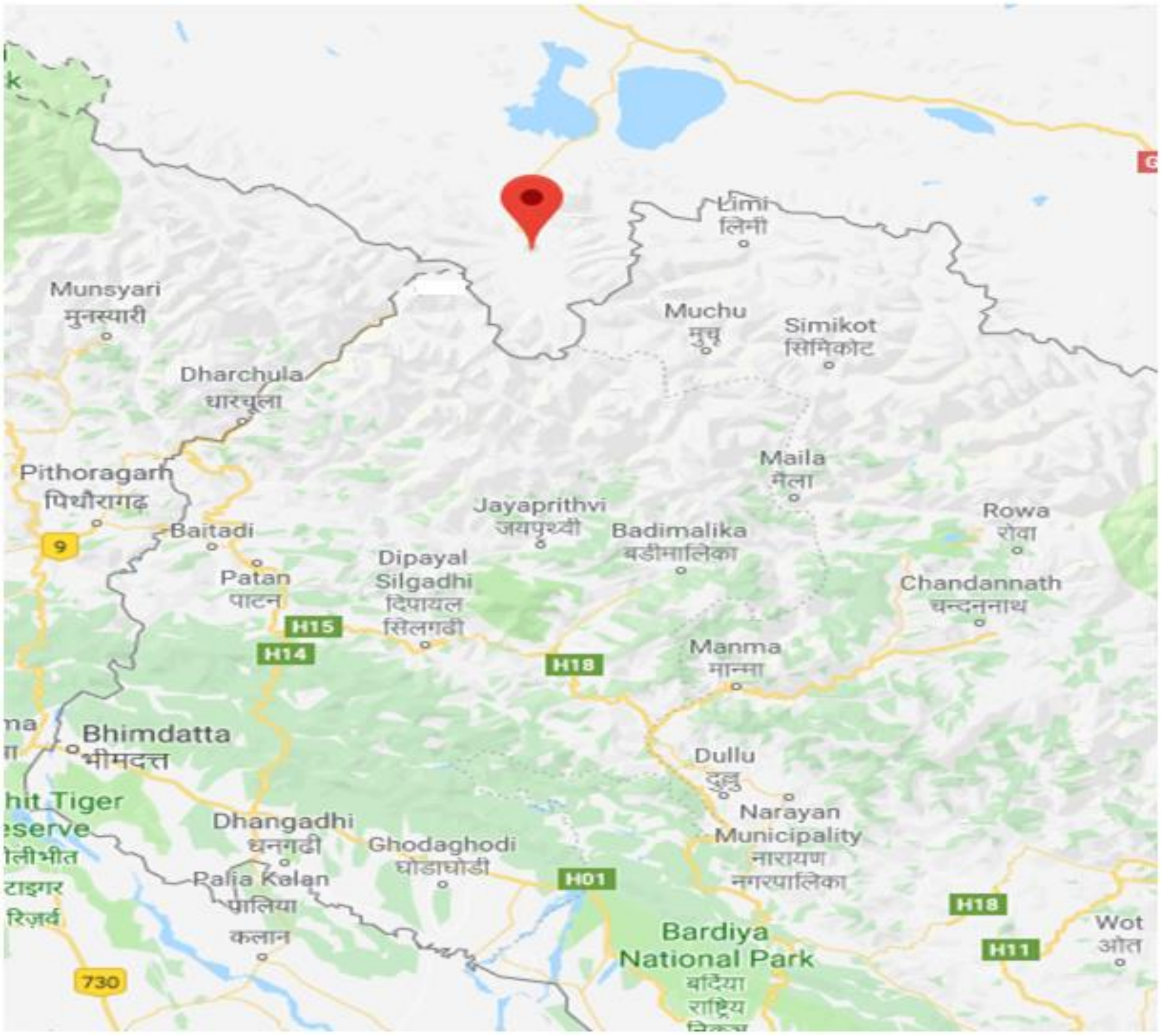

श्रोतः गुगलम्याप

कुनै पनि भारतीय हिन्दूहरुको जीवनको लक्ष्य मध्ये एउटा प्रमुख लक्ष्य मानसरोबरमा स्नान गर्ने नै हुने गर्दछ। यसैकारण भारतले मानसरोबरका तीर्थयात्रीहरुलाई भ्रमणभत्ता अनुदानमा रुपमा दिने कार्यको शुरुवात गरेको छ । हाल नयाँ दिल्लीको तीर्थयात्री भारतबाट काठमाडौं, काठमाडौंबाट नेपालगञ्ज नेपालगञ्जबाट सिमकोट, सिमकोटबाट हिल्सा हुँदै मानसरोवर जाने गरेको पाइन्छ । यदि बभाङ ताक्लाकोट मार्गलाई व्यवस्थि गर्न सकेको खण्डमा मानसरोवर जाने भारतका सबै तीर्थयात्रीहरुको पहिलो रोजाई बभाङ ताक्लाकोट मानसरोवर मार्ग नै पर्ने निश्चित छ । यो मार्गलाई व्यवस्थि गर्न सकेको खण्डमा यसले पर्यटनका अन्य

क्षेत्रहरुको विकासमा समेत टेवा पुर्‍याउने देखिन्छ । भारत मानसरोवर तीर्थयात्राको यो रुटबाट सिर्जित आर्थिक सक्रियताले यो प्रदेशको आर्थिक विकासमा नयाँ आयाम थप्ने निश्चित छ ।

(२) उत्तराखण्ड र हिमाञ्चल जाने नेपाली तीर्थयात्राहरु केन्द्रित पर्यटनः

भारतका हिन्दूहरुको जीवनको एउटा प्रमुख लक्ष्य मानसरोवर यात्रा भए झैं नेपालका हिन्दूहरुको जीवनको एउटा प्रमुख लक्ष्य हरिद्वार स्नान, गँगोत्री यमोनोत्रीमा स्नान, बद्रीनाथको दर्शन, वैष्णोदेवीको दर्शन, अमरनाथ यात्रा आदि जस्ता तीर्थहरु पर्दछन् । यी सबै खालका तीर्थयात्राहरुको प्रवेशद्वार पनि सुदूरपश्चिम प्रदेश नै हो । यस्ता नेपाली तीर्थयात्रीहरुको लागि सुदूरपश्चिम प्रदेशका पर्यटन व्यावसायीहरुले नयाँ सोंचका साथ नेपाली पर्यटकहरुलाई सुरक्षित रुपमा महेन्द्रनगर र धनगढी लगायतका शहरहरुमा बस्ने धार्मिक वातावरणको सिर्जना गर्ने, ती पर्यटकहरुलाई सुरक्षित रुपमा गन्तव्यसम्म पुर्‍याउने व्यवस्था गर्न, आपतकालमा उद्दारको व्यवस्था गर्ने, टिकट लगायतका अन्य लजिष्टिक पक्षमा व्यवस्थाहरु गर्ने र तीर्थयात्रीहरुलाई भरपर्दो सूचना आदानप्रदान गर्न व्यवस्था गर्न सकेको खण्डमा नेपाल भरीका उत्तराखण्ड, हिमाञ्चल र जम्मु काश्मीर जाने तीर्थयात्रीहरुका लागि सुदूरपश्चिम प्रदेश महत्वपूर्ण केन्द्रमा रुपमा विकास हुन सक्ने निश्चित छ । यो सम्भावनालाई मूर्तरुप दिन सुदूरपश्चिम प्रदेशका पर्यटन व्यावसायी, राजनीतिक दलहरु, स्थानीय निकाय र प्रदेश सरकारले एउटा आम अवधारणा विकास गर्न जरुरी छ ।

थरगोत्र कुलदेवता कुलदेवी केन्द्रित पर्यटन (अन्तरप्रदेश सेवा व्यापार)

सुदूरपश्चिम नेपालका अधिकाँश बाहुन क्षेत्री र दलित समुदायहरुको उत्पत्तिस्थलका रुपमा रहेको छ । यी समूदायहरुको थर गोत्रहरुको उत्पत्तिस्थल सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रहेका छन् । यसका साथै उनीहरुका कुलदेवता, कुलदेवीहरु पनि सुदूरपश्चिम प्रदेशमा अवस्थित छन् । मष्टोबण्डालीका थानहरु जो नेपालका बाहुन क्षेत्री र दलित समुदायका मानिसहरुको आस्थाको विन्दूहरु रहेका छन् पनि यही प्रदेशमा अवस्थित छन् । यातायातको सुगमता, आवासको उचित व्यवस्था र ती आस्था केन्द्रहरु र सम्वन्धित थर गोत्रका मानिसहरुलाई जोड्न सक्ने संयन्त्रको व्यवस्था गर्न सकेको खण्डमा सुदूरपश्चिम प्रदेश थरगोत्र, कुलदेवता, कुलदेवी, मष्टोबण्डाली रहेका स्थानहरु आन्तरिक र वाहय पर्यटनका लागि आकर्षणका केन्द्र बन्ने देखिन्छ । यस पक्षलाई दृष्टिगर्दै आवश्यक संस्थागत व्यवस्था सहित थरगोत्र, कुलदेवता, कुलदेवी, मष्टोबण्डालीका थानहरुको विकास गर्नु आवश्यक देखिन्छ । विशेष गरी थरगोत्र वृत्त, देवीथान वृत्त, मष्टोबण्डाली वृत्तको विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

विकास गरिनु पर्ने पर्यटनका अन्य क्षेत्रहरु

प्रदेश सरकार, स्थानीय उद्यमी व्यवसायीहरु तथा सम्वन्धित क्षेत्रका विज्ञहरुसँगको अन्तरक्रिया तथा सुझावका आधारमा देहायका पर्यटन क्षेत्रमा सुदूरपश्चिम प्रदेशमा वृहत सम्भावनाहरु रहेका छन् ।

- जलयात्रा
- स्की
- बञ्जी
- माउण्टेन रेस,
- प्याराग्लाईड,
- सेमिनार,
- मनोरञ्जन(क्यासिनो),

- खेलकुद (क्रिकेट, भलिबल),
- जँगल सफारी,
- पदयात्रा,
- दृष्यावलोकन, माउण्टेन फ्लाई धनगढी अपि सैपाल
- अनुसन्धान पर्यटन
- चरा अवलोकन पर्यटन
- जीवजन्तु अवलोकन पर्यटन,
- वनस्पति अध्ययन र अवलोकन,
- पर्यापर्यटन,
- कृषि पर्यटन

उपरोक्त क्षेत्रहरुको विकास गर्न सम्वन्धित क्षेत्रको पूर्वाधार विकास, प्रचारप्रसार र दीगोपनालाई कायम गर्न सँघ, प्रदेश, स्थानीय निकाय र उद्यमी व्यवसायीहरु र विज्ञहरु सम्मिलित समितिहरु मार्फत संगठित सक्रियताको खाँचो देखिन्छ ।

स्वास्थ्य सेवा

नेत्र चिकित्सा:

श्रोत: नेपाल नेत्रज्योतिसँघ

सुदूरपश्चिमको कैलालीको गेटामा अवस्थिति आँखा अस्पतालमा नेत्र उपचारका लागि हजारौं भारतीयहरु आउने गर्दछ । यस वापत नेपाललाई करौडौं आम्दानी हुने गर्दछ । यस क्षेत्रको व्यवस्थित विकासमा नेपाल सरकार समेत सँलग्न हुने हो भने भविष्यमा सुदूरपश्चिम प्रदेश नेत्र उपचारका लागि भारतीयहरुको आकर्षक केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सकिने सम्भावना प्रबल रहेको देखिन्छ । यस अस्पतालले भारतीय सेवाग्राहीबाट रु ४,५९,२६,००० आम्दानी गरेको देखिन्छ । उक्त अस्पताललाई अझ सेवा सुविधायुक्त बनाई नेत्र उपचारको अन्तर्राष्ट्रिय आँखा उपचार केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सकेको खण्डमा ठूलो परिणाममा भारतीय मुद्रा आर्जन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

अनुसुची

वाणिज्य नीति २०७२, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना तथा निजी क्षेत्रले पहिचान गरेको वस्तुहरु, नेपालको आयात व्यापार विश्लेषणबाट किटान गरिएका वस्तुहरु तथा प्रदेशस्तरमा गरिएका अन्तरक्रियाबाट सुझावहरुलाई दृष्टिगत गरी निकासी सम्भाव्य वस्तुहरुको विकास गरिनु आवश्यक देखिन्छ ।

(क) वाणिज्य नीति २०७२ मा उल्लेख भएका र सुदूरपश्चिमबाट निकासी सम्भावना भएका वस्तुहरु देहाय बमेजिम रहेका छन् ।

अदुवा/सुठो
ऊनी तथा गलैंचा
औषधि, औषधिजन्य जडिबुटी तथा सारयुक्त तेल
चिनी
तरकारी, तरकारीको बीउ
पुष्प (फूल)
फलफूल
मह
दाल
हाते कागज र सोको उत्पादन
पर्यटन
स्वास्थ्य सेवा

(ख) नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीमिा उल्लेखित वस्तु तथा सेवाहरुमा उल्लेख भई सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट निकासी गर्न सकिने वस्तु र सेवाहरु

अदुवा
जडीबुटी र सुगन्धित वनस्पति
छाला
पर्यटन(आमोदप्रमोद, चिकित्सा
धातु
फलफुल
जुस
मह
मसुरो
कागज
बहुमुल्य पथ्थर
ऊनी उत्पादनहरु

(ग) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण आयोजनामा उल्लेख भएका कृषिजन्य वस्तुहरु

आलु, स्याऊ, तरकारी, अदुवा, बेसार,धान, माछा, मकै र मकैको विऊ, जैतुन, गहुँ पनि निकासी सम्भााना भएका, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने र अन्तरप्रदेश व्यापार हुन सक्ने सम्भावित वस्तुहरुहरु रहेका छन् ।

(घ) प्रदेश सरकारले प्राथमिकतामा राखेका कृषिजन्य उत्पादनहरु

गहुँ, मकै, जौ, अलैंची, कफी, प्रागार्रिक मल, केरा, ओखर, सुन्तला, कागजी, जुनार, मेवा, किवि, अँगुर, स्याऊ, मुँग, जैतुन, पश्मिना जस्ता वस्तुहरु पर्दछन् । यी वस्तुहरुलाई निर्यात प्रवर्द्धन, अन्तरप्रदेश व्यापार र आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

(ङ) अध्ययनका सिलसिलामा निजी क्षेत्रसँग विभिन्न चरणमा भएका अन्तरक्रियमा देहायका वस्तुहरु आयात प्रतिस्थापन गर्न सकिने जानकारी गराएका थिए ।

(१) कृषिजन्य:

(क) भेडाबाख्रा, माछा, मासु, दुग्धजन्य पदार्थ, अण्डा, मह, फुलहरु तथा विरुवाहरु, ताजा हरियो तरकारी, आलु, प्याज, केराऊको कोसा, दलहन(केराऊ, मुँग, मास, मसुरो, बोडी, सिमी), फलफुल(केरा, आँप, सुन्तला, अनार, अँगुर), मसला तथा नगदेबाली (कफी, दालचिनी, धनिया, मेथी, तयारी मसला, ज्वानो, बेसार, तिल),

(ख) प्रधान खाद्यान्नबाली(गहुँ, मकै, मसिनो र बास्नादार चालम, जौ, मैदा,

(ग) तरकारीको विऊ,

(घ) तेलहन(तोरी, रायो, सर्स्यु, सूर्यमुखी), खानेतेल,

(ङ) चिनी, चकलेट, मिठाई, चुइगम, चाऊचाऊ, चिप्स, विस्कुट, केक, पाउरोटी, जुस, अचार,

(च) स्पिरीट, मदिरा, पशु आहार, सुर्ती चुरोट,

(२) गैरकृषिजन्य

(क) सिमेन्ट, मसी,

(ख) श्रृँगारका सामान(लिपिष्टिक, क्रिम, पाउडर, परफ्युम), अगरबत्ती, सेप्फू, साबुन, कपालमा लाउने तेल, टुथपेष्ट, कपडा धुने पाउडर, सलाई, लाईटर,

(ग) प्लाष्टिकक सामानहरु(भाडाकुँडा, ब्रस, बोतल, केस, क्रेट, पाइप, झोला, फर्निचर),

(घ) छालाका सामानहरु (जुत्ता, चप्पल, पेटी, पर्स, सुटकेस, झोला,

(ङ) काठका सामानहरु(फर्निचर, प्लाइऊड), कागज(कागज,खाम, प्याकिङका सामानहरु),

(च) ऊन, अल्लो, भिमल, भाँगोबाट बन्ने सामानहरु, कार्पेट, तयारी पोशाक, बोरा,

(छ) सेरामिक्सका सामानहरु (बेसिन, कमोड, कप, प्लेट),

(ज) टीका, चुरा, पोते, साना

(झ) कृषि औजार, ताल्चा, साँचो,

(ञ) धातुका फर्निचर, खेलौना, पेन्सिल, कटर, रबर, इरेजर, ज्यामितीका सामानहरु

(च) अध्ययनका सिलसिलामा निजी क्षेत्रसँग विभिन्न चरणमा भएका अन्तरक्रियमा देहायका वस्तुहरु निर्यात सम्भाव्य वस्तुको रुपमा रहेको जानकारी गराएका थिए ।

१. अदुवा, परबल, लौका, वेसार, घ्यू (सुप खोरेत रहित क्षेत्र घोषणा हुनुपर्ने)

२. जडीबुटी

३. टिमुर, कफी, रुद्राक्ष, कफी, चिया, जडीबुटी,ओखर, सुन्तला, कागती, अमिलो चुक, बाबियो अल्लो, स्थानीय जातको केरा,

४. जडीबुटी, कुरिलो, घयुकुमारी, केमामाइल, मेन्था, लेमनग्रास,

५. चिराइतो, ओखर र ओखरको धुलो, तेजपत्ता, रिट्ठा, टिमुर, चिउरी, अमला, पहाडी अमला विशेष खालको हुन्छ । चुक्रा काफल, घँघारु, झ्याऊ, झ्याऊको अगरबत्ती

समग्रमा देहायका वस्तुहरु सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट निर्यात गर्न सकिने सम्भाव्य वस्तु तथा सेवाको रुपमा देखिएका छन्

(१) दुग्धपदार्थ विशेष ध्यु, चीज

(२) फुल, विरुवा

(३) तरकारी, अर्गानिक, पहाडी , हिमाली भेगका उत्पादनहरु, तराईका उत्पादनमा लौका, परवल, भिण्डी, बन्दा, काउली, कुरिलो,

(४) दलहनः लेकाली, पहाडी र हिमाली भेगमा उत्पादन हुने

(५) फलफुलः पहाडी, लेकाली र हिमाली भेगमा उत्पादन हुने, तराईमा केरा

(६) अलैंची, कफी, चिया (भविष्यमा विकास गर्न सकिने), बेसार, धनिया, मेथी,

(७) उच्च हिमाली र लेकाली भेगमा उत्पादन गरिएका अन्न

(८) भटमास, स्थानीय जातका रैथाने तरकारीको विऊ,

(९) तोरी

(१०) जैतुनको तेल (ओलिभ आयल)

(११) जडीबुटी र सारतेल

(१२) श्रृँगारका साधान(हर्बल)

(१३) सल्लाका फर्निचर

(१४) खोटो र टर्पेन्टाइन

(१५) अम्रिसोको कुचो

(१६) कत्था

(१७) बाबियोका डोरीहरु

(१८) बोतलयुक्त पानी

(१९) चाऊचाऊ, चिप्स, जुस

(२०) छालाका उत्पादनहरु

(२१) काठका फर्निचरहरु विशेष जातबात बनेका, मूर्तिहरु, बिजय सालका उम्खोरा

(२२) कागज, नेपाली हातेकागज

(२३) हिमाली भेगमा ऊनबाट बनेका सामानहरु (काम्लो, ल्यू, राडीपाखी, स्वीटेर, गलवन्दी, टोपी, पञ्जा, ऊनी गलैंचा, पश्मिना

(२४) तयारी पोशाक

(२५) हस्तकलाका सामानहरु

निर्यात सम्भाव्य सेवाहरु

नेत्र चिकिस्ता

पर्यटन

जलयात्रा,

स्की,

बञ्जी,

माउण्टेन रेस,

प्याराग्लाईड,

सेमिनार,

मनोरञ्जन (क्यासिनो),

खेलकुद (क्रिकेट, भलिबल),

जँगल सफारी,

पदयात्रा,

दृष्यावलोकन, माउण्टेन फ्लाई धनगढी अपि सैपाल

अनुसन्धान पर्यटन,

चरा अवलोकन पर्यटन,

जीवजन्तु अवलोकन पर्यटन,

वनस्पति अध्ययन र अवलोकन,

पर्यापर्यटन,

कृषि पर्यटन,

भारतनका पर्यटक लक्षित हिलस्टेशन आमोदप्रमोद पर्यटन

अन्य स्वास्थ्य सेवा

योग ध्यान

आयात प्रतिस्थापनः चिकित्सा सेवा

(२) सरकारी र निजी अस्पतालको स्तर वृद्धि, पर्याप्त चिकित्सको व्यवस्था

शिक्षाः

निर्यात प्रवर्द्धनः

(१) मेडिकल शिक्षा,

(२ नर्स शिक्षा,

(३) इन्जिनियर शिक्षा,

(४) योग ध्यान

आयात प्रतिस्थापनः

(१) काठमाडौंका ठूला शैक्षिक संस्थानहरुको उपक्रमहरु फ्रेञ्चाइज खोल्ने,

(२) देहरादुनका स्कुलहरुको फेञ्चाइजहरु खोल्ने

तीर्थाटनः

(१) बझाङ ताक्लाकोट मानसरोबर यात्रा

(२) तीर्थाटन

(क) देवी थान

(ख) मष्टोबण्डाली

(ग) ऐतिहासिक स्थल

(घ) पुरातात्कि महत्वका स्थलहरु

(ङ) मन्दिर, देवल, धारा, पाटीपौवा, दोभान, त्रिवेणी

(च) साँस्कृतिकः जात्रा

आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धन

उत्पत्तिस्थलः थरगोत्र उत्पत्तिस्थल
व्यापार सम्वद्ध सरोकारका विषयहरु

व्यापार प्रवर्द्धनमा सूचना प्रणालीको स्थापना

मुलुकबाट निर्यात गर्न सकिने उपलब्ध वस्तु तथा सेवाहरुको व्यवस्थित सूचना प्रवाह हुन अति जरुरी छ। यस्तो सूचना प्रणालीले सूचना र भूगोल र प्रयोगकर्तावीच जुन सम्वन्ध स्थापित गर्ने गर्दछ त्यसले स्थान विशेषका विशेषताहरु, सूचनाहरु, तथ्याँकहरु प्रयोगकर्ताका लागि उपलब्ध गराउँछ । स्थानीय क्रेता र वाहिरका विक्रेताहरुलाई जोड्ने, स्थानीय उत्पादनहरुलाई सूचना प्रविधिको वैश्विक सञ्जालमा जोड्दै मूलप्रवाहीकरण गर्ने यो कार्य गर्ने उपयुक्त माध्यमहरु मध्ये स्थानीय स्तरमा उपलब्ध वस्तु तथा सेवाहरुको भौगोलिक सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने, व्यवस्थित रुपमा स्थानीय र प्रदेशस्तरमा विद्युतीय संस्करणहरुमा तथ्याँक, सूचना र गतिविधिहरु प्रवाह गर्ने तथा मुलुकभित्र र वाहिरका क्रेता र विक्रेताहरुवीच भिडियो कन्फरेन्सको आयोजना गर्ने तथा मेला प्रदर्शनीहरुको नियम आयोजना गर्ने विषयहरु पर्दछन्। यी विषयहरुमा प्रदेश र स्थानीय तहहरुमा अलग्गै संयन्त्र बन्नु आवश्यक छ।

नेपाली वस्तुहरुलाई वाह्य बजारमा प्राप्त सुविधाहरुको जानकारी

नेपाली निर्यातजन्य वस्तुहरुलाई नेपालका शुभचिन्तक मित्रदेशहरुले प्रदान गरेका जिएसपी सुविधा, शून्य भन्सारको सुविधा, विशेष आवधिक सहुलियतहरुका बारेमा प्रदेशस्तर र स्थानीय स्तरका उद्यमी व्यवसायीहरुलाई सहज जानकारीको व्यवस्थाको अभावमा उनीहरु निर्यात व्यापारमा प्रवेश गर्न सकिरहेका छैनन्। यस्ता जानकारीहरु प्रदेशभित्रका सबै व्यावसायीहरुलाई जानकारी दिने व्यवस्था गर्नु पर्ने विषय अर्को सराकोरको विषय हो ।

निर्यात व्यापारमा नेपाललाई प्राप्त सुविधाहरु

(१) सामान्य ग्राह्यता प्रणाली

(२) शुन्य भन्सार दरको सुविधा

(३) इयु, स्वीट्जरलेण्ड, नर्बे र टर्कीमा नेपाली उत्पादनहरुलाई रेक्स सुविधा

(४) ७७ ओटा विभिन्न नेपाली उत्पादनहरुलाई संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट प्राप्त विशेष सहुलियतयुक्त भन्सार छुटको सुविधा

(५) नेपाल, भारत, चीन र बँगलादेशका बन्दरगाहसम्मको सहज पहुँच

(६) विश्व व्यापार संगठन, साफ्टा सदस्यहरुमा नेपाली उत्पादनलाई अवसर प्रदान

व्यावसायी वातावरणमा सुधार सम्वन्धी विषयहरु :

विश्व वैकले प्रकाशित गरेको नेपालाको व्यावसायिक वातवारण सुचकाँकको अवस्था सन्तोषजनक छैन । प्रक्रिया, नियम कानुन नीति, रणनीति, कार्यक्रम, बजेट, कार्ययोजना प्रतिस्पर्धाको स्तर, प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण, सुशासन (कानुनको शासन, पारदर्शिता, सहभागिता, उत्तरदायित्व, जिम्मेवारीपना, समता, समानता, समावेशिता), सुरक्षा, श्रम उद्योगी सहसम्वन्ध, उद्यमशील संस्कार, क्षेत्रगत सूचकाँकहरुको स्थितिले व्यापार प्रवर्द्धन सम्वद्ध वातावरण निर्धारण गर्दछ। उक्त प्रतिवेदनले उजागर गरेका विषयहरुमा प्रदेशस्तरमा

सुधार गर्न सकिने विषयहरुमा प्रदेश सरकारहरुले पहलकदमी लिन जरुरी छ । यस्ता पहलकदमीले प्रदेशस्तरमा व्यवसाय गर्ने वातावरणमा सुधार आई वैदेशिक व्यापारको व्यवस्थापन गर्न सहज हुने देखिन्छ ।

कृषि अनुदान र प्रोत्साहन सम्वन्धी विषयहरु :

आफ्ना विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषि लगायतका क्षेत्रमा विश्व भरी नै संरक्षणात्मक उपायहरु अँगीकार गर्ने प्रचलन रहेको छ । नेपाली उत्पादनहरुलाई पनि संरक्षणात्मक उपायहरुका माध्यमबाट विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन जरुरी छ । यस विषयलाई प्रदेश सरकारहरुले उपयुक्त नीतिबाट संवोधन गर्न जरुरी छ ।

व्यापार सम्वद्धपूर्वाधारमा लगानी :

निर्यात प्रवर्द्धनमा व्यापार सम्वद्ध पूर्वाधार अति महत्वपूर्ण विषयका रुपमा रहेको छ । संस्थागत पूर्वाधारतर्फ भन्सार, गोदाम, गुणस्तर नियमन तथा नियन्त्रण निकायहरु, शैक्षिक तथा सीपमुलुक तालीम केन्द्रहरु, निजीक्षेत्रका सँघसंस्थाहरु (वस्तुगत, प्रतिनिधिमुलुक संघसंस्थाहरु, निर्यातक सँघ, आयातक सँघ) पर्दछ भने भौतिक पूर्वाधारतर्फ सडक, विजुली, वन्दरगाह, भन्सार विन्दु, सूचना र प्रविधि, जलापूर्ति, विशेष आर्थिक क्षेत्र, निर्यात प्रवर्द्धन क्षेत्र र औद्योगिक क्षेत्र जस्ता संरचनाहरु पर्दछन् । यी दुवै क्षेत्रमा प्रदेश सरकारले आफ्ना तर्फबाट संवोधन गर्ने विषयमा संलग्न हुन जरुरी छ । विशेष गरी न्युन साधनश्रोत भएका भन्सारविन्दूहरु भएका प्रदेशका भन्सारविन्दूहरुलाई साधानश्रोतयुक्त बनाउने विषयलाई सँघ र प्रदेश सरकारले संयुक्त पहलबाट सम्वोधन गर्न जरुरी छ। यसका साथै जटही भन्सार कार्यालयलाई सुख्खा बन्दरगाह बनाउन पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

लजिष्टक सेवामा सुधार :

व्यापार प्रवर्द्धनको अर्को महत्वपूण विषय भनेको उत्कृष्टस्तरको लजिष्टिक सेवा पनि हो । अवरोधविहीन यातायात, वेष्टन, बहुविधिक यातायात, समय व्यवस्थापन, भन्सार, लजिष्टक सेवा, समय, वैदेशिक कार्गो सिपमेन्टको दक्षता र सहजता, लजिष्टिकजन्य संरचना र ट्र्याकिङ प्रणालीहरु पर्दछन् । लजिष्टक सेवा जति चुस्त, दुरुस्त र गतिशील हुन्छ मुलुकको निर्यात व्यापार पनि त्यत्तिकै सहज र मूल्यमैत्री हुन्छ । यस विषयमा पनि सँघ र प्रदेशले संयुक्त पहल लिन जरुरी छ ।

व्यापार सम्वद्धअनुसन्धान :

सरकारका अँगहरु, प्राज्ञिक क्षेत्र र निजी क्षेत्रका मेधावीहरुयुक्त संयुक्त समुह बजार अनुसन्धान निर्यात प्रवर्द्धनको महत्वपूर्ण विषय हो । तथ्याँक, सूचना, ज्ञान, मेधा र बुद्धिमत्तामा आधारित निष्कर्षहरु निर्यात प्रवर्द्धनको मष्तिष्क हो जसले निर्यात प्रवर्द्धनका प्रयासका लागि ज्योतिको कार्य गर्दछ,, नीति निर्माताका लागि आँखा, निजीक्षेत्रका लागि हिड्ने बाटो तय गर्ने यो अनुसन्धान कार्य निर्यात प्रवर्द्धनको महत्वपूर्ण अँगका रुपमा रहेको छ । यस विषयमा पनि प्रदेशस्तरमा पनि गतिशील संयन्त्रको व्यवस्था हुन जरुरी छ ।

प्रदेशस्तरको व्यापार सम्वद्ध डाटावेसको व्यवस्था :

प्रदेशस्तरमा हुने उत्पादन, वितरण र एक प्रदेशबाट अर्को प्रदेशमा हुने व्यापार र सम्वन्धित प्रदेशमा उत्पादन भई अन्य प्रदेशका भन्सार विन्दूहरुबाट वस्तुहरु भएर निर्यात हुने वस्तुहरुको अभिलेख राख्ने व्यवस्थाको

लागि प्रदेशस्तरमा पनि एउटा संयन्त्र हुन जरुरी छ ताकि प्रदेशबाट निकासी हुने वस्तुहरुको यथार्थ चित्रण होस् र प्रदेशस्तरमा निकासी प्रवर्द्धनका भावी दिशा तय गर्न वस्तुगत आधार प्राप्त हुन सकोस् ।

भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र ट्रेडमार्क सम्वन्धी विषयहरु :

नेपालका धेरै उत्पादनहरु विशिष्ट खालका छन् जसलाई भौगोलिक संकेत, पेटेण्ट राइट र ट्रेडमार्क जस्ता विषयबाट संबोधन हुन जरुरी छ । प्रदेश सरकारले यी विधिहरुबाट विशेष पहिचान दिन सक्ने वस्तु तथा सेवाहरुको पहिचान गरी ती वस्तु तथा सेवाहरुलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मूलप्रवाहमा स्थापित गर्न पहलकदमी लिन आवश्यक देखिन्छ ।

गुणस्तर सम्वन्धी विषयहरु :

नेपाली वस्तुहरुलाई वाह्य बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन गुणस्तर सम्वन्धी व्यवस्थाहरुले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । नेपाली उत्पादनहरुहरुलाई लक्षित बजारमा विद्यमान गुणस्तरका प्रावधानहरु अनुरुप गुणस्तरमैत्री बनाउन संस्थागत, कानुनी र जनशक्तिका पक्षमा सुधार, स्तरोन्नत्ति आदि गर्न आवश्यक हुन जान्छ । यी विषयहरुलाई सम्वोधन गर्न प्रदेश सरकारले विशेष व्यवस्था गर्न जरुरी छ ।

निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापारका व्यवधानहरु :

सुदूरपश्चिम मा निकासी सम्भावना भएका वस्तुहरुमा कृषि सम्वन्धी वस्तुहरुको प्रधानता रहेको छ । यी वस्तुहरु लक्षित बजारमा निकासी गर्न गुणस्तरका प्रावधानहरु पुरा गरेको हुनुपर्ने देखिन्छ । यसै गरी गुणस्तर प्रमाणीकरणलाई लक्षित बजारमा मान्यताप्राप्त गरेको पनि हुनु पर्ने देखिन्छ । सम्वन्धित उद्योगहरुले उत्पादित वस्तुहरुको गुणस्तर प्रमाणीकरण पायक पर्ने स्थानमा हुन नसक्दा निकासीकर्ताहरुलाई समस्या परिरहेको छ । भारततर्फ कृषिजन्य वस्तु निकासी गर्न नेपाल भन्सारको पारीपट्टिका सीमावर्ती भारतीय भन्सार कार्यालयहरुमा क्वारेण्टाइन कार्यालयहरुको विषय निकासीकर्ताले लामो समयदेखि भोगिरहेको समस्या हो । निकासीजन्य उद्योगहरुमा गरिने व्यापार वित्त व्यवस्थापन पनि सहज हुन सकिरहेको छैन । निकासीकर्ता उद्यमीहरुले चर्को व्याजदरको सामाना गर्नु परिरहेको छ । निकासीजन्य उद्योगलाई चाहिने दक्ष जनशक्तिको कमी पनि टड्कारो देखिन्छ । प्रदेशमास्थित निकासीकर्ता उद्यमीहरुलाई बजारको ताजा सूचनाको प्रवाह पनि हुन सकिरहेको छैन । कृषकहरुलाई समयमै पर्याप्त मल, उन्नत जातको वीऊ, वाह्रमास सिंचाईको सुविधाको कमी, काष्ठउद्योगका लागि चाहिने काठको वृक्षारोपणका लागि चाहिने विरुवा वितरणमा आएको रोकावट जस्ता समस्याका कारण प्रदेशबाट सोंचे अनुसार निकासी प्रवर्द्धन र अन्तरप्रदेश व्यापार हुन सकिरहेको छैन ।

लागत न्युनीकरणमा प्रदेश सरकारले गर्नुपर्ने सहयोगहरु :

(क) वाह्य मुलुकहरुमा कृषि उत्पादनहरुलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन कृषकहरुलाई विभिन्न किसिमा सहयोग, अनुदान, प्रोत्साहन र संरक्षणको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । नेपालको कृषि उत्पादनको प्रतिस्पर्धी भारतीय कृषि उत्पादन सरह प्रतिस्पर्धी बनाउन प्रदेश सरकारले पनि आफ्ना कृषकहरुलाई कम्तीमा भारतीय कृषकहरुले पाए सरहरका सुविधाहरु प्रदान गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

(ख) निकासीजन्य उद्योगहरुलाई सहुलियत दरमा व्याजको व्यवस्था गरिनु पनि आवश्यक छ

(ग) सामुहिक कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन हुने नीति र कार्यक्रमहरु लागु गरिनुपर्दछ

(घ) निश्चित समयावधिका लागि निकासीजन्य उद्योगहरुलाई करहरुमा विशेष छुटको व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

(ङ) उद्योग स्थापनाका लागि चाहिने पूर्वाधारमा सरकारबाट पर्याप्त लगानी गरिनुपर्दछ ।

निष्कर्ष

(१) सुदूरपश्चिम प्रदेश नेपालको कृषि उत्पादनको भण्डार हो । प्रशस्त उव्जाऊ भूमि रहेको यस प्रदेशमा उत्पादन हुने कृषिजन्य वस्तुहरु धान, मकै, गहुँ, आलु, फलफुल, विभिन्न खालका पुष्पहरु, उत्पादनमा अझ वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । यसप्रकारको वृद्धिले सम्वन्धित वस्तुहरुको निकासी प्रवर्द्धन, अन्तरप्रदेश व्यापार र आयातप्रतिस्थापन गर्न सक्ने देखिएको छ ।

(२) खाद्य प्रशोधन उद्योगका उत्पादनहरु धुलो दुध, मैदा, खानेतेल, चिनी, विस्कुट, चकलेट, मिठाई, आलु चिप्स, पेयपदार्थ, जुस, पशु आहार जस्ता उत्पादनहरुको विस्तारबाट प्रदेशमा हुने आयात प्रतिस्थापन हुने र अन्य प्रदेशमा समेत आपूर्ति गर्न सकिने भई समग्रमा मुलुकको नै आयात प्रतिस्थापन हुने देखिन्छ ।

(३) उद्योग स्थापनामा धेरै पुँजी नलाग्ने तर राम्रो बजार भएका दैनिक उपयोगमा प्रयोग हुने वस्तुहरुको उद्योग स्थापना गरी आयात प्रतिस्थान र अन्तरप्रदेश आपूर्ति गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ ।

(४) यस प्रदेशमा रहेको विभिन्न खानीहरु जस्तै तामा, फलाम चुनढुँगा खानी सञ्चालन गरी ती वस्तुहरुका उत्पादन उद्योग स्थापनाको सम्भावना देखिएको छ ।

(५) वन्यजन्य उत्पादनहरुमा आधारित कागज, फर्निचर उद्योगहरुको स्थापना गरी आयात प्रतिस्थापन र अन्तरप्रदेशमा आपूर्ति गर्न सकिने सम्भावना पनि देखिएको छ ।

(६) यस प्रदेशमा उत्पादित हुने जडिबुटी, फलफुल, जैतुनको तेल, दुग्ध पदार्थ, जैविक तरकारी, जलविद्युत, पर्यटन, नेत्रचिकित्सा सेवा जस्ता वस्तु एवम् सेवाहरु निकासीका लागि प्रबल सम्भावना भएका वस्तुका रुपमा देखापरेका छन् ।

(७) मानसरोवर जाने तीर्थयात्रीका लागि यस प्रदेशलाई प्रवेशविन्दूका रुपमा विकास गरी भारतीय हिन्दू तीर्थयात्रीहरुलाई आकर्षित गर्न सकिने देखिन्छ । साथै प्रेदशमा रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरु, मन्दिरहरु, देवीथानहरु, मष्टो बण्डालीका धामहरु तथा अन्य ऐतिहासिक महत्वका क्षेत्रहरुको विकास गरी आन्तरिक पर्यटक प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ ।

(८) नेत्र चिकित्सा सेवाको निर्यातका लागि कैलालीको गेटामा अवस्थित आँखा अस्पतालबाट ठूलो मात्रामा भारतीय मुद्रा आर्जन गर्ने सम्भावना रहेको छ ।

सुझाव

(१) देशको बढ्दो व्यापारघाटालाई न्युनीकरण गर्न प्रदेशस्तरमा निकासी सम्भाव्य वस्तुहरुको विकास र विस्तार हुन जरुरी छ ।

(२) नेपालले आयात गरिरहेका तर प्रदेशमा उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने वस्तु तथा सेवाहरुको विकास र विस्तार हुन पनि आवश्यक देखिन्छ ।

(३) सुदूरपश्चिम प्रदेशममा उत्पादन भई अन्य प्रदेशहरुमा पठाउन सकिने र ल्याउन सकिने वस्तुहरुको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुन पनि जरुरी छ ।

(४) सुदूरपश्चिम प्रदेशमा व्यापार सम्वद्ध पूर्वाधारहरुको विकासमा ध्यान जानु पनि जरुरी छ ।

(५) निकासीजन्य, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको उत्पादनमा प्रदेश सरकारले प्रोत्साहनात्मक, संरक्षणात्मक व्यवस्थाहरु गर्नु पनि आवश्यक छ ।

(६) निकासी प्रवर्द्धनमा निकासीकर्ताहरुलाई समय समयमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको अवस्था, गुणस्तर मापदण्डहरु, लेवलिङ, प्याकेजिङ, ब्राण्डिङ जानकारी उपलब्ध गराउने व्यवस्थाहरु गर्न पनि जरुरी छ ।

(७) निकासीजन्य, आयातप्रतिस्थापन गर्न सकिने तथा अन्तरप्रदेश व्यापार सम्भावना भएका वस्तु तथा सेवाहरुको विकास, मूल्य श्रृंखलाको विकासमा प्रदेश सरकारले आवश्यक लगानी गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

(८) संकलन केन्द्रको स्थापना र त्यसको प्रभावकारी सञ्चालनमा प्रदेश सरकारको सहयोगको आवश्यकता देखिन्छ ।

(९) खाद्य प्रशोधन उद्योगाको विस्तार, विकास, स्तरोन्नत्तिका लागि आर्थिक, प्राविधिक तथा भौतिक पूर्वाधारमा प्रदेश सरकारको सरकारको सहयोग आवश्यक देखिन्छ ।

(१०) निकासी प्रवर्द्धनका लागि प्रदेशस्तरमा पनि प्रवर्द्धनात्मक संयन्त्रको स्थापना गर्नु पर्ने जरुरी देखिन्छ

(११) आयातित फुलहरुलाई विस्थापन गर्न प्रदेशमा व्यापक रुपमा पुष्पखेती विस्तार विस्तार गरिनुपर्द छ ।

(१२) प्रदेशमा उपलध खानीहरु यथाशक्य चाँडो सञ्चालन गरी वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग स्थापनामा प्रदेश सरकार र निजी क्षेत्रको सहकार्य आवश्यक देखिन्छ ।

(१३) भारतीय हिन्दू तीर्थयात्रीहरुलाई आकर्षित गर्न धामिर्कक तीर्थस्थलको प्रचारप्रसारका साथै मानसरोबर जाने मार्गको विकास गरिनु आवश्यक देखिन्छ ।

(१४) नेत्र चिकित्सा सेवाको निर्यातका लागि कैलालीको गेटामा अवस्थित अस्पताललाई स्तरोन्नत्ति गरी भारतका सेवाग्राही समेतलाई लक्षित गरी अन्तर्राष्ट्रियस्तरको नेत्र उपचार अस्पतालको रुपमा विकास गरिनुपर्दछ ।

सिफारिस

यस अध्ययनमा पहिचान गरिएका सबै वस्तु तथा सेवाहरुको विकासका लागि विस्तृत परियोजना प्रस्ताव तयार गर्ने, सो को कार्यान्वयन गर्ने गराउने गरी विशेष टोलीहरु गठन गरी कार्य सम्पादन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु

Statistical Information on Nepalese Agriculture,, Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu

Mineral Resources of Nepal, , Department of Mines and Geology, Kathmandu

Annual household survey, Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Industrial Survey 2 Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Regional (Provincial) National Accounts, , Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

Statistical Information on Nepalese Agriculture,

Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu Mineral Resources of Nepal,

Department of Mines and Geology, Kathmandu Annual household survey,

Central Bureau of Statistics, Kathmandu Nepal

प्रदेश योजना आयोगबाट प्रकाशित वस्तुस्थिति विवरण

प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनाको आधारपत्र

प्रदेशको नीति तथा कार्यत्रम

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना कार्यक्रम

वाणिज्य नीति २०७२

नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०८०

निर्यातमा अनुदान प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९

Statistical Information on Nepalese Agriculture, Ministry of Agriculture and Livestock, Kathmandu

राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड National Tea and Coffee Development Board, New Baneshwor, Kathmandu

विद्युत विकास विभाग Department of Electricity Development (DoED) सानोगौचरन, काठमाडौं

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रका प्रकाशन (Trade and Export Promotion Centre), पुल्चोक ललितपुर

नेपाल पर्यटन बोर्ड (Nepal Tourism Board), प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

Web site visited

http://www.doed.gov.np

http://www.teacoffee.gov.np

http://www.moics.gov.np

http://www. Trademap.org

ttp://www.macmap.org

ttp://www.wikipedia.com

http://www.worldsrichestcountries

www. Trademap.org www.macmap.org

http://www.worldsrichestcountries.com/top_mango_importers.html _
http://www.forbesindia.com/article/work-in-progress/a-pilot-project-to-increase-ups-sugarcaneyields/36881/1

https://www.statista.com/statistics/740444/corn-yield-brazil/
https://www.mapsofindia.com/top-ten/india-crops/potato.html

www.moitfe.gandaki.gov.np

Www. Trademap.org

www.macmap.org

www.wikipedia.com

http://www.worldsrichestcountries.com/top_mango_importers.html)

http://www.forbesindia.com/article/work-in-progress/a-pilot-project-to-increase-ups-sugarcane-yields/36881/1

https://www.statista.com/statistics/740444/corn-yield-brazil/

https://www.mapsofindia.com/top-ten/india-crops/potato.html

www.faostat.com

www.cbs.gov.np

www.trademap.or

www.macmap.org

www.wikipedia.com

www.cbs.gov.np

अनुसूची १ कृषिजन्य उत्पादनको समग्र वस्तुस्थिति

१. प्रधानबाली

Cereal crops					**Area in Hectare, Production in Metric Tonnes**	
Cereal crop	**2076/77**		**2077/78**		**2078/79**	
	Area	**Production**	**Area**	**Production**	**Area**	**Production**
Paddy	1,458,915	5,550,878	1,473,474	5,621,710	1,477,378	5,130,625
Maize	957,650	2,835,674	979,776	2,997,733	985,565	3,106,397
Wheat	707,505	2,185,289	711,067	2,127,276	716,978	2,144,568
Millet	262,547	320,953	265,401	326,443	267,071	339,462
Buckwheat	10,369	11,724	13,875	15,917	16,123	19,290
Barley	24,404	31,147	21,862	29,433	23,134	32,156
Total	**3,421,389**	**10,935,664**	**3,465,455**	**11,118,512**	**3,486,249**	**10,772,498**

Cereal crops					**Area in Hectare, Production in Metric Tonnes**				
YEAR	**PADDY**			**MAIZE**			**MILLET**		
	AREA	**PROD.**	**YIELD**	**AREA**	**PROD.**	**YIELD**	**AREA**	**PROD.**	**YIELD**
2012/13	1,420,570	4,504,503	3.17	849,635	1,999,010	2.35	274,350	305,588	1.11
2013/14	1,486,951	5,047,047	3.39	928,761	2,283,222	2.46	271,183	304,105	1.12
2014/15	1,425,346	4,788,612	3.36	882,395	2,145,291	2.43	268,050	308,488	1.15
2015/16	1,362,908	4,299,079	3.15	891,583	2,231,517	2.50	266,799	302,397	1.13
2016/17	1,552,469	5,230,327	3.37	900,288	2,300,121	2.55	263,596	306,704	1.16
2017/18	1,469,545	5,151,925	3.51	954,158	2,555,847	2.68	263,497	313,987	1.19
2018/19	1,491,744	5,610,011	3.76	956,447	2,713,635	2.84	263,261	314,225	1.19
2019/20	1,458,915	5,550,878	3.80	957,650	2,835,674	2.96	262,547	320,953	1.22
2020/21	1,473,474	5,621,710	3.82	979,776	2,997,733	3.06	265,401	326,443	1.23
2021 /22	1,477,378	5,130,625	3.47	985,565	3,106,397	3.15	267,071	339,462	1.27
2012/13	10,681	10,056	0.94	759,843	1,882,220	2.48	28,989	36,973	1.28
2013/14	10,510	10,335	0.98	754,474	1,883,147	2.50	28,173	34,824	1.24
2014/15	10,819	10,870	1.01	762,373	1,975,625	2.59	28,053	37,354	1.33
2015/16	10,842	11,641	1.07	745,823	1,736,849	2.33	28,361	32,801	1.16
2016/17	11,090	12,039	1.09	735,850	1,879,191	2.55	27,370	30,510	1.11
2017/18	10,296	11,472	1.11	706,843	1,949,001	2.76	24,648	30,510	1.24
2018/19	10,311	11,464	1.11	703,992	2,005,665	2.85	24,409	30,550	1.25
2019/20	10,369	11,724	1.13	707,505	2,185,289	3.09	24,404	31,147	1.28
2020/21	13,875	15,917	1.15	711,067	2,127,276	2.99	21,862	29,433	1.35
2021 /22	16,123	19,290	1.20	716,978	2,144,568	2.99	23,134	32,156	1.39

२. फलफुल

Major Fruit Types for the Last Ten Years					
Types	Year	Total Area (Ha.)	Productive Area (Ha.)	Production (Mt.)	Yield (Mt./Ha.)
Citrus	2012/13	36,975	23,645	216,188	9.14
	2013/14	38,988	25,497	224,357	8.80
	2014/15	39,035	25,261	222,789	8.82
	2015/16	40,554	24,854	218,447	8.79
	2016/17	46,328	26,759	239,773	8.96
	2017/18	44,424	25,964	245,176	9.44
	2018/19	46,392	28,411	272,620	9.60
	2019/20	46,715	27,339	274,140	10.03
	2020/21	50,235	32,188	311,188	9.67
	2021/ 22	49,306	32,317	306,149	9.47
Winter	2012/13	24,691	15,577	122,407	7.86
	2013/14	25,182	16,318	113,657	6.97
	2014/15	27,125	16,849	128,155	7.61
	2015/16	27,819	17,125	126,790	7.40
	2016/17	27,918	13,937	93,592	6.72
	2017/18	28,376	15,031	108,315	7.20
	2018/19	29,410	15,877	115,443	7.27
	2019/20	31,940	16,318	116,802	7.16
	2020/21	33,547	17,351	128,214	7.39
	2021/22	33,573	17,979	132,031	7.34
Summer	2011/12	75,315	61,057	658,207	10.78
	2012/13	76,093	62,258	600,135	9.64
	2013/14	84,038	68,270	627,030	9.18
	2014/15	84,227	68,691	641,759	9.34
	2015/16	88,826	68,608	631,224	9.20
	2016/17	88,414	69,806	684,942	9.81
	2017/18	87,594	70,749	733,439	10.37
	2018/19	88,802	75,740	790,289	10.43
	2019/20	92,664	75,368	858,822	11.40
	2020/21	93,787	79,194	916,816	11.58
	2021 /22	99,770	79,237	978,570	12.35
Total	2012/13	137,758	101,480	938,731	9.25
	2013/14	148,208	110,086	965,044	8.77
	2014/15	150,387	110,802	992,703	8.96
	2015/16	157,199	110,586	976,461	8.83
	2016/17	162,660	110,501	1,018,308	9.22
	2017/18	160,394	111,744	1,086,931	9.73
	2018/19	164,603	120,028	1,178,352	9.82
	2019/20	171,318	119,025	1,249,764	10.50
	2020/21	177,568	128,733	1,356,218	10.54
	2021/22	182,648	129,532	1,416,750	10.94

३. नगदेवाली

Cash Crops				Area in Hectare, Production in Metric Tonnes		
Crops	2076/77 (2019/20)		2077/78 (2020/21)		2078/79 (2021/22)	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Oilseeds	258,141	278,325	259,101	287,038	260,645	287,344
Potato	188,098	3,131,830	198,788	3,325,231	198,256	3,410,829
Sugarcane	68,565	3,400,176	64,354	3,183,943	62,567	3,159,634
Jute	7,555	10,165	7,415	10,451	7,195	10,217
Cotton	135	140	142	147	155	172

४. दलहन

Pulses					Area in Hectare, Production in Metric Tonnes	
Crops	2076/77 (2019/20)		2077/78 (2020/21)		2078/79 (2021/22)	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Lentil	212,876	262,835	202,416	246,092	198,454	252,283
Chickpea	9,982	11,285	9,840	11,065	10,793	12,196
Pigeon Pea	16,895	17,063	16,591	16,649	15,512	15,977
Black Gram	23,056	20,440	24,500	21,633	28,383	26,114
Grass Gram	7,997	9,504	10,456	11,965	10,407	12,072
Horse Gram	6,326	6,865	13,311	15,453	12,248	14,330
Soyabean	26,775	34,544	25,758	32,178	24,921	35,138
Others	36,784	41,672	32,262	39,320	33,832	40,260
Total	**340,692**	**404,210**	**335,143**	**394,355**	**334,550**	**408,371**

५. अन्य वालीहरु

Other Crops					Area in Hectare and production in Metric Tonnes	
	Area	Production	Area	Production	Area	Production
Fruits	119,025	1,249,764	128,733	1,356,218	129,532	1,416,750
Vegetables	281,132	3,962,383	284,121	3,993,167	289,839	4,153,157
Large Cardamom	16,565	9,545	15,668	8,289	15,975	8,714
Ginger	23,500	298,945	21,912	279,206	22,441	287,813
Garlic	10,185	73,859		72,490	9,943	74,763
Turmeric	9,795	99,907	10,340	105,719	10,847	111,074
Dry Chili	10,276	68,025	12,525	87,731	12,870	83,898
Honey(No. of Hives)	248,037	3,997	249,680	4,062	248,995	5,168
Fish		97,271		104,623		108,385
Mushroom fresh		12,607		13,241		14,300

६. पशुपँक्षी

Livestock Population (in Number)

CATEGORY	2077/78	2077/78	2078/79
CATTLE	7,458,885	7,466,841	7,413,197
BUFFALOES	5,257,591	5,159,931	5,132,931
SHEEP	806,079	793,725	771,205
GOAT	12,811,953	13,442,614	13,990,703
PIGS	1,519,593	1,588,838	1,504,624
FOWL	82,598,879	73,418,077	66,803,117
DUCK	427,226	432,226	605,944
MILKING COWS	1,166,156	1,209,041	1,223,061
MILKING BUFFALOES	1,635,492	1,630,642	1,666,827
LAYING HEN	12,927,842	11,374,011	10,131,642
LAYING DUCK	191,701	220,532	302,473

७. पशुपँक्षीका उत्पादनहरु

Livestock Production

PRODUCTS	2076/77	2077/78	2078/79
MILK PRODUCTION (Mt.)	**2,301,000**	**2,479,899**	**2,566,614**
- COW MILK	920,400	1,060,487	1,101,812
- BUFF. MILK	1,380,600	1,419,412	1,464,802
MEAT (NET) PRODUCTION (Mt.)	**552,156**	**520,742**	**512,788**
- BUFF	189,517	188,172	194,090
- MUTTON (Sheep)	2,735	2,964	2,880
- CHEVON	75,023	70,755	74,241
- PORK	29,493	31,450	36,059
- CHICKEN	255,001	226,959	204,923
- DUCK	387	442	596
EGG PRODUCTION ('000 Number)	**1,620,000**	**1,493,550**	**1,330,602**
- HEN EGG	1,604,526	1,475,620	1,306,380
- DUCK EGG	15,474	17,930	24,223
WOOL PRODUCTION(Kg.)	592,687	584,000	567,412

८. नगदेवालीको जिल्लागत उत्पादन अवस्था

जुट, कपास

Jute: Area and Production by Districts, Fiscal Year 2078/79			
DISTRICT	**AREA (Ha)**	**PROD(Mt.)**	**YIELD (Mt./Ha)**
ILAM	10	12	1.20
JHAPA	533	650	1.22
MORANG	5,007	7,252	1.45
SUNSARI	1,317	1,947	1.48
SIRAHA	117	135	1.15
SAPTARI	211	221	1.05
NEPAL	7,195	10,217	1.42
Cotton: Area and Production by Districts,Fiscal Year 2078/79			
DISTRICT	**AREA (Ha)**	**PROD (Mt.)**	**YIELD (Mt./Ha)**
Dang	137	149	1.09
Banke	8	9	1.13
Bardiya	2	2	1.00
Mugu	8	12	1.50
NEPAL	155	172	1.11

कफी

Coffee: Area, Production and Yield by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22)					
S.N	Districts	Small Farmers (No.)	Plantation (Ha)	Production (MT)	Yield(Kg/Ha)
1	Arghakhanchi	1,705	130	16	123.08
2	Baglung	865	57	1	17.54
3	Bhojpur	188	19	0.8	42.11
4	Chitwan	30	7	1.5	214.29
5	Dailekh	30	3	0.3	100.00
6	Dhading	305	106	10.8	101.89
7	Dhankuta	535	296	13	43.92
8	Dolakha	150	38	2.5	65.79
9	Doti	10	2	0	-
10	Eastern Rukum	12	2	0.2	100.00
11	Gorkha	935	92	11.5	125.00
12	Gulmi	1,965	256	31	121.09
13	Ilam	2,017	252	19.4	76.98
14	Jajarkot	75	7	1	142.86
15	Kailali	5	2	0	-
16	Kaski	4,305	169	21	124.26
17	Kavrepalanchok	3,150	282	36.5	129.43
18	Khotang	255	34	1.4	41.18
19	Lalitpur	1,125	114	15.5	135.96
20	Lamjung	1,327	109	8.8	80.73
21	Makawanpur	395	28	3	107.14
22	Morang	67	12	1.6	133.33
23	Myagdi	154	23	0.5	21.74
24	Nawalpur	108	15	0.6	40.00
25	Nuwakot	1,142	215	38	176.74
26	Okhaldhunga	23	5	0.4	80.00
27	Palpa	2,325	124	17.3	139.52
28	Panchthar	130	90	7.2	80.00
29	Parbat	1,840	127	12.5	98.43
30	Pyuthan	175	37	4.5	121.62
31	Ramechhap	67	9	0.2	22.22
32	Rasuwa	85	51	5	98.04
33	Rolpa	20	2	0.1	50.00
34	Salyan	30	4	0.2	50.00
35	Sankhuwasabha	100	31	4	129.03
36	Sindhuli	116	13	0.4	30.77
37	Sindhupalchok	1,916	92	28	304.35
38	Solukhumbu	34	13	3.2	246.15
39	Surkhet	55	9	0.2	22.22
40	Syangja	2,785	325	20	61.54
41	Tanahun	576	41	6.2	151.22

Coffee: Area, Production and Yield by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22)					
S.N	**Districts**	**Small Farmers (No.)**	**Plantation (Ha)**	**Production (MT)**	**Yield(Kg/Ha)**
42	TapleJung	73	51	6.8	133.33
43	Terhathum	92	37	1.6	43.24
44	Udayapur	92	15	1.2	80.00
	Total	**31,389**	**3,346**	**354.9**	**4,206.75**

चिया

Tea by Districts and by Types , Fiscal Year 2078/79

District	CTC Production (Kg)	Orthodox Production (Kg)	Green Tea Production (Kg)	Other Production (Kg)	Total Production Area (ha)	Production Total (Kg)
Ilam	-	5,476,270	662,859	142,880	7,236	6,282,010
Panchthar	-	38,550	17,090	3,097	675	58,737
Dhankuta	-	31,517	11,433	5,000	383	47,950
Kaski	-	7,000	100	-	74	7,100
Lamjung	-	600	20	-	36	620
Terhathum	-	6,500	13,480	320	355	20,300
TapleJung	-	150	460	-	133	610
Bhojpur	-	2,500	3,000	-	111	5,500
Baglung	-	120	25	-	15	145
Sankhuwasabha	-	312	1,600	-	80	1,912
Nuwakot	-	8,800	14,750	1,250	123	24,800
Solukhumbu	-	696	40	40	12	776
Morang	-	1,110	3,450	1,423	32	5,983
Sindhupalchok	-	6,250	2,500	800	85	9,550
Udayapur	-	91	254	-	318	345
Okhaldhunga	-	-	-	-	12	-
Khotang	-	-	-	-	30	-
Chitwan	-	-	-	-	1	-
Myagdi	-	-	-	-	2	-
Sindhuli	-	-	-	-	41	-
Parbat	-	-	-	-	1	-
Kavrepalanchok	-	-	-	-	5	-
Gorkha	-	-	-	-	2	-
Dolakha	-	80	-	-	21	80
Lalitpur	-	-	1,350	1,070	32	2,420
Ramechhap	-	650	400	80	64	1,130
Pyuthan	-	15	-	-	4	15
Arghakhanchi	-	10	-	-	4	10
Kalikot	-	-	-	-	10	-
Jhapa	18,902,800	1,006,650	-	-	10,340	19,909,500
Total Nepal	**18,902,800**	**6,587,871**	**732,811**	**155,960**	**20,237**	**26,379,493**

मौरीपालन

Bee Keeping and Honey Production Status

Year	Bee Hives (No.)	Production (Mt.)
2010/11	140,850	1,365
2011/12	156,000	1,500
2012/13	169,000	1,625
2013/14	170,000	1,650
2014/15	225,000	3,000
2015/16	232,000	3,500
2016/17	240,000	3,950
2017/18	242,000	3,980
2018/19	242,500	3,990
2019/20	248,037	3,997
2020/ 21	249,680	4,062
2021/ 22	248,995	5,168

अनुसूची २ प्रादेशिक तथ्याँक

प्रधानबाली उत्पादन

Production of Major Cereal Crops by Province, Fiscal Year 2078/79 Qantity in Metric Tonnes							
Province	**Paddy**	**Maize**	**Wheat**	**Millet**	**Barley**	**Buckwheat**	**Total**
Koshi	1,263,714	920,447	147,331	98,400	1,904	5,458	2,437,254
Madhesh	1,389,205	190,816	628,909	1,669	170	-	2,210,989
Bagmati	506,789	696,409	173,472	67,628	2,564	4,893	1,450,742
Gandaki	406,336	454,265	99,038	110,151	1,702	3,123	1,074,614
Lumbini	999,522	458,376	533,072	13,711	3,676	1,749	2,010,107
Karnali	125,146	250,151	187,355	24,677	11,827	3,355	602,510
Sudurpashchim	439,913	135,933	375,390	23,226	10,314	712	985,487
Nepal	**5,130,625**	**3,106,397**	**2,144,568**	**339,462**	**32,156**	**19,290**	**10,772,498**

धान उत्पादन

Districts	Area (ha)	Production (mt)	Yield (Mt/ha)
Taplejung	6,772	20,451	3.02
Sankhuwashava	11,998	33,401	2.78
Solukhumbu	1,276	3,485	2.73
Panchthar	7,852	22,769	2.90
Illam	11,999	41,750	3.48
Terhathum	7,782	21,676	2.79
Dhankuta	6,362	24,626	3.87
Bhojpur	14,570	37,303	2.56
Khotang	12,267	32,017	2.61
Okhaldhunga	4,021	10,008	2.49

Districts	Area (ha)	Production (mt)	Yield (Mt/ha)
Udayapur	14,233	55,170	3.88
Jhapa	92,915	406,738	4.38
Morang	87,746	354,000	4.03
Sunsari	53,392	200,320	3.75
Koshi Province Total	**333,185**	**1,263,714**	**3.79**
Saptari	50,864	172,195	3.39
Siraha	48,885	164,931	3.37
Dhanusha	55,806	179,000	3.21
Mahottari	39,436	148,086	3.76
Sarlahi	45,964	159,263	3.46
Rautahat	40,529	129,765	3.20
Bara	55,198	214,553	3.89
Parsa	45,216	221,411	4.90
Madesh Province Total	**381,898**	**1,389,205**	**3.64**
Dolakha	2,872	7,094	2.47
Sindhupalchok	11,862	38,878	3.28
Rasuwa	1,245	3,525	2.83
Ramechap	8,709	19,207	2.21
Sindhuli	14,161	54,526	3.85
Kavre	10,861	38,004	3.50
Bhaktapur	3,939	20,169	5.12
Lalitpur	4,169	18,552	4.45
Kathmandu	5,955	26,499	4.45
Nuwakot	17,868	75,235	4.21
Dhading	13,632	55,038	4.04
Makwanpur	12,067	45,520	3.77
Chitwan	27,403	104,544	3.82
Bagmati Province Total	**134,743**	**506,789**	**3.77**
Manang	-	-	-
Mustang	-	-	-
Gorkha	12,586	48,250	3.83
Lamjung	14,598	46,481	3.18
Tanahu	11,007	43,962	3.99
Kaski	20,055	59,531	2.97
Parbat	8,384	33,158	3.95
Syangja	16,305	62,103	3.81
Myagdi	3,884	13,357	3.44
Baglung	5,893	20,307	3.45
Nawalparasi east	19,516	79,187	4.06
Gandaki Province Total	**112,227**	**406,336**	**3.62**
Palpa	7,775	29,621	3.81

Districts	Area (ha)	Production (mt)	Yield (Mt/ha)
Gulmi	8,190	24,924	3.04
Arghakhanchi	7,164	21,942	3.06
Nawalparasi west	19,639	72,472	3.69
Rupandehi	63,873	249,151	3.90
Kapilbastu	66,261	211,484	3.19
Dang	35,114	129,903	3.70
Banke	33,896	78,316	2.31
Bardiya	49,557	146,971	2.97
Rukum east	1,720	4,523	2.63
Pyuthan	6,029	18,597	3.08
Rolpa	4,407	11,617	2.64
Lumbini Province Total	**303,626**	**999,522**	**3.29**
Dolpa	198	348	1.76
Mugu	903	998	1.10
Humla	567	852	1.50
Jumla	2,821	4,324	1.53
Kalikot	2,454	5,464	2.23
Rukum west	1,755	4,598	2.62
Salyan	6,758	24,238	3.59
Jajarkot	2,651	9,296	3.51
Dailekh	7,987	24,125	3.02
Surkhet	12,818	50,903	3.97
Karnali Province Total	**38,912**	**125,146**	**3.22**
Bajura	4,150	10,832	2.61
Bajhang	6,367	16,553	2.60
Darchula	3,494	9,433	2.70
Achham	15,003	31,887	2.13
Doti	9,633	22,406	2.33
Baitadi	7,219	16,676	2.31
Dadeldhura	5,799	17,803	3.07
Kailali	72,377	181,859	2.51
Kanchanpur	48,745	132,465	2.72
Sudurpaschim Province Total	**172,786**	**439,913**	**2.56**
N e p a l Total	**1,477,378**	**5,130,625**	**3.47**

मकै र गहुँ उत्पादन

Maize and Wheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare (Ha), Production in Metric Tonnes (Mt), Yield in Mt/Ha						
Province	**Maize**			**Wheat**		
	Area	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**
Taplejung	11,198	38,312	3.42	1,537	2,875	1.87
Sankhuwashava	12,458	33,146	2.66	715	1,650	2.31
Solukhumbu	13,770	39,048	2.84	2,665	5,306	1.99
Panchthar	18,683	42,971	2.30	3,902	6,476	1.66
Illam	33,915	131,700	3.88	4,580	11,679	2.55
Terhathum	12,897	38,756	3.01	2,399	4,796	2.00
Dhankuta	13,467	45,114	3.35	1,302	2,733	2.10
Bhojpur	36,898	97,555	2.64	414	745	1.80
Khotang	35,845	98,079	2.74	3,530	6,531	1.85
Okhaldhunga	12,400	39,680	3.20	2,145	3,330	1.55
Udayapur	17,836	55,239	3.10	5,130	12,825	2.50
Jhapa	41,059	162,613	3.96	5,000	13,505	2.70
Morang	18,552	68,801	3.71	11,755	33,687	2.87
Sunsari	9,034	29,432	3.26	12,127	41,195	3.40
Koshi Province Total	**288,012**	**920,447**	**3.20**	**57,201**	**147,331**	**2.58**
Saptari	6,589	23,211	3.52	15,017	54,351	3.62
Siraha	3,755	14,007	3.73	11,794	41,468	3.52
Dhanusha	3,476	11,343	3.26	37,788	126,387	3.34
Mahottari	9,754	29,783	3.05	29,379	95,874	3.26
Sarlahi	10,205	35,831	3.51	22,984	77,128	3.36
Rautahat	3,513	12,821	3.65	15,991	52,888	3.31
Bara	11,940	46,653	3.91	27,103	94,650	3.49
Parsa	4,189	17,166	4.10	23,008	86,163	3.74
Madesh Province Total	**53,422**	**190,816**	**3.57**	**183,064**	**628,909**	**3.44**
Dolakha	6,171	22,155	3.59	4,246	7,515	1.77
Sindhupalchok	26,190	75,713	2.89	6,904	8,723	1.26
Rasuwa	2,524	6,310	2.50	761	1,232	1.62
Ramechap	22,367	68,286	3.05	3,674	8,560	2.33
Sindhuli	27,556	85,601	3.11	6,354	14,890	2.34
Kavre	26,010	88,550	3.40	8,860	28,700	3.24
Bhaktapur	1,900	7,750	4.08	3,150	12,409	3.94
Lalitpur	8,573	33,656	3.93	3,485	11,858	3.40
Kathmandu	6,897	29,748	4.31	3,200	11,174	3.49
Nuwakot	16,206	49,408	3.05	4,495	16,044	3.57
Dhading	19,776	45,785	2.32	4,748	15,496	3.26
Makwanpur	24,113	78,209	3.24	4,128	13,622	3.30

Maize and Wheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare (Ha), Production in Metric Tonnes (Mt), Yield in Mt/Ha						
Province	**Maize**			**Wheat**		
	Area	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**
Chitwan	28,055	105,239	3.75	5,151	23,248	4.51
Bagmati Province Total	**216,338**	**696,409**	**3.22**	**59,156**	**173,472**	**2.93**
Manang	177	351	1.98	213	500	2.35
Mustang	67	99	1.48	84	142	1.69
Gorkha	18,935	46,400	2.45	3,910	9,235	2.36
Lamjung	19,255	48,166	2.50	368	962	2.61
Tanahu	22,316	74,574	3.34	1,643	4,119	2.51
Kaski	13,583	39,229	2.97	6,820	17,201	2.52
Parbat	13,700	35,500	2.59	2,600	6,350	2.44
Syangja	28,945	97,930	3.38	5,560	16,008	2.88
Myagdi	9,435	32,200	3.41	2,530	6,272	2.48
Baglung	18,850	64,260	3.41	6,900	17,319	2.51
Nawalparasi east	5,101	15,556	3.05	7,605	20,930	2.75
Gandaki Province Total	**150,364**	**454,265**	**3.02**	**38,233**	**99,038**	**2.59**
Palpa	21,643	55,779	2.58	5,786	13,572	2.35
Gulmi	22,445	68,269	3.04	6,517	19,386	2.97
Arghakhanchi	16,955	54,975	3.24	7,340	19,955	2.72
Nawalparasi west	4,466	15,419	3.45	7,638	22,303	2.92
Rupandehi	2,751	10,752	3.91	26,118	103,167	3.95
Kapilbastu	1,334	4,451	3.34	26,292	98,184	3.73
Dang	24,900	77,847	3.13	12,690	39,694	3.13
Banke	19,545	62,192	3.18	23,500	79,000	3.36
Bardiya	5,350	20,008	3.74	23,500	79,500	3.38
Rukum east	5,037	14,559	2.89	3,273	8,952	2.74
Pyuthan	12,158	35,626	2.93	8,690	24,959	2.87
Rolpa	12,335	38,500	3.12	8,596	24,400	2.84
Lumbini Province Total	**148,920**	**458,376**	**3.08**	**159,940**	**533,072**	**3.33**
Dolpa	2,204	2,798	1.27	2,805	4,010	1.43
Mugu	1,120	2,350	2.10	1,795	1,870	1.04
Humla	219	252	1.15	1,172	1,526	1.30
Jumla	4,200	6,720	1.60	2,355	5,290	2.25
Kalikot	3,036	8,535	2.81	5,508	8,567	1.56
Rukum west	8,350	31,954	3.83	9,385	22,247	2.37
Salyan	19,335	60,256	3.12	13,217	41,610	3.15
Jajarkot	10,500	34,650	3.30	10,432	26,080	2.50
Dailekh	18,680	55,880	2.99	13,710	33,801	2.47
Surkhet	13,252	46,756	3.53	12,191	42,354	3.47

Maize and Wheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare (Ha), Production in Metric Tonnes (Mt), Yield in Mt/Ha						
Province	**Maize**			**Wheat**		
	Area	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**
Karnali Province Total	**80,896**	**250,151**	**3.09**	**72,570**	**187,355**	**2.58**
Bajura	3,293	4,850	1.47	10,450	15,675	1.50
Bajhang	4,050	6,599	1.63	10,927	21,944	2.01
Darchula	5,530	15,401	2.78	5,962	9,658	1.62
Achham	6,688	20,714	3.10	14,730	24,676	1.68
Doti	3,998	12,038	3.01	14,302	28,162	1.97
Baitadi	10,864	32,078	2.95	15,400	24,122	1.57
Dadeldhura	3,810	11,430	3.00	8,744	23,905	2.73
Kailali	6,130	21,289	3.47	34,944	125,252	3.58
Kanchanpur	3,250	11,534	3.55	31,355	101,995	3.25
Sudurpaschim Province Total	**47,613**	**135,933**	**2.85**	**146,814**	**375,390**	**2.56**
N e p a l	**985,565**	**3,106,397**	**3.15**	**716,978**	**2,144,568**	**2.99**

कोदो, फापर र जौ उत्पादन

Millet-Barley-Buckwheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), Yield in Mt/Ha									
Province	**Millet**			**Buckwheat**		**Barley**			
	Area	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**
Taplejung	2,987	4,242	1.42	131	174	1.32	269	405	1.51
Sankhuwashava	6,664	8,664	1.30	18	23	1.26	12	16	1.34
Solukhumbu	2,105	2,830	1.34	339	358	1.05	162	193	1.19
Panchthar	3,738	6,217	1.66	57	61	1.07	299	431	1.44
Illam	1,600	2,525	1.58	25	41	1.64	49	59	1.20
Terhathum	2,505	2,956	1.18	27	27	1.00	64	85	1.33
Dhankuta	7,230	8,759	1.21	5	8	1.79	-	-	-
Bhojpur	5,284	6,657	1.26	36	39	1.08	10	15	1.50
Khotang	22,315	31,308	1.40	622	734	1.18	341	522	1.53
Okhaldhunga	8,251	15,378	1.86	105	111	1.06	75	107	1.43
Udayapur	2,768	5,147	1.86	21	23	1.07	29	43	1.48
Jhapa	1,000	1,300	1.30	1,850	3,224	1.74	4	7	1.75
Morang	1,531	1,833	1.20	245	255	1.04	-	-	-
Sunsari	505	585	1.16	299	380	1.27	14	22	1.57
Koshi Total	**68,483**	**98,400**	**1.44**	**3,780**	**5,458**	**1.44**	**1,327**	**1,904**	**1.43**
Saptari	183	231	1.26	-	-	-	-	-	-
Siraha	440	458	1.04	-	-	-	-	-	-

Millet-Barley-Buckwheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), Yield in Mt/Ha									
Province	**Millet**			**Buckwheat**			**Barley**		
	Area	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**	**Area**	**Production**	**Yield**
Dhanusha	176	180	1.02	-	-	-	1	2	1.50
Mahottari	-	-	-	-	-	-	8	9	1.18
Sarlahi	709	638	0.90	-	-	-	260	290	1.12
Rautahat	71	74	1.04	-	-	-	3	5	1.57
Bara	76	88	1.16	-	-	-	38	41	1.08
Parsa	-	-	-	-	-	-	29	42	1.46
Madesh Total	**1,656**	**1,669**	**1.01**	**-**	**-**	**-**	**141**	**170**	**1.20**
Dolakha	3,659	4,854	1.33	1,057	1,160	1.10	136	165	1.21
Sindhupalchok	17,350	18,500	1.07	226	206	0.91	172	205	1.19
Rasuwa	898	1,032	1.15	21	19	0.90	243	335	1.38
Ramechap	4,989	5,690	1.14	20	20	0.96	63	85	1.35
Sindhuli	11,700	11,089	0.95	644	651	1.01	41	65	1.59
Kavre	3,505	4,530	1.29	548	597	1.09	378	658	1.74
Bhaktapur	110	117	1.06	4	5	1.03	17	29	1.71
Lalitpur	600	804	1.34	57	58	1.03	38	55	1.45
Kathmandu	770	1,300	1.69	7	7	0.98	2	4	1.51
Nuwakot	5,110	7,234	1.42	219	231	1.05	155	198	1.28
Dhading	6,940	7,445	1.07	114	119	1.04	301	385	1.28
Makwanpur	2,650	3,340	1.26	394	427	1.08	265	352	1.33
Chitwan	1,478	1,693	1.15	1,300	1,393	1.07	15	28	1.87
Bagmati Total	**59,759**	**67,628**	**1.18**	**4,610**	**4,893**	**1.18**	**1,826**	**2,564**	**1.18**
Manang	-	-	-	361	610	1.88	111	175	1.58
Mustang	-	-	-	568	805	1.42	255	495	1.94
Gorkha	12,180	14,820	1.22	332	472	1.42	110	141	1.28
Lamjung	7,793	9,473	1.22	19	18	0.95	16	28	1.75
Tanahu	6,729	7,700	1.14	217	219	1.01	5	6	1.13
Kaski	13,604	21,060	1.55	15	17	1.19	8	8	1.00
Parbat	8,592	9,560	1.11	193	254	1.32	80	105	1.31
Syangja	16,501	20,346	1.23	273	294	1.08	6	6	1.00
Myagdi	2,958	3,652	1.23	178	197	1.11	275	395	1.44
Baglung	18,456	23,247	1.26	98	140	1.43	90	120	1.33
Nawalparasi east	259	292	1.13	99	98	0.99	205	223	1.09
Gandaki Total	**87,072**	**110,151**	**1.27**	**2,352**	**3,123**	**1.33**	**1,161**	**1,702**	**1.47**
Palpa	2,684	3,762	1.40	438	403	0.92	24.0	24.2	1.01

Millet-Barley-Buckwheat by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22) Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), Yield in Mt/Ha									
Province	Millet			Buckwheat			Barley		
	Area	Production	Yield	Area	Production	Yield	Area	Production	Yield
Gulmi	2,927	3,817	1.30	275	513	1.87	426	353	0.83
Arghakhanchi	511	577	1.13	350	450	1.28	375	388	1.03
Nawalparasi west	228	238	1.04	6	7	1.28	5	6	1.23
Rupandehi	46	53	1.14	-	-	-	74	145	1.96
Kapilbastu	-	-	-	18	17		177	330	1.87
Dang	14	15	1.06	57	63	1.11	23	28	1.23
Banke	-	-	-	-	-	-	8	11	1.37
Bardiya	-	-	-	-	-	-	8	12	1.50
Rukum east	641	833	1.30	163	187	1.15	962	967	1.01
Pyuthan	2,205	2,918	1.32	11	14	1.27	736	787	1.07
Rolpa	1,126	1,498	1.33	102	95	0.93	620	625	1.01
Lumbini Total	**10,383**	**13,711**	**1.32**	**1,419**	**1,749**	**1.23**	**3,437**	**3,676**	**1.07**
Dolpa	280	310	1.11	986	858	0.87	334	345	1.03
Mugu	4,264	4,996	1.17	677	637	0.94	994	1,205	1.21
Humla	1,308	1,607	1.23	911	960	1.05	642	811	1.26
Jumla	3,737	5,191	1.39	243	285	1.17	3,003	4,615	1.54
Kalikot	1,241	1,662	1.34	139	159	1.15	647	772	1.19
Rukum west	466	633	1.36	165	206	1.25	480	702	1.46
Salyan	1,231	1,314	1.07	74	89	1.19	749	1,275	1.70
Jajarkot	1,833	2,387	1.30	35	44	1.25	595	784	1.32
Dailekh	2,760	3,080	1.12	32	32	1.01	185	212	1.15
Surkhet	2,995	3,497	1.17	56	85	1.52	630	1,105	1.75
Karnali Total	**20,115**	**24,677**	**1.23**	**3,318**	**3,355**	**1.01**	**8,259**	**11,827**	**1.43**
Bajura	5,870	5,907	1.01	255	267	1.05	1,470	1,970	1.34
Bajhang	2,761	3,525	1.28	105	143	1.36	2,354	4,102	1.74
Darchula	1,263	1,589	1.26	109	113	1.04	1,087	1,598	1.47
Achham	3,857	4,912	1.27	83	76	0.92	412	455	1.10
Doti	4,570	5,833	1.28	14	14	0.96	240	321	1.34
Baitadi	354	408	1.15	17	20	1.18	671	812	1.21
Dadeldhura	572	647	1.13	34	45	1.32	205	355	1.73
Kailali	356	404	1.13	27	34	1.26	410	469	1.14
Kanchanpur	-	-	-	-	-	-	133	232	1.74
Sudurpaschi Total	**19,603**	**23,226**	**1.18**	**644**	**712**	**1.10**	**6,982**	**10,314**	**1.48**
N e p a l	**267,071**	**339,462**	**1.27**	**16,123**	**19,290**	**1.20**	**23,134**	**32,156**	**1.39**

नगदेवाली

Major Cash Crops by Provinces, Fiscal year 2078/79 Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), and Yield in Mt/Ha									
Province	Oilseed			Sugarcane			Potato		
	Area	Production	Yield	Area	Production	Yield	Area	Production	Yield
Koshi	46,704	53,850	1.15	5,569	322,156	57.85	58,813	1,010,202	17.18
Madhesh	65,149	70,244	1.08	42,696	2,093,884	49.04	27,648	446,390	16.15
Bagmati	29,384	32,014	1.09	55	2,335	46.00	35,159	701,188	19.94
Gandaki	9,666	10,012	1.04	272	12,251	45.01	20,263	340,633	16.81
Lumbini	65,327	71,852	1.10	7,633	371,150	48.62	25,900	412,164	15.91
Karnali	14,343	15,929	1.11	5	34	6.80	13,919	237,598	17.07
Sudurpashchim	30,073	33,443	1.11	6,337	357,824	56.47	16,554	262,655	15.87
Nepal	**260,645**	**287,344**	**1.10**	**62,567**	**3,159,634**	**50.50**	**198,256**	**3,410,829**	**17.20**

Cash Crops by Districts, Fiscal Year 2078/79

Area in Hectare(Ha), Production in Metric Tonnes(Mt), and Yield in Mt/Ha

District	Oilseed			Sugarcane			Potato		
	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield
Taplejung	450	542	1.21	-	-	-	3,264	59,485	18.22
Sankhuwasabha	491	439	0.89	83	913	11.00	2,695	39,131	14.52
Solukhumbu	192	128	0.67	-	-	-	5,643	99,755	17.68
Panchthar	949	997	1.05	2	18	9.00	2,510	45,582	18.16
Illam	801	849	1.06	14	42	3.00	5,995	108,629	18.12
Terhathum	507	409	0.81	-	-	-	3,029	51,705	17.07
Dhankuta	688	668	0.97	50	985	19.70	2,120	41,666	19.65
Bhojpur	351	322	0.92	10	110	11.00	2,773	50,469	18.20
Khotang	1,060	975	0.92	-	-	-	2,913	45,443	15.60
Okhaldhunga	501	316	0.63	4	37	9.25	2,944	43,571	14.80
Udayapur	5,131	4,282	0.83	-	-	-	2,015	31,051	15.41
Jhapa	8,606	10,315	1.20	165	4,455	27.00	13,780	218,413	15.85
Morang	15,202	17,408	1.15	1,830	106,323	58.10	6,042	121,442	20.10
Sunsari	11,777	16,200	1.38	3,411	209,273	58.87	3,090	53,859	17.43
Koshi Total	**46,704**	**53,850**	**1.15**	**5,569**	**322,156**	**57.85**	**58,813**	**1,010,202**	**17.18**
Saptari	6,775	7,248	1.07	201	8,062	40.11	4,213	67,828	16.10
Siraha	8,053	8,170	1.01	3,500	166,250	47.50	3,190	50,473	15.82

District	Oilseed			Sugarcane			Potato		
	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield
Dhanusha	5,132	5,301	1.03	3,600	163,000	45.28	2,631	42,118	16.01
Mahottari	5,645	5,809	1.03	5,600	274,987	49.10	2,650	42,400	16.00
Sarlahi	14,150	16,883	1.19	15,673	795,345	50.75	2,539	39,731	15.65
Rautahat	9,751	10,298	1.06	6,942	343,199	49.44	2,797	48,955	17.50
Bara	6,033	6,160	1.02	4,230	192,000	45.39	6,420	102,720	16.00
Parsa	9,611	10,375	1.08	2,950	151,040	51.20	3,208	52,165	16.26
Madhesh Total	**65,149**	**70,244**	**1.08**	**42,696**	**2,093,884**	**49.04**	**27,648**	**446,390**	**16.15**
Dolakha	349	296	0.85				3,079	55,948	18.17
Sindhupalchok	453	421	0.93				3,415	58,055	17.00
Rasuwa	467	463	0.99				2,595	45,387	17.49
Ramechap	1,328	1,435	1.08				3,378	49,924	14.78
Sindhuli	5,484	5,134	0.94				2,353	42,166	17.92
Kavre	467	474	1.02				8,909	194,766	21.86
Bhaktapur	531	528	0.99				1,085	26,583	24.50
Lalitpur	2,881	3,071	1.07				1,145	23,816	20.80
Kathmandu	540	605	1.12				2,546	63,650	25.00
Nuwakot	746	854	1.14				4,453	81,263	18.25
Dhading	279	225	0.81	5	230	46.00	1,800	35,100	19.50
Makwanpur	2,039	2,256	1.11				4,935	105,214	21.32
Chitwan	13,825	16,252	1.18	50	2,105	42.10	1,960	33,320	17.00
Bagmati Total	**29,384**	**32,014**	**1.09**	**55**	**2,335**	**46.00**	**35,159**	**701,188**	**19.94**
Manang	5	4	0.80				745	14,975	20.10
Mustang	27	25	0.91				320	5,792	18.10
Gorkha	565	449	0.80				2,550	51,255	20.10
Lamjung	1,207	1,154	0.96				1,975	38,503	19.49
Tanahu	594	619	1.04	20	829	41.04	1,856	29,882	16.10
Kaski	560	424	0.76	7	269	38.43	1,752	24,700	14.10
Parbat	380	358	0.94				1,340	18,790	14.02
Syangja	330	269	0.82				1,945	32,093	16.50
Myagdi	334	342	1.02				1,545	23,793	15.40
Baglung	975	975	1.00	12	468	39.00	3,120	50,700	16.25
Nawalparasi east	4,691	5,394	1.15	233	10,685	45.86	3,115	50,152	16.10
Gandaki Total	**9,666**	**10,012**	**1.04**	**272**	**12,251**	**45.01**	**20,263**	**340,633**	**16.81**
Palpa	1,170	1,199	1.02	32	432	13.50	798	12,050	15.10
Gulmi	734	723	0.98	132	4,884	37.00	835	14,183	16.99
Arghakhanchi	1,522	1,535	1.01	5	235	47.00	791	12,656	16.00
Nawalparasi west	4,629	4,918	1.06	3,255	153,945	47.30	1,604	22,456	12.95
Rupandehi	7,381	7,554	1.02	370	16,450	44.46	2,345	34,354	14.65
Kapilbastu	3,865	4,509	1.17	3,540	185,880	52.51	2,586	38,810	15.01

District	Oilseed			Sugarcane			Potato		
	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield	Area	Prod.	Yield
Dang	19,628	23,030	1.17	-	-	-	2,475	39,600	16.00
Banke	7,798	8,748	1.12	60	2,340	39.00	3,000	50,700	16.90
Bardiya	16,816	17,753	1.06	220	6,820	31.00	4,255	69,782	16.40
Rukum east	375	391	1.04	5	235	47.00	4,246	70,051	16.50
Pyuthan	998	1,107	1.11	12	420	35.00	1,615	25,275	15.65
Rolpa	414	388	0.94	2	58	29.00	1,350	22,248	16.48
Lumbini Total	**65,327**	**71,852**	**1.10**	**7,633**	**371,150**	**48.62**	**25,900**	**412,164**	**15.91**
Dolpa	12	12	1.04				745	14,230	19.10
Mugu	54	46	0.86				710	12,780	18.00
Humla	117	121	1.03				856	15,669	18.31
Jumla	145	144	0.99				2,300	43,227	18.79
Kalikot	273	262	0.96				1,245	21,451	17.23
Rukum west	522	491	0.94				414	6,405	15.47
Salyan	2,935	3,232	1.10	5	34	6.80	1,780	32,458	18.23
Jajarkot	668	643	0.96				1,630	24,939	15.30
Dailekh	1,160	1,424	1.23				1,989	34,940	17.57
Surkhet	8,458	9,555	1.13				2,250	31,500	14.00
Karnali Total	**14,343**	**15,929**	**1.11**	**5**	**34**	**6.80**	**13,919**	**237,598**	**17.07**
Bajura	224	142	0.63	10	170	17.00	1,655	24,991	15.10
Bajhang	154	184	1.20				1,545	22,866	14.80
Darchula	126	104	0.82	52	1,601	30.79	985	10,789	10.95
Achham	620	636	1.03	2	70	45.00	1,012	14,674	14.50
Doti	830	830	1.00	14	565	40.36	1,948	27,856	14.30
Baitadi	162	173	1.07	260	4,160	16.00	1,245	20,480	16.45
Dadeldhura	535	601	1.12				1,440	25,286	17.56
Kailali	18,296	20,399	1.11	234	9,970	42.61	4,859	85,033	17.50
Kanchanpur	9,127	10,370	1.14	5,765	341,288	59.20	1,865	30,679	16.45
Ssudurpashchim Total	**30,073**	**33,443**	**1.11**	**6,337**	**357,824**	**56.47**	**16,554**	**262,655**	**15.87**
N e p a l	**260,645**	**287,344**	**1.10**	**62,567**	**3,159,634**	**50.50**	**198,256**	**3,410,829**	**17.20**

पशुपालन

Livestock Population by Dstricts ,Fiscal Year 2078/79 (2021/22) **Unit: Number**

District	CATTLE	BUFFALOES	SHEEP	GOAT	PIGS	FOWL	DUCK
Bhojpur	92,627	53,971	6,141	103,605	45,539	311,277	2,050
Dhankuta	95,229	18,899	571	193,442	30,776	567,907	3,384
Ilam	159,110	23,561	132	166,747	29,935	506,024	979
Jhapa	282,732	78,908	41	335,670	69,730	1,267,916	18,763
Khotang	87,692	59,562	5,910	140,391	46,018	350,459	3,210
Morang	445,191	111,403	423	399,215	56,307	1,446,312	57,363
Okhaldhunga	58,718	49,887	7,509	153,420	60,318	290,419	425
Panchthar	103,816	41,107	1,224	131,554	43,782	358,060	757
Sankhuwasabha	97,007	42,334	12,462	169,105	34,379	418,787	590
Solukhumbu	47,254	42,278	8,375	92,561	23,582	236,189	929

District	CATTLE	BUFFALOES	SHEEP	GOAT	PIGS	FOWL	DUCK
Sunsari	317,662	167,955	2,773	287,395	57,147	1,054,005	19,720
Taplejung	53,985	17,562	5,199	90,144	26,854	234,587	1,099
Terhathum	66,075	23,227	5,058	128,780	29,862	220,443	2,114
Udayapur	131,687	107,991	764	307,681	53,540	696,908	14,048
Subtotal koshi	**2,038,784**	**838,646**	**56,582**	**2,699,709**	**607,770**	**7,959,295**	**125,431**
Bara	171,992	175,637	275	310,701	23,042	578,423	12,677
Dhanusha	164,925	73,918	492	254,335	6,477	913,612	48,109
Mahottari	141,646	78,209	624	218,595	14,113	654,939	7,896
Parsa	94,659	59,512	178	129,186	9,690	932,113	8,127
Rautahat	142,255	87,354	-	230,958	9,407	325,768	9,884
Saptari	279,775	202,710	2,319	221,841	24,528	1,136,773	25,839
Sarlahi	234,669	99,797	1,030	258,188	9,760	532,197	10,623
Siraha	108,082	98,790	1,070	145,512	6,314	926,262	12,213
Sub total Madhesh	**1,338,003**	**875,927**	**5,988**	**1,769,317**	**103,330**	**6,000,088**	**135,368**
Bhaktapur	29,885	9,203	1,023	44,660	15,934	2,288,224	7,254
Chitwan	103,132	77,896	3,087	256,993	15,454	16,722,623	28,615
Dhading	135,057	96,962	9,512	193,815	17,086	2,213,624	2,099
Dolakha	76,923	56,608	11,133	188,319	8,775	502,341	824
Kathmandu	52,470	39,333	1,190	46,394	34,358	2,664,366	21,334
Kabhrepalanchok	150,554	149,683	3,719	315,688	12,074	2,458,908	4,770
Lalitpur	23,755	59,339	2,400	76,735	10,181	1,404,979	17,394
Makwanpur	110,981	111,084	2,857	305,819	9,888	2,005,828	4,220
Nuwakot	126,771	99,304	14,428	353,859	10,665	806,839	830
Ramechhap	72,027	44,687	2,495	241,402	12,090	294,540	389
Rasuwa	13,828	6,064	26,897	43,507	1,016	98,348	350
Sindhuli	135,966	67,160	465	313,950	11,845	1,083,312	6,562
Sindhupalchok	58,142	64,443	9,808	212,758	8,372	450,521	833
Subtotal bagmati	**1,089,492**	**881,767**	**89,012**	**2,593,898**	**167,740**	**32,994,453**	**95,474**
Baglung	20,506	80,496	8,786	141,779	11,411	375,288	3,640
Gorkha	60,682	58,950	17,450	309,413	11,892	510,898	2,231
Kaski	41,368	49,705	12,353	177,015	23,961	2,394,101	44,121
Lamjung	18,529	36,401	12,287	139,292	7,123	309,161	48
Manang	1,827	-	2,726	5,858	63	6,853	-
Mustang	5,973	113	4,368	49,839	33	9,774	102
Myagdi	28,883	23,200	25,576	110,601	2,241	203,278	1,450
Nawalparasi east	70,577	59,157	2,177	132,280	24,827	858,172	43,000
Parbat	14,888	29,035	2,805	57,994	7,602	286,317	4,793
Syangja	23,638	95,621	2,157	274,313	24,030	462,934	-
Tanahun	48,809	52,788	669	449,853	56,262	570,640	12,694
Subtotal gandaki	**335,680**	**485,466**	**91,355**	**1,848,238**	**169,444**	**5,987,416**	**112,079**
Arghakhanchi	37,526	90,178	1,100	140,835	2,685	475,258	2,286
Banke	211,244	194,484	9,970	328,963	72,314	1,104,334	2,544
Bardiya	116,599	130,955	11,574	216,380	36,609	469,458	2,441
Dang	135,242	145,283	32,530	321,382	88,053	2,894,916	15,723
Gulmi	42,390	48,277	6,099	158,680	10,952	245,804	878

District	CATTLE	BUFFALOES	SHEEP	GOAT	PIGS	FOWL	DUCK
Kapilbastu	156,096	148,732	12,215	280,011	22,676	638,153	6,371
Nawalparasi west	75,036	64,859	2,939	101,069	37,969	528,715	35,433
Palpa	72,454	92,664	2,652	229,771	26,963	728,411	4,379
Pyuthan	71,531	75,900	13,217	192,053	10,515	312,250	1,116
Rolpa	98,440	55,940	13,451	214,633	34,901	480,545	563
Rukum east	17,037	17,827	21,512	66,012	9,814	124,124	609
Rupandehi	97,446	164,330	4,294	252,660	16,586	1,311,453	28,835
Subtotal lumbini	**1,131,041**	**1,229,429**	**131,555**	**2,502,449**	**370,039**	**9,313,421**	**101,178**
Dailekh	81,383	57,055	15,775	247,394	11,250	155,806	1,250
Dolpa	22,366	3,285	36,256	55,413	101	40,826	95
Humla	16,696	2,815	28,969	76,933	110	14,861	161
Jajarkot	38,911	32,344	24,740	124,573	2,574	146,548	724
Jumla	65,049	3,556	76,583	46,831	303	64,918	5,164
Kalikot	24,697	28,471	33,888	88,697	1,526	60,820	1,565
Mugu	38,093	13,719	39,795	49,988	73	12,093	343
Rukum west	26,532	51,548	26,461	173,077	3,110	389,083	3,608
Salyan	118,447	70,243	14,807	330,644	11,653	412,522	2,946
Surkhet	53,763	39,816	6,003	350,855	11,622	336,096	6,697
Subtotal karnali	**485,936**	**302,852**	**303,277**	**1,544,405**	**42,322**	**1,633,575**	**22,553**
Achham	43,381	35,928	3,186	117,813	364	84,016	316
Baitadi	122,316	50,930	535	132,341	608	28,418	237
Bajhang	119,752	31,497	26,574	84,998	1,890	47,724	413
Bajura	83,233	22,339	19,763	80,015	1,482	52,711	440
Dadeldhura	88,970	22,006	445	144,694	1,154	63,889	207
Darchula	66,227	30,945	22,966	70,215	510	35,973	225
Doti	107,040	48,927	665	122,529	2,283	123,181	178
Kailali	212,009	161,416	14,635	145,469	22,655	1,483,613	7,587
Kanchanpur	151,332	114,859	4,666	134,614	13,034	995,344	4,258
Subtotal sudurpaschim	**994,259**	**518,846**	**93,435**	**1,032,688**	**43,979**	**2,914,868**	**13,861**
Nepal	**7,413,197**	**5,132,931**	**771,205**	**13,990,703**	**1,504,624**	**66,803,117**	**605,944**

दुग्ध उत्पादन

Milking Population and its Production(Mt) by District , Fiscal Year 2078/79

District	MILKING COWS NO.	MILKING BUFFALOES NO.	COW MILK	BUFFALOES MILK	MILK PRODUCED
Bhojpur	15,006	17,001	8,543	9,751	18,294
Dhankuta	14,951	5,896	10,117	3,957	14,074
Ilam	23,707	7,634	26,483	5,948	32,431
Jhapa	56,405	26,920	62,578	23,743	86,320
Khotang	13,680	16,916	7,716	9,978	17,693
Morang	78,354	36,589	87,290	32,623	119,913
Okhaldhunga	8,396	14,113	4,890	9,452	14,342
Panchthar	15,248	12,168	10,050	8,560	18,611
Sankhuwasabha	15,133	11,515	9,160	7,443	16,603
Solukhumbu	7,372	11,288	4,449	6,897	11,346
Sunsari	54,002	58,136	62,917	54,433	117,350
Taplejung	7,207	5,005	4,025	2,925	6,950

District	MILKING COWS NO.	MILKING BUFFALOES NO.	COW MILK	BUFFALOES MILK	MILK PRODUCED
Terhathum	9,218	7,897	6,103	5,420	11,523
Udayapur	20,675	33,261	16,861	24,252	41,113
Subtotal koshi	**339,352**	**264,339**	**321,181**	**205,382**	**526,563**
Bara	25,455	54,432	24,445	50,748	75,193
Dhanusha	24,656	23,240	22,476	20,876	43,352
Mahottari	20,893	24,494	18,071	21,873	39,945
Parsa	13,962	19,475	14,443	18,689	33,132
Rautahat	20,698	27,392	15,741	25,674	41,415
Saptari	40,567	64,004	35,271	61,770	97,042
Sarlahi	34,731	32,079	30,042	29,775	59,817
Siraha	15,077	30,379	11,102	28,507	39,609
Subtotal Madhesh	**196,040**	**275,497**	**171,592**	**257,912**	**429,504**
Bhaktapur	5,379	3,304	8,678	3,178	11,856
Chitwan	19,853	28,992	31,328	27,944	59,272
Dhading	20,394	30,720	19,438	25,282	44,720
Dolakha	10,936	18,681	8,662	15,849	24,511
Kathmandu	11,150	15,025	18,348	14,873	33,221
Kabhrepalanchok	27,476	57,043	32,906	57,852	90,758
Lalitpur	4,561	23,440	5,478	28,472	33,950
Makwanpur	20,429	36,102	21,223	30,997	52,220
Nuwakot	20,283	29,891	18,898	24,306	43,204
Ramechhap	10,084	14,255	9,592	11,514	21,106
Rasuwa	2,005	1,686	1,187	1,062	2,249
Sindhuli	20,939	21,458	21,021	17,923	38,944
Sindhupalchok	9,303	20,944	7,294	18,899	26,193
Subtotal Bagmati	**182,792**	**301,539**	**204,053**	**278,151**	**482,204**
Baglung	4,511	27,691	3,320	26,730	30,051
Gorkha	12,440	20,509	8,860	19,887	28,747
Kaski	11,831	20,930	13,312	24,456	37,768
Lamjung	4,901	14,488	3,662	12,856	16,518
Manang	367	-	168	-	168
Mustang	1,075	32	610	16	626
Myagdi	5,199	6,264	3,077	4,584	7,661
Nawalparasi east	18,421	23,367	20,579	24,266	44,845
Parbat	3,581	10,747	2,797	10,425	13,222
Syangja	5,204	32,107	3,819	30,358	34,177
Tanahun	12,300	18,756	10,175	20,373	30,548
Subtotal Gandaki	**79,830**	**174,890**	**70,380**	**173,951**	**244,330**
Arghakhanchi	5,741	25,791	4,329	23,719	28,048
Banke	34,665	60,679	32,754	53,033	85,787
Bardiya	18,516	45,179	18,487	38,311	56,797
Dang	22,450	46,781	18,089	39,250	57,339
Gulmi	6,910	14,531	4,775	12,290	17,066
Kapilbastu	24,975	43,876	25,436	39,538	64,974
Nawalparasi west	14,107	21,970	14,880	20,652	35,532
Palpa	11,738	28,818	9,527	26,408	35,935
Pyuthan	11,588	22,087	7,112	17,965	25,077

District	MILKING COWS NO.	MILKING BUFFALOES NO.	COW MILK	BUFFALOES MILK	MILK PRODUCED
Rolpa	16,735	15,887	10,231	11,360	21,592
Rukum east	2,590	5,244	1,588	4,417	6,006
Rupandehi	21,048	64,089	25,820	55,723	81,543
Subtotal lumbini	**191,063**	**394,932**	**173,029**	**342,667**	**515,696**
Dailekh	12,126	18,318	7,451	12,904	20,355
Dolpa	3,333	1,005	1,645	586	2,230
Humla	2,554	852	1,261	493	1,753
Jajarkot	5,914	9,016	2,920	6,326	9,246
Jumla	8,977	1,047	4,676	640	5,315
Kalikot	3,334	8,513	1,724	4,914	6,637
Mugu	5,523	3,827	2,856	2,339	5,194
Rukum west	3,980	14,536	2,764	10,590	13,354
Salyan	19,307	21,846	13,622	17,031	30,653
Surkhet	8,602	13,617	6,722	11,294	18,016
Subtotal karnali	**73,651**	**92,577**	**45,639**	**67,115**	**112,754**
Achham	7,375	9,556	3,908	7,411	11,319
Baitadi	19,448	15,534	11,886	12,054	23,940
Bajhang	13,292	8,963	7,643	6,319	13,962
Bajura	14,399	6,136	7,537	4,349	11,886
Dadeldhura	15,392	6,187	9,476	4,822	14,298
Darchula	10,199	7,936	4,639	5,035	9,674
Doti	17,447	16,390	10,687	13,310	23,997
Kailali	35,617	54,882	34,589	51,472	86,061
Kanchanpur	27,164	37,469	25,573	34,852	60,426
Subtotal sudurpaschim	**160,334**	**163,053**	**115,938**	**139,624**	**255,563**
Nepal	**1,223,061**	**1,666,827**	**1,101,812**	**1,464,802**	**2,566,614**

Wool Production by Districts, Fiscal Year 2078/79 (2021/22)

District	SHEEPS NO.	SHEEP WOOL PRODUCED in Kg
Bhojpur	6,141	4,191
Dhankuta	571	386
Ilam	132	86
Jhapa	41	16
Khotang	5,910	4,006
Morang	423	189
Okhaldhunga	7,509	5,342
Panchthar	1,224	854
Sankhuwasabha	12,462	8,972
Solukhumbu	8,375	5,839
Sunsari	2,773	1,175
Taplejung	5,199	3,787
Terhathum	5,058	3,809
Udayapur	764	493
Subtotal koshi	**56,582**	**39,147**
Bara	275	115
Dhanusha	492	198
Mahottari	624	260
Parsa	178	71

District	SHEEPS NO.	SHEEP WOOL PRODUCED in Kg
Rautahat	-	-
Saptari	2,319	957
Sarlahi	1,030	446
Siraha	1,070	474
Subtotal Madhesh	**5,988**	**2,521**
Bhaktapur	1,023	555
Chitwan	3,087	1,717
Dhading	9,512	6,589
Dolakha	11,133	7,534
Kathmandu	1,190	670
Kabhreplanchok	3,719	2,073
Lalitpur	2,400	1,127
Makwanpur	2,857	1,424
Nuwakot	14,428	12,913
Ramechhap	2,495	1,769
Rasuwa	26,897	18,695
Sindhuli	465	292
Sindhupalchok	9,808	7,569
Subtotal Bagmati	**89,012**	**62,927**
Baglung	8,786	6,365
Gorkha	17,450	13,610
Kaski	12,353	7,176
Lamjung	12,287	7,677
Manang	2,726	2,548
Mustang	4,368	3,890
Myagdi	25,576	20,954
Nawalparasi east	2,177	1,054
Parbat	2,805	2,226
Syangja	2,157	1,578
Tanahun	669	459
Subtotal Gandaki	**91,355**	**67,536**
Arghakhanchi	1,100	846
Banke	9,970	4,849
Bardiya	11,574	5,287
Dang	32,530	13,842
Gulmi	6,099	4,779
Kapilbastu	12,215	5,569
Nawalparasi west	2,939	1,190
Palpa	2,652	1,738
Pyuthan	13,217	8,836
Rolpa	13,451	10,192
Rukum east	21,512	14,229
Rupandehi	4,294	2,034
Subtotal lumbini	**131,555**	**73,389**
Dailekh	15,775	11,232
Dolpa	36,256	30,406
Humla	28,969	24,139
Jajarkot	24,740	19,619
Jumla	76,583	68,984
Kalikot	33,888	28,688
Mugu	39,795	35,177

District	SHEEPS NO.	SHEEP WOOL PRODUCED in Kg
Rukum west	26,461	19,641
Salyan	14,807	10,471
Surkhet	6,003	4,456
Subtotal karnali	**303,277**	**252,811**
Achham	3,186	2,429
Baitadi	535	416
Bajhang	26,574	22,837
Bajura	19,763	16,750
Dadeldhura	445	344
Darchula	22,966	17,604
Doti	665	452
Kailali	14,635	6,223
Kanchanpur	4,666	2,025
Subtotal sudurpaschim	**93,435**	**69,080**
Nepal total	**771,205**	**567,412**

माछा उत्पादन

Fish Production by Water Surface Area and by Districts, Fiscal Year 2078/79

District	Pond's No.	Water Surface Area (Ha.)	Total Fish Production (MT.)	Yield (Kg./Ha.)
Taplejung	30	0	0	1,250
Sankhuwashava	74	2	3	1,500
Sulukhumbu	45	1	1	955
Panchthar	76	7	7	1,021
Ilam	117	16	17	1,108
Terhathum	70	5	5	1,040
Dhankuta	100	3	4	1,400
Bhojpur	45	1	1	1,286
Khotang	60	5	6	1,151
Okhaldhunga	60	1	1	1,063
Udayapur	400	66	261	3,943
Jhapa	2,295	372	1,822	4,895
Morang	4,803	875	4,805	5,491
Sunsari	2,013	574	3,205	5,584
Koshi subtotal	**10,188**	**1,929**	**10,140**	**5,258**
Saptari	2,740	1,065	5,815	5,460
Siraha	2,223	886	4,317	4,872
Dhanusha	2,852	1,307	7,985	6,109
Mahottari	2,200	985	4,150	4,213
Sarlahi	1,325	598	3,808	6,368
Rautahat	1,243	590	3,465	5,873
Bara	4,481	1,621	11,675	7,202
Parsa	1,862	580	2,955	5,095
Madhesh subtotal	**18,926**	**7,632**	**44,170**	**5,787**
Dolkha	15	1	2	1,500
Sindhupalchok	48	6	20	3,250
Rasuwa	27	1	1	1,500

District	Pond's No.	Water Surface Area (Ha.)	Total Fish Production (MT.)	Yield (Kg./Ha.)
Ramechhap	35	2	5	2,250
Sindhuli	314	16	40	2,469
Kavrepalanchok	120	12	29	2,417
Bhaktapur	55	20	41	2,103
Lalitpur	80	13	27	2,054
Kathmandu	115	17	31	1,835
Nuwakot	155	17	40	2,371
Dhading	216	18	68	3,761
Makawanpur	461	57	270	4,737
Chitawan	2,670	573	3,304	5,766
Bagmati subtotal	**4,311**	**752**	**3,876**	**5,153**
Manang	-	-	-	
Mustan	-	-	-	
Gorkha	215	20	40	2,000
Lamjung	174	16	56	3,639
Tanahu	327	33	81	2,455
Kaski	268	36	108	3,000
Parbat	65	8	20	2,667
Shyanja	190	19	64	3,368
Maygdi	48	4	11	2,750
Baglung	51	7	16	2,286
Nawalparasi east	840	188	940	5,000
Gandaki subtotal	**2,178**	**330**	**1,336**	**4,050**
Palpa	95	13	42	3,231
Gulmi	135	15	34	2,366
Arghakhanchi	55	6	16	2,877
Nawalparasi west	522	225	1,103	4,902
Rupandehi	4,667	1,310	8,310	6,344
Kapilvastu	1,131	537	2,745	5,112
Dang	1,201	237	807	3,405
Banke	1,362	275	1,132	4,112
Bardiya	1,955	425	1,707	4,019
Rukum east	-	-	-	
Pyuthan	92	7	19	2,667
Rolpa	55	3	7	2,258
Lumbini subtotal	**11,270**	**3,053**	**15,923**	**5,216**
Dolpa	-	-	-	-
Mugu	-	-	-	-
Jumla	-	-	-	-
Humla	-	-	-	-
Kalikot	-	-	-	-
Rukum west	70	3	9	2,903
Salyan	84	7	13	1,857
Jajarkot	5	1	1	1,000

District	Pond's No.	Water Surface Area (Ha.)	Total Fish Production (MT.)	Yield (Kg./Ha.)
Dailekh	70	3	3	1,280
Surkhet	61	13	41	3,154
Karnali subtotal	**290**	**26**	**67**	**2,544**
Bajhura	10	1	2	1,900
Bajhang	-	-	-	-
Darchula	-	-	-	-
Achham	-	-	-	-
Doti	10	2	2	1,000
Baitadi	15	1	-	-
Dadeldhura	20	2	5	2,250
Kailali	1,627	226	**960**	4,248
Kanchanpur	1,017	184	**840**	4,565
Sudurpaschim subtotal	**2,699**	**416**	**1,808**	**4,351**
Nepal	**49,862**	**14,137**	**77,320**	**5,469**

तरकारी

Fresh Vegetables by Province: Fiscal Year 2078/79			
Province	**Area**	**Production**	**Yield**
	(Ha.)	**(Mt.)**	**(Mt./Ha)**
Koshi	51,152	814,689	15.93
Madhesh	83,658	1,216,333	14.54
Bagmati	52,884	761,992	14.41
Gandaki	23,233	296,084	12.74
Lumbini	44,277	597,037	13.48
Karnali	13,450	155,006	11.52
Sudurpschhim	21,184	312,017	14.73
Total	**289,839**	**4,153,157**	**14.33**

तरकारी उत्पादन (मेट)

Commodity	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpaschim	Nepal Total	Yield Mt/Ha
Cauliflower	123,400	199,745	99,583	28,356	114,760	14,644	30,527	611,015	15.58
Cabbage	132,898	147,066	106,972	30,661	121,736	13,058	35,277	587,668	17.13
Broccoli	5,094	2,408	12,350	4,831	4,214	944	682	30,523	11.45
Tomato	126,354	51,993	114,812	25,873	60,347	13,850	29,474	422,703	18.45
Radish	68,603	50,569	58,287	25,081	49,015	13,159	24,845	289,558	15.93
Broad Leaf Mustard	45,098	23,158	41,874	23,010	17,294	8,332	12,449	171,215	14.69
Carrot	5,530	4,058	15,766	4,827	4,433	1,745	818	37,176	11.39
Turnip	269	772	1,329	253	2,722	429	126	5,900	12.92
Capsicum	1,112	1,091	8,230	826	4,023	1,329	3,391	20,002	10.36
Peas	10,580	27,267	16,714	2,687	11,404	4,680	3,789	77,121	9.15
French Beans	-	4,158	6,159	3,912	5,124	5,714	2,661	27,728	9.21

Commodity	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpaschim	Nepal Total	Yield Mt/Ha
French Beans -Pole Type	10,665	1,719	15,613	7,097	5,649	1,001	25	41,769	10.51
French Beans - BushType	852	932	3,697	759	5,451	1,034	13	12,738	8.72
French Beans - Sword Type	1,154	1,289	3,825	714	2,798	1,908	13	11,701	8.28
Broad Beans	2,017	6,266	2,043	1,226	750	339	143	12,784	7.60
Asparagus Beans	2,652	17,607	9,171	2,195	11,583	648	5,902	49,757	10.90
Cowpea	3,338	8,278	3,307	5,479	12,367	2,067	671	35,508	9.31
Other (Legumes)	3,518	1,472	2,525	2,875	1,312	2,053	8	13,763	8.66
Asparagus	140	-	830	90	167	4	26	1,258	7.19
Tree tomato	672	-	515	58	85	38	15	1,383	10.01
Chilli Akabare	7,783	-	1,185	731	739	746	41	11,224	6.49
Chilli	24,379	16,437	12,822	3,174	7,518	3,782	7,553	75,664	9.52
Okra	27,276	29,703	14,703	7,637	15,933	3,931	13,077	112,260	11.95
Brinjal	31,497	57,671	8,879	5,833	10,636	5,233	10,190	129,938	14.65
Onion	17,453	92,286	8,902	1,607	16,906	8,080	21,670	166,904	12.65
Cucumber	27,077	36,078	35,693	9,570	21,646	10,771	18,790	159,625	15.48
Pumpkin	20,316	20,756	28,635	9,582	8,745	6,163	14,336	108,533	15.00
Squash	5,398	566	14,206	5,846	5,227	4,204	4,133	39,581	14.30
Bitter Gourd	20,133	60,273	19,156	10,341	10,850	4,560	8,799	134,112	13.79
Pointed Gourd	11,179	31,138	7,755	66	1,183	84	62	51,468	13.34
Sponge Gourd	7,432	43,820	9,480	15,460	6,886	1,774	7,742	92,594	13.50
Ridge Gourd	426	8,830	1,533	64	772	186	6,310	18,123	12.33
Snake Gourd	174	853	7,287	4,524	1,257	2,542	6,616	23,254	13.55
Bottle Gourd	15,756	65,430	8,567	7,351	15,893	3,121	13,484	129,602	16.37
Ash Gourd	439	5,952	517	2,307	98	253	261	9,827	13.76
Balsam Gourd	555	-	396	260	-	758	294	2,262	9.74
Kakari	-	2,651	10	6	121	-	-	2,788	13.86
Kundru	87	152	685	65	294	-	-	1,282	12.03
Chayote	18,072	-	4,520	4,367	660	492	21	28,132	16.65
Watermelon	14,128	27,472	1,154	108	8,148	49	1,491	52,550	21.25
Other (Cucurbits)	3,080	3,122	969	795	1,426	201	139	9,733	11.65
Drumsticks	200	2,334	5	15	274	-	-	2,827	18.16
Lettuce	121	-	339	191	105	60	-	817	8.38
Fennel Leaf	31	16	1,010	167	47	246	25	1,542	9.71
Coriander Leaf	1,965	5,919	3,458	783	3,181	929	1,001	17,236	9.48
Spinach	1,569	4,541	2,352	894	3,567	920	5,230	19,074	10.71

Commodity	Koshi	Madhesh	Bagmati	Gandaki	Lumbini	Karnali	Sudurpaschim	Nepal Total	Yield Mt/Ha
Cress	1,004	1,755	5,311	809	2,294	528	1,558	13,258	9.60
Amaranthus	1,106	6,674	1,066	1,978	650	182	3,101	14,758	10.24
Fenugreek Leaf	428	2,890	552	972	1,588	545	2,568	9,543	8.70
Swisschard	76	-	1,944	983	852	703	425	4,984	8.70
Others (Leafy Veg.)	797	5,131	10,346	1,141	1,152	270	289	19,127	12.00
Colocasia	2,222	7,631	6,053	18,369	9,868	6,052	7,679	57,874	11.96
Yam	1,829	5,766	2,683	7,430	1,462	243	352	19,766	14.94
Elephant Foot Yam	5,445	8,821	1,973	170	402	-	-	16,810	19.10
Other (Tubers)	1,336	1,726	7,264	1,676	499	93	224	12,819	13.20
Others (veg.)	2,794	110,092	6,979	-	923	329	3,701	124,817	16.20
Total	814,689	1,216,333	761,992	296,084	597,037	155,006	312,017	4,153,157	14.33

अनुसूची ३

वैदेशिक व्यापार

प्रमुअ कृषिजन्य उत्पादनको आयात				रु अर्बमा
उत्पादन	**माछा**	**दुग्धपदार्थ**	**मह**	**तरकारी**
2008/09	0.19	1.02	0.01	1.29
2009/10	0.15	0.86	0.02	2.31
2010/11	0.23	0.91	0.01	2.05
2011/12	0.52	1.12	0.02	4.08
2012/13	0.67	0.97	0.05	5.65
2013/14	1.08	1.91	0.04	7.38
2014/15	1.15	2.10	0.06	9.38
2015/16	0.99	1.49	0.11	9.75
2016/17	1.37	2.42	0.10	12.12
2017/18	1.83	2.45	0.15	12.82
2018/19	1.89	1.61	0.13	15.13
2019/20	1.77	2.04	0.14	14.85
2020/21	1.70	1.67	0.29	16.84
2021/22	1.35	1.82	0.30	18.07
2022/23	1.03	2.38	0.15	17.76
उत्पादन	**दाल**	**ताजा फलफुल**	**कफी**	**चिया**
2008/09	2.83	0.52	0.01	0.04
2009/10	1.40	0.97	0.01	0.04
2010/11	2.32	1.22	0.01	0.04
2011/12	2.55	1.90	0.02	0.05

प्रमुअ कृषिजन्य उत्पादनको आयात				रु अर्बमा
उत्पादन	**माछा**	**दुग्धपदार्थ**	**मह**	**तरकारी**
2012/13	4.07	2.58	0.03	0.06
2013/14	5.76	3.75	0.03	0.06
2014/15	6.55	5.00	0.06	0.09
2015/16	9.53	7.80	0.06	0.07
2016/17	10.53	8.97	0.05	0.09
2017/18	10.62	10.65	0.07	0.12
2018/19	13.54	14.59	0.10	0.12
2019/20	18.21	14.91	0.12	0.08
2020/21	21.66	16.53	0.11	0.15
2021/22	18.47	17.46	0.13	0.08
2022/23	14.11	16.16	0.33	0.13
उत्पादन	**मसला**	**गहुँ**	**जौ**	**मकै**
2008/09	1.63	0.01	0.00	0.26
2009/10	1.02	0.03	0.00	1.43
2010/11	1.75	0.02	0.01	2.42
2011/12	3.05	0.04	0.00	3.86
2012/13	4.06	1.26	0.00	5.01
2013/14	5.11	3.45	0.00	7.49
2014/15	4.12	2.05	0.01	7.68
2015/16	5.16	5.92	0.01	9.87
2016/17	7.06	5.23	0.01	10.64
2017/18	10.56	2.84	0.01	11.91
2018/19	11.42	5.81	0.01	12.95
2019/20	11.38	7.91	0.01	14.75
2020/21	9.23	11.98	0.01	16.02
2021/22	8.83	6.33	0.02	19.65
2022/23	8.32	2.01	0.03	17.17
उत्पादन	**धानचामल**	**कोदो**	**तेलहन**	**चिनी**
2008/09	1.85	0.07	3.57	1.23
2009/10	2.64	0.08	2.85	0.81
2010/11	2.41	0.13	5.62	1.41
2011/12	9.29	0.19	6.80	0.57
2012/13	14.34	0.26	7.29	2.08
2013/14	17.25	0.38	7.49	1.92
2014/15	24.83	0.44	7.92	1.45
2015/16	23.01	0.42	10.58	2.74
2016/17	23.87	0.34	10.93	4.55
2017/18	29.41	0.38	10.35	11.65
2018/19	32.60	0.43	14.22	0.93
2019/20	33.65	0.55	18.51	2.46
2020/21	50.79	0.78	19.19	10.19
2021/22	47.57	0.70	31.34	5.52

प्रमुअ कृषिजन्य उत्पादनको आयात				रु अर्बमा
उत्पादन	माछ्रा	दुग्धपदार्थ	मह	तरकारी
2022/23	36.66	0.73	23.06	2.71

TOTAL EXPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
Billion Rs					
		F.Y. (2078/79	F.Y. 2079/80	% Change	% Share
S.N	Commodities	Value	Value	in value	F.Y. 2079/80
1	Palm oil	41.06	20.51	-50.06	13.05
2	Yarns (Polyester, Cotton and others)	11.03	11.92	8.12	7.59
3	Woolen Carpet	9.57	11.51	20.26	7.32
4	Iron and Steel products	3.88	10.82	179.10	6.89
5	Soyabean oil	48.12	8.48	-82.39	5.39
6	Cardamom	4.81	8.28	71.95	5.27
7	Jute and Jute Products	7.97	7.64	-4.11	4.86
8	Readymade Garments	6.49	7.52	15.87	4.79
9	Juices	6.08	6.64	9.16	4.22
10	Woolen Felt Products	4.94	5.23	5.76	3.33
11	Tea	3.43	3.94	14.64	2.51
12	Dog or cat food	2.91	3.41	17.07	2.17
13	Woolen and Pashmina shawls	2.76	3.19	15.80	2.03
14	Fabrics	3.27	2.36	-27.82	1.50
15	Noodles, pasta and like	1.83	2.30	25.19	1.46
16	Oil-cake of low erucic acid rape or colza seeds	2.59	2.19	-15.50	1.39
17	Plywood	0.35	2.15	509.40	1.37
18	Medicinal Herbs	1.70	1.89	10.93	1.20
19	Rosin and resin acid	1.85	1.65	-10.86	1.05
20	Ginger	0.64	1.22	90.54	0.78
21	Nepalese paper and paper Products	1.82	1.14	-37.44	0.72
22	Footwear	1.13	1.08	-4.68	0.69
23	Broom grass (Amriso)	0.70	1.01	44.14	0.64
24	Handicrafts (Painting, Sculpture and statuary)	0.65	0.77	19.04	0.49
25	Essential Oils	0.76	0.74	-3.33	0.47
26	Woolen wovenwear	0.81	0.70	-13.65	0.44
27	Copper and articles thereof	0.49	0.67	37.71	0.43
28	Unwrought lead (excl refined and containi n antimony)	0.46	0.56	21.96	0.36
29	Dentifrices (toothpaste)	0.84	0.55	-35.06	0.35
30	Lentils	0.57	0.50	-12.05	0.32
31	Hides & Skins	0.51	0.46	-10.03	0.29
32	Sunflower Oil	4.51	0.44	-90.21	0.28
33	Stoppers, lids, caps and other closures of plastics	0.38	0.43	11.57	0.27

TOTAL EXPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
Billion Rs					
		F.Y. (2078/79	F.Y. 2079/80	% Change	% Share
S.N	**Commodities**	**Value**	**Value**	**in value**	**F.Y. 2079/80**
34	Cotton sacks and bags	0.57	0.40	-30.33	0.25
35	Articles of silver jewellery	0.37	0.22	-41.68	0.14
36	Gold Jewellery	0.53	0.19	-64.58	0.12
37	Brans, sharps and other residues of other cereals	0.58	0.04	-92.49	0.03
38	Others	19.03	24.41	28.31	15.54
	Total	200.03	157.14	**-21.44**	**100.00**

TOTAL IMPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
In Billion Rs					
S.N	**Commodities**	**F.Y. 2078/79**	**F.Y. 2079/80**	**% Change**	**% Share F.Y. 2079/80**
1	Petroleum Products	334.11	309.70	-7.30	19.22
2	Iron & Steel and products thereof	185.40	167.29	-9.77	10.38
3	Machinery and parts	144.35	100.98	-30.05	6.27
4	Electronic and Electrical Equipments	68.91	65.17	-5.43	4.04
5	Cereals	74.28	56.63	-23.77	3.51
6	Transport Vehicles and parts thereof	99.43	51.97	-47.73	3.22
7	Pharmaceutical products	71.94	44.64	-37.94	2.77
8	Gold	42.70	43.90	2.80	2.72
9	Fertilizers	21.37	40.70	90.41	2.53
10	Telecommunication Equipment and parts	53.61	36.31	-32.26	2.25
11	Crude soyabean oil	56.18	35.58	-36.67	2.21
12	Articles of apparel and clothing accessories	32.98	25.93	-21.39	1.61
13	Crude palm Oil	39.31	25.92	-34.08	1.61
14	Polythene Granules	29.85	25.42	-14.84	1.58
15	Man-made staple fibres (Synthetic, Polyester etc)	22.57	21.78	-3.50	1.35
16	Chemicals	21.99	19.24	-12.52	1.19
17	Crude sunflower oil	18.11	18.04	-0.35	1.12
18	Aluminium and articles thereof	14.36	15.01	4.52	0.93
19	Rubber and articles thereof	16.80	13.59	-19.11	0.84
20	Cotton (Yarn and Fabrics)	11.36	10.28	-9.52	0.64
21	Low erucic acid rape or colza seeds	12.39	9.37	-24.38	0.58
22	Copper and articles thereof	9.68	7.56	-21.93	0.47
23	Aircraft and parts thereof	6.16	6.12	-0.64	0.38
24	Zinc and articles thereof	0.36	5.56	1462.74	0.34

TOTAL IMPORTS OF SOME MAJOR COMMODITIES					
In Billion Rs					
S.N	**Commodities**	**F.Y. 2078/79**	**F.Y. 2079/80**	**% Change**	**% Share F.Y. 2079/80**
25	Wool, fine or coarse animal hair	5.08	4.85	-4.54	0.30
26	Silver	15.95	2.73	-82.88	0.17
27	Others	511.20	447.47	-12.47	27.76
	Total	1,920.45	1,611.73	**-16.08**	**100.00**

अनुसूची ४ नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीति २०८० को वस्तुस्थिति

1	**Exisitng**					
1.1	**Agricultural Sector**					
Products		**2075/76**	**2076/77**	**2077/78**	**2078/79**	**2079/80**
1.1.1	Lentils	1,289,524,806	949,121,604	564,513,306	566,555,804	498,122,575
1.1.2	Tea	3,163,097,113	2,718,440,831	3,768,513,230	3,415,895,250	3,906,422,778
1.1.3	Cardamom	4,284,198,521	4,019,214,328	7,022,493,467	4,813,464,559	8,276,850,393
1.1.4	Ginger	512,295,556	435,777,579	448,363,902	641,456,463	1,222,233,427
1.1.5	Jute	5,526,693,527	5,006,709,662	6,297,631,390	7,114,170,516	3,517,376,878
	Total	14,775,809,523	13,129,264,003	18,101,515,295	16,551,542,592	17,421,006,050
1.2	**Forest Sectors**					
Products		**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**
1.2.1	MAPS	1,439,851,591	1,565,146,241	1,695,037,985	1,701,746,203	1,887,672,303
1.2.2	Rosin and Tepentine	1,702,359,864	998,905,629	1,322,265,092	2,108,948,941	1,916,493,301
1.2.3	Handmade Paper from Lokta	117,595,085	241,272,937	343,299,329	527,205,840	561,823,669
	Total	3,259,806,541	2,805,324,806	3,360,602,405	4,337,900,983	4,365,989,273
1.3	**Large Industries**					
Products		**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**
1.3.1	Yarn and Fabrics	12,402,660,243	9,270,592,680	10,204,368,696	13,688,605,078	12,087,261,867
1.3.2	Readmade Garments	2,387,231,244	1,937,903,247	2,660,285,388	3,376,413,860	3,548,305,036
1.3.3	Footwear	899,140,187	740,759,181	694,871,834	924,125,011	741,946,546
1.3.4	Iron steel and products	6,407,322,049	2,928,181,013	2,150,431,576	3,876,757,475	10,820,104,055
Total		**22,096,353,723**	**14,877,436,122**	**15,709,957,495**	**21,865,901,423**	**27,197,617,504**
1.4	**Large Industries**					
		2018/19	**2019/20**	**2020/21**	**2021/22**	**2022/23**
		Value in Rs	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**	**Value in Rs**
1.4.1	Pasta	1,122,316,622	1,030,223,179	1,789,813,863	1,766,538,226	1,740,640,089
1.4.2	Woolen products (Including Felts)	3,208,366,132	2,603,896,292	4,576,043,183	5,776,097,212	5,878,463,137
1.4.3	Carpets	7,403,315,622	6,221,315,479	7,402,040,547	9,830,686,051	11,525,963,153
1.4.4	Pashmina	2,910,450,407	2,826,307,139	3,789,276,056	4,412,744,757	5,028,738,556
1.4.5	Jewellery	437,883,835	287,813,011	230,683,445	421,724,143	215,244,298
Total		15,082,332,618	12,969,555,099	17,787,857,093	22,207,790,390	24,389,049,232
2.1	Emerging Products					
2.1.1	Honey	9,525,275	5,688,984	12,626,240	29,539,528	18,491,158
2.1.2	Vegetable	130,262,890	115,787,040	130,619,894	205,533,219	225,850,927
2.1.3	Garlic	1,138,310	7,380,199	104,167	39,240	5,577,621

2.1.4	Fruits and Porcessed Products of Fruits	4,582,269,099	3,443,578,464	4,243,469,223	6,093,096,107	6,647,218,566
2.1.5	Coffee	99,616,154	57,728,133	96,003,328	117,083,545	130,441,047
2.1.6	Pepper	4,052,507	33,818	3,866,601	19,307,398	28,184,281
2.1.7	Cinnamon	112,502,495	111,993,651	257,771,603	230,494,901	262,289,101
2.1.8	Cumin Seeds	2,917,964	1,138,561	-	-	510,363
2.1.9	Saffron	93,000	15,373	-	-	279,000
2.1.10	Turmeric	681,650	29,550	-	5,406,756	6,381,404
2.1.11	Himalayan Spring water	4,552	186,682	2,072,865	5,782,196	1,451,046
2.1.12	Churpi(Dog or cat food)	1,052,876,039	1,228,355,612	1,965,045,893	2,911,939,248	3,409,073,179
2.1.13	PPC Cement	-	-	83,213	1,292,544	358,950,867
2.1.14	Essential Oil	407,999,835	432,912,180	918,861,905	764,657,863	739,232,763
2.1.15	Handicraft	1,554,507,335	988,530,837	1,157,513,875	1,505,242,799	1,759,470,298
2.1.16	Hemp Fiber and Fabrics	3,605,445	12,255,992	14,595,998	18,539,245	12,766,273
Total		**7,962,052,550**	**6,405,615,074**	**8,802,634,805**	**11,907,954,591**	**13,606,167,894**
2.2	Potential Products in Future					
2.2.1	Hydrogen Energy					
2.2.2	Precious Stones	159,861	17,463	254,314	5,985	36,076
2.2.3	Stone and stone products from Mines, River and Forest	51,805,367	40,125,103	15,491,343	11,539,799	24,577,127
Total		**51,965,228**	**40,142,567**	**15,745,657**	**11,545,784**	**24,613,202**